

Životní zkušenosti seniorů jako výchovná determinanta současné rodiny

Bc. Lukáš Burkoň

Diplomová práce
2017

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2016/2017

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Lukáš Burkoň**
Osobní číslo: **H150467**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Životní zkušenosti seniorů jako výchovná determinanta současné rodiny**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek vztahujících se k výchovným aspektům v současné společnosti, problematice rodiny, seniorské populaci a otázkám mezigeneračních vztahů.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvantitativního výzkumu prostřednictvím dotazníku.

Zpracování získaných dat za pomoci univariační a bivariační analýzy, jejich vyhodnocení a interpretace.

Prezentace výsledku výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi v oblasti sociální pedagogiky.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KRAUS, Blahoslav, *Společnost, rodina a sociální deviace*. 1. vydání Praha: Gaudeamus, 2014, s. 158, ISBN 978-80-7435-411-3.

KRAUS, Blahoslav, *Základy sociální pedagogiky*. 1. vydání Praha: Portál, 2008, s. 216 ISBN 978-80-7367-383-3.

LESZCZYŃSKA-REJCHERT, Anna, *Człowiek starszy i jego wspomaganie - w stronie pedagogiki starości*. Olsztyn: UWM, 2007, s. 245, ISBN 83-7299-389-0.

MÜHLPACHR, Pavel, *Gerontopedagogika*. Brno: Masarykova univerzita, 2004, s. 204, ISBN 80-210-3345-2.

MÜHLPACHR, Pavel, *Schola gerontologica*. 1. vydání Brno: Masarykova univerzita, 2005, s. 314, MSD spol. s.r.o., ISBN 80-210-3838-1.

MOŽNÝ, Ivo, *Rodina a společnost*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2006, s. 312, ISBN 978-80-86429-87-8.

MOŽNÝ, Ivo, *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, s. 250, ISBN 80-86429-05-9.

SEMRÁD, Jiří; JURÁČKOVÁ, Iva; ŠÍMA, Václav, *Průvodce sociální pedagogikou v kontextu pedagogických věd*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2007, s. 121, ISBN 978-80-7041-897-0.

Vedoucí diplomové práce: **prof. PhDr. Pavel Muhlpackr, Ph.D.**

Datum zadání diplomové práce: **22. listopadu 2016**

Termín odevzdání diplomové práce: **20. dubna 2017**

Ve Zlíně dne 22. listopadu 2016

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 17.3.2017

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledků obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odírá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédne k výši výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Diplomová práce analyzuje problematiku mezigenerační výchovy. Zaměřuje se na využití životních zkušeností seniorů v rodinách respondentů. Teoretický fundament diplomové práce analyzuje problematiku výchovy, rodiny a seniorů. Výchova je pojmána jako sociální jev. Rodina je představena v několika aktuálních dimenzích. Nejen jako primární skupina, ale jako instituce výchovy. Rodina je představena v multidimenzionálních souvislostech a jako vícegenerační, sociální a výchovná instituce. Seniorská populace je představena jako významná sociální skupina, které je nedílnou součástí rodiny. Empirická část práce prezentuje empirický výzkum realizovaný mezi respondenty vícegeneračních rodin. Výzkum má charakter kvantitativního výzkumu za použití techniky dotazníku vlastní konstrukce. Výsledky výzkumu jsou zpracovány univariační a bivariační analýzou, která verifikuje stanovené hypotézy. Teoretická i empirická část obohacuje teorii i praxi sociální pedagogiky.

Klíčová slova: Výchova, sociální pedagogika, osobnost, mezigenerační výchova, rodina, typologie rodin, funkce rodiny, senioři, charakteristika seniorů, výzkum, výsledky výzkumu.

ABSTRACT

This diploma thesis analyzes intergenerational education problematics. It focuses on using life experiences of seniors in respondents families. Theoretical fundament of this diploma thesis analyzes the problematics of education, family and seniors. Education is seen as a social phenomenon. Family is presented in several actual dimensions. Not only as a primary group, but also as an educational institution. It is presented in a multidimensional context and as a multigenerational social and educational intitution. Senior population is presented as a significant social group that is an integral part of a family. Empirical part of this thesis presents an empirical research realized amongs multigenerational respondents families. The research has a character of quantitative research using the technique of own customised questionnaire. The research results are utilised by univariate and bivariate analysis that verificates established hypothesis. Theoretical and empirical parts enhances theory and practice of social pedagogy.

Keywords: education, social pedagogy, personality, intergenerational education, family, family typology, family function, seniors, seniors characteristics, research, research results.

Děkuji prof. PhDr. Mgr. Pavlu Mühlpachrovi, Ph.D. za odborné vedení při zpracování mé diplomové práce. Zejména za jeho odborné rady, připomínky a čas, který mi věnoval. Zároveň čestně prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci na téma „Životní zkušenosti seniorů jako výchovná determinanta současné rodiny“ vypracoval samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce, za pomoci použité literatury, která je citována v práci a uvedena v seznamu literatury na konci práce. Jako autor uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušil autorská práva třetích osob.

Prohlašuji, že odevzdaná verze diplomové práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD.....	10
I TEORETICKÁ ČÁST.....	11
1 VÝCHOVA JAKO SOCIÁLNÍ JEV	12
1.1 SOCIÁLNÍ PEDAGOGIKA A JEJÍ VÝZNAM VE VÝCHOVĚ.....	15
1.2 DĚDIČNOST A PROSTŘEDÍ JAKO VÝCHOVNÁ DETERMINANTA.....	17
1.3 VÝCHOVA V GENERAČNÍM KONTEXTU	20
1.4 SHRNUÍ.....	23
2 RODINA JAKO VÝCHOVNÁ INSTITUCE	24
2.1 VÝVOJOVÝ KONTEXT RODINY	25
2.2 FUNKCE RODINY	29
2.3 TYPOLOGIE RODIN.....	34
2.4 SPECIFIKA RODINNÉ VÝCHOVY	36
2.5 SHRNUÍ.....	38
3 CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉ POPULACE.....	39
3.1 SENIOŘI JAKO SPECIFICKÁ SOCIÁLNÍ SKUPINA	40
3.2 BIOLOGICKÉ CHARAKTERISTIKY	44
3.3 PSYCHOLOGICKÉ CHARAKTERISTIKY.....	46
3.4 SOCIÁLNÍ CHARAKTERISTIKY	47
3.5 SHRNUÍ.....	50
II PRAKTICKÁ ČÁST	51
4 VÝZKUMNÝ PROJEKT	52
4.1 ZDŮVODNĚNÍ PROJEKTU	52
4.2 VÝZKUMNÝ CÍL	52
4.3 METODOLOGIE VÝZKUMU	54
4.4 TECHNIKY VÝZKUMU	55
4.5 VÝZKUMNÉ HYPOTÉZY	56
5 VÝSLEDKY VÝZKUMU.....	58
5.1 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO SOUBORU	58
5.2 UNIVARIAČNÍ ANALÝZA	59
5.3 BIVARIAČNÍ ANALÝZA.....	84
5.4 VERIFIKACE HYPOTÉZ	99
ZÁVĚR	106
6 BIBLIOGRAFIE	108
SEZNAM GRAFŮ	110
SEZNAM TABULEK.....	112
SEZNAM PŘÍLOH.....	113

ÚVOD

V současné době se na nás ze všech médií valí informace týkající se seniorů. Sdělovací prostředky informují o změnách v důchodové reformě a o stárnutí populace. Problematika stárnutí populace je spojena s odsouváním odchodů do důchodu a dále média hovoří o faktu, že brzy bude jeden pracující člověk živit dva seniory. Jelikož mohou tyto informace vzbuzovat v pracující části obyvatelstva obavy a negativní pohled na seniory, zaměříme se v tomto výzkumu právě na vnímání seniorů veřejností. Výzkum specifikujeme na vnímání seniorů v rodinách, na vztahy rodinných příslušníků se seniory a využívání životních zkušeností seniorů mladšími členy rodiny. Téma je závažné především faktem, že životní úroveň seniorů klesá a tento výzkum objasní, jestli by se rodina o seniora v nouzi ochotně postarala nebo ho berou spíše jako přítěž a preferovala by domov seniorů před domácí péčí. Zjištění těchto faktů vnímáme jako přínos pro společnost.

Teoretická část je rozdělena do třech kapitol, a to výchova jako sociální jev, rodina jako výchovná instituce a charakteristika seniorské populace. V této teoretické části uvádíme důležitá témata a informace, načerpána z odborné literatury. Odkazováno je především na autory Krause, Matouška a Možného a informace načerpané z jejich knih. Tyto informace byla snaha maximálně rozvést i o formulace jiných studovaných autorů.

Ač není stáří chorobou, bývá často spojeno se zvýšeným výskytem nemocí, zdravotních obtíží i jejich nejrůznějšími kombinacemi, které v mnoha případech vedou až k chronicitě. Ztráta soběstačnosti bývá v některých případech vnímána jako větší hrozba než samotná smrt. Dále se mění i sociální okolnosti dnešní společnosti, jakým je například rodinné uspořádání. To vede k faktu, že je současná seniorská populace vedle zdravotních rizik ohrožena i riziky sociálními, socioekonomickými a ekonomickými. (Mühlpachr, 2009)

Cílem práce je analýza využívání zkušeností seniorů v rodinném prostředí za pomoci náhodně zvoleného výzkumného souboru respondentů.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 VÝCHOVA JAKO SOCIÁLNÍ JEV

Pojmem výchova se vyjadřuje záměrné formování osobnosti, které provází lidstvo od ne-paměti. Už na samém prahu dějin byla snaha o usměrnění vývoje dorůstajícího pokolení, utváření jeho vědomí, přesvědčení a chování ve shodě s potřebami a ideály dané společnosti. Během vývoje společnosti docházelo k profesionalizaci a institucionalizaci této činnosti. Postupně vzniká pedagogická teorie, která zobecňuje výchovné jevy a současně nástroje, které pomáhají společnosti racionálně koncipovat, organizovat i zabezpečovat výchovu mládeže i dospělých. (Jůzl, 2010)

Přestože je pedagogika svou problematikou věda velmi stará, jako svébytný vědní obor je záležitostí teprve nového věku. To proto, že se její základní otázky řešily často ve spojitosti s jinými vědními obory, především filozofií. Vlastní pojem pedagogika se objevuje až v polovině 19. století v dílech německého myslitele J. F. Herbarta a českého pedagoga G. A. Lindnera. K jejímu rozvoji dochází až ve 20. století, kdy se rozvíjí spolu s dalšími společenskými vědami, například psychologii a sociologií. (Jůzl, 2010)

Významnou úlohu ve vzniku pedagogiky jako nové vědy sehrál Jan Amos Komenský, který však tuto vědní disciplínu nenazýval pedagogikou, nýbrž didaktikou (viz jeho díla Velká didaktika nebo Česká didaktika). Pedagogika v dnešní podobě není chápána jako univerzální věda, která je jednotně pojímána. Má různé varianty, a to díky různému pohledu jednotlivých autorů. Například Vladimír Jůva ji vnímá jako vědu o permanentní výchově, o celoživotní výchově dětí, mládeže a dospělých. Jiní autoři slovem pedagogika označují výchovu dětí a dospívajících. Výchovu dospělých označují pojmem, který je zaveden již několik desetiletí, a to andragogika. Vedle andragogiky byly zavedeny také pojmy gerontagogika či geragogika, které označují výchovu a vzdělávání seniorů. (Jůzl, 2010)

„Formování osobnosti je determinováno několika činiteli:

- 1. dědičnost,*
- 2. prostředí,*
- 3. výchova,*

kdy je záměrná snaha společnosti utvářet jedince tak, aby odpovídal svými kvalitami historicky podmíněnému ideálu člověka a občana. A právě toto záměrné formování osobnosti, které se postupně stává stále více záležitostí specifických institucí a profesionálních peda-

gogických osobností, označujeme jako výchovu – v protikladu k vlivům společnosti a prostředí a samozřejmě i k vlivům dědičnosti.“ (Jůzl, 2010, str. 16)

J. Průcha uvádí, že pojmy výchova a vzdělávání jsou v české pedagogice často užívány souběžně. Vychovávání a vzdělávání tvoří soubor, na který se pedagogika zaměřuje jakožto na svůj předmět zkoumání. Dle nejjobecnějších teorií je výchova činností, kterou je ve společnosti předáván kulturní a duchovní majetek z generace na generaci. Jde o zprostředkování vzorců a norem chování, komunikačních rituálů, hygienických návyků apod. Toto předávání hodnot probíhá již od nejranějšího věku dětí, a to v rodinném prostředí. (Jůzl, 2010)

Výchova je proces, který se nepochybně podílí na utváření osobnosti, celých sociálních skupin, a tím vlastně na spoluutváření celé společnosti. V současné době bohužel již nikdo neuvažuje o tom, že by se pomocí výchovy dal měnit společenský systém, na druhou stranu jsme však svědky, že život ve společnosti nelze zkvalitnit ani za pomoci ekonomiky a práva. Naše legislativa se stává pro občany nepřehlednou a nepřístupnou, Ti jsou pak často vydáni na pospas vykladačům zákona. Důkazem nám může být obrovská kriminalita v zemích, které disponují rozsáhlými balíky zákonů a vysokými počty právníků. Spravedlnost a obecné bezpečí se nedá vynutit objemem práva, ale právě výchova je nadějí pro společenský vývoj. (Kraus, Poláčková, 2001)

Výchova je součástí chodu a fungování řady institucí. V některých plní cílovou (primární) funkci, například školy, výchovná a převýchovná zařízení, rodina. V jiných plní funkci dílčí (sekundární), například v hromadných sdělovacích prostředcích, různých společenských organizacích, kulturně-osvětových zařízeních, a podobně. Díky tomu má výchova dopad na ekonomiku dané společnosti, její kulturu a na úroveň mezilidských vztahů. Výzkumy veřejného mínění však bohužel dokazují, že otázky výchovy a vzdělání stále nejsou prioritami společenského dění. V popředí zájmu stojí korupce, kriminalita, mezilidské vztahy, a přitom se zapomíná na to, že podstata a příčiny těchto problémů souvisejí se stavem výchovy. (Kraus, Poláčková, 2001)

Hovoříme-li o úloze výchovy ve společnosti, je třeba zdůraznit, že efektivnost výchovného snažení v současné době je poznamenána stavem celé společnosti. Výchovný proces dnes probíhá ve složitějších společensko-kulturních poměrech. Při hledání sociálních souvislostí se nelze omezit jen na osoby vychovávaného a vychovatele, ale i výchovné záměry se do-

stávají do určitého společenského kontextu a vycházejí z toho, kam celá společnost směřuje a jakých cílů chce dosáhnout. (Kraus, Poláčková, 2001)

Přesto, že naše společnost prošla za uplynulá desetiletí řadou proměn, jsou Kraus a Poláčková (2001) toho názoru, že představa osobnosti rozvinuté a harmonické nepozbyla na aktuálnosti. Harmoničností je myšlena vyrovnanost mezi jednotlivými složkami osobnosti, tedy složky racionální, emotivní a konativní. Současná informační společnost však vyžaduje obzvláště osobnosti aktivní a tvůrčí, se schopnostmi rychlého a pružného rozhodování. Výrazný nedostatek výchovy uplynulých let vnímají v absenci vedení k seberozvoji.

Vztah výchovy a společnosti lze také charakterizovat jako vzájemnou determinovanost. Ačkoli není výchova všemocná, tak může zásadním způsobem ovlivnit charakter, celkovou úroveň a vyspělost společnosti. Faktory, vstupující do výchovného procesu, lze rozdělit na:

- faktory týkající se vychovávaného,
- faktory týkající se vychovatele,
- faktory týkající se obsahu výchovy,
- determinanty interakční, komunikační a časové.

Vychovávaný je ovlivňován prostředím, ve kterém se pohybuje (rodina, vrstevníci, lokalita, masmédiá apod.) a to nepochybně zanechává stopy v utváření jeho osobnosti. Analogicky je totéž možno říci i o vychovateli. Výkon jeho profese je ovlivněn sociálně kulturním zázemím, sociální prestiží jeho profese, pracovními podmínkami apod. Časové determinanty vsazují konkrétní výchovnou situaci do jistých společensko-historických souvislostí. Interakční a komunikační determinanty spočívají v tom, jakým způsobem navozuje vychovatel kontakty, jak vede dialog a jaké postoje zaujímá k vychovávaným. Zbývá uvést determinantu obsahovou, tedy společenský kontext, kterému chceme věnovat větší pozornost. Při stanovování konkrétních obsahových kontextů, pak záleží na vyspělosti jejich tvůrců, nositelů a realizátorů. Dle Kučerové jsou základní kategorií, která do této situace vstupuje, hodnoty. Problém člověka je tedy problémem hodnot a problém výchovy člověka je problém výchovy k hodnotám. (Kraus, Poláčková, 2001)

Dle Jůzla (2010) je výchozí determinantou rozvoje osobnosti podmíněnost biologická, tedy specifická genetická výbava daného organismu. Starší generace předává své zkušenosti generaci mladší, a ta pozoruje a napodobuje. S nárůstem dělby práce ve společnosti, už však není výchova uskutečňována pouze v rodině, ale i ve zvláštních vzdělávacích a výchovných institucích, kde se stává činností organizovanou a cílevědomou.

Lze tedy říci, že výchova a její obsah je výrazně determinován společensko-kulturními podmínkami a celou úrovní dané společnosti. S uvolněním společensko-politické situace, nastal tento jev i ve výchovném systému. Zásadní změny nastaly v oblasti vlastnických vztahů a zavedení privátního sektoru se promítlo i do výchovně vzdělávací oblasti, a to zavedením soukromých škol. (Kraus, Poláčková, 2001)

1.1 Sociální pedagogika a její význam ve výchově

Od samého počátku výchovy je poukazováno na její provázanost se společenskými souvislostmi. Myšlenku, že výchova musí zohledňovat a akceptovat zájmy společnosti, zdůrazňovali už filozofové starého Řecka. Aristoteles ve svém díle *Politika* uvádí, že lidé musí být vychováváni se zřetelem na platnou ústavu. Platón pak vyzdvihuje význam výchovy v souvislosti s přípravou člověka pro jeho společenské uplatnění a sociální funkci. Na Platóna se pak odvolává německý filozof a pedagog P. Natorp, který bývá uváděn jako zakladatel sociální pedagogiky. Výchova se z jeho pohledu jeví jako všemocná a má zdokonalovat a zušlechťovat jedince. Věří, že se pod vlivem výchovy bude postupně celý svět zdokonalovat a povede k vytoužené lidské jednotě. (Kraus, Sýkora, 2009)

V České republice byla věnována vývoji sociální pedagogiky pozornost po celé období první republiky. Její počátky bývají spojovány se jménem G. A. Lindnera, prvního profesora pedagogiky na Karlově univerzitě v Praze. K rozvoji sociální pedagogiky v České republice přispěli I. A. Bláha, J. Král, V. Vendyš, J. Hendrich a další. Přes veškerou snahu o rozvoj této vědní disciplíny u nás neexistovalo žádné samostatné pracoviště ani nevzniklo žádné zásadní dílo věnované sociální pedagogice. Složitější situace přišla po druhé světové válce, kdy úzká vazba mezi sociální pedagogikou a sociologií zapříčinila, že vymizela spolu s ní. Ta jako vědní disciplína v zásadě stagnuje, a to až do roku 1990. Do té doby jsou sociální souvislosti řešeny v rámci sociologie výchovy. (Kraus, Poláčková, 2001)

V Polsku má sociální pedagogika mnohem větší tradici než u nás a hned těsně po druhé světové válce vzniká první katedra pedagogiky pod vedením významné odbornice H. Radlinské v Lodži. Ta byla bohužel pro vývoj této vědní disciplíny po roce 1950 zrušena. Avšak hned po roce 1957 se uskutečnil prvý sjezd sociálních pedagogů, dochází k formování sociální pedagogiky jako oboru a vzniká katedra sociální pedagogiky na univerzitě ve Varšavě a následně na dalších vysokých školách. Po roce 1990 je vývoj sociální pedagogiky v České republice poměrně chaotický. Je to zapříčiněno i rozdílným pojetím obsahu sociální pedagogiky v zemích, kde má tato vědní disciplína nepřetržitý vývoj a

tradici, například Německo, Švýcarsko, Rakousko atd. Pojmem sociální pedagogika je ne-pochybně vyjádřeno spojení celé oblasti výchovy s oblastí a problematikou fungování společnosti. Tato vědní disciplína tedy hledá způsob, jak lze ovlivňovat ostatní, zejména děti a mládež, k porozumění, vyrovnání se s problémy a jejich následnému řešení. A to nejen těch svých, ale i problémů ostatních a celé společnosti. Jelikož se objevují argumenty, že celá pedagogika je sociální, protože se výchova stala společenským jevem, je třeba specifikovat sociální pedagogiku, aby mohla být pokládána za samostatnou vědní disciplínu. (Kraus, Poláčková, 2001)

Na rozdíl od klasické pedagogiky, působí sociální pedagogika na celé sociální skupiny (profesní, politické, zájmové, etnické apod.). Toto působení neprobíhá v klasickém školním prostředí, ale jedná se o mimoškolní působení, a to včetně rodiny. Cílem tohoto působení je zdůraznění společenských potřeb, demokratizace a formování společnosti v duchu sociální etiky. Specifikací sociální pedagogiky máme však více, některá jsou velmi široká, některá vidí její předmět úžeji, bývají však rozmanitá. Někdy je pozornost věnována oblasti využívání a trávení volného času mládeže, jindy skupinám ohroženým narušeným procesem akulturace a socializace. Toto zúžené pojetí sociální pedagogiky je typické v Německu. H. Marburger zase sociální pedagogiku spojuje se sociální pomocí specifickým kategoriím obyvatel, především dětem a mládeži. Odůvodňuje to tím, že právě díky chudobě, nezaměstnanosti, přistěhovalectví apod. vznikají specifické výchovné problémy. Velmi stručně vymezuje sociální pedagogiku K. Bäumerová, která ji označuje jako souhrn společenské a státní výchovné péče, která leží mimo školu. (Kraus, Poláčková, 2001)

Od roku 1990 však sociální pedagogika prošla od zmíněného chaotického pojetí do stavu jistého vytríbení a vyjasnění. V dnešní době má sociální pedagogika své poměrně zřetelné vymezení jako samostatná vědní disciplína. Kraus s Poláčkovou jsou přesvědčeni, že se jedná o pedagogickou disciplínu se zvláštním transdisciplinárním charakterem. (Kraus, Poláčková, 2001)

Dle Krause a Sýkory (2009) je výchova procesem společensky podmíněným a zároveň společnost podmiňujícím. Proces výchovy nelze oddělit od dění ve společnosti a současně je fungování společnosti odraženo ve stavu a úrovni procesu výchovy. Výchova a vzdělávání ovlivňuje nejen kvalitu života jedince, ale dokonce celé společnosti. Promítá se do způsobu jeho celého života, poznamenává charakter rodinného života, způsob trávení volného času, životosprávu, zdravotní stav, jeho profesní kariéru a vůbec celé jeho jednání. (Kraus, Sýkora, 2009)

V současné době jsou na člověka stále se zvyšující nároky, a to nejen s udržení kroku v profesi, ale i s rodinným životem. Právě na rodinu je v poslední době přenášena řada úkolů a i některé funkce, které v minulosti plnila společnost. Dá se předpokládat, že se tempo 21. století bude spíše stupňovat. Je předpoklad, že přijde další urychlování změn a člověk na ně bude muset adekvátně, pohotově a přitom kvalifikovaně reagovat. Tato flexibilita bude požadována také po výchově. (Kraus, Sýkora, 2009)

„Z. Bakošová za předmět sociální pedagogiky považuje prostředí, jeho organizování ve smyslu utváření výchovně hodnotných podnětů podle individuálních potřeb jednotlivců a kompenzování nevhodných vlivů v souladu se sociálně integrační pomocí. Místo sociální pedagogiky má být všude tam, kde rodina a škola ztratily svoji funkci. Jde o pomoc osobnosti a péči o ni při různých sociálních problémech.“ (Kraus, Poláčková, 2001, str. 13)

To znamená, že se sociální pedagogika zaměřuje na charakteristiku a analýzu jednotlivých prostředí a jejich významu ve výchovném procesu. Jejím předmětem je primárně zkvalitňování výchovy v rodinném prostředí, životního stylu současné rodiny, spolupráce mezi rodinou a školou. Dále vlivu školního prostředí na rozvoj osobnosti žáka, vlivu vrstevnických skupin, mimoškolních výchovných zařízení, společenských hnutí a sdružení atd. (Kraus, Poláčková, 2001)

1.2 Dědičnost a prostředí jako výchovná determinanta

Rodina je v běžném povědomí dnešního člověka, malou skupinou lidí spojenou pokrevními svazky a úzkými citovými vazbami. Základem rodiny je ve všech dosud známých společnostech dyadický pár (muž a žena), tedy nějaká forma manželství nebo partnerství. V právníkové literatuře není rodina definována, ale používá se pojmu rodinná kolektivita, nebo označení – rodina jako základní článek společnosti. Sociologie užívá pojmu sociální instituce či malá sociální skupina. Sociální psychologové preferují pojem primární skupina, pedagogové zdůrazňována výchovně socializační funkce rodiny a ekonomové je rodina označována jako výrobní či spotřební jednotka. (Kraus, Poláčková, 2001)

Rodina se pohybuje v určitém společenském prostoru, tím nezůstávají její funkce z pohledu dějinného vývoje strnulé a neměnné. Některé funkce ztrácejí svůj původní význam, přetvářejí se, mizí, zužují se či naopak rozšiřují. Parsons tvrdí, že funkcionální specializace současné rodiny je zapříčiněna zúžením tradiční široké rodiny na rodinu nukleární. Dvěma základními funkcemi rodiny jsou:

- funkce prvotní socializace dětí,
- emocionálně psychologické stabilizace osobnosti dospělých

Sociologické výzkumy, a to například výzkumy Sociologického ústavu či Výzkumného ústavu práce a sociálních věcí dokazují, že rodina v nových společenských podmínkách neztratila nic na svém významu. Velká část populace stále pocituje potřebu bezpečného světa rodiny. Dominantní hodnotou rodiny je citový vztah a sociální bezpečí, jehož zdrojem je trvalé soužití osob. (Kraus, Poláčková, 2001)

Psychologové a sociologové od 19. století hledají podmíněnost duševního rozvoje především ve vlivech dědičnosti. Český významný sociolog z první republiky A. I. Bláha zavedl pojem *sociální dědičnost*. Tímto pojmem vyjádřil fakt, že vedle geneticky přenášených dispozic, se přenášejí i určité způsoby a modely chování v daném prostředí. Myšleno bylo především prostředí rodinné a schematicky lze tento vztah vyjádřit následovně:

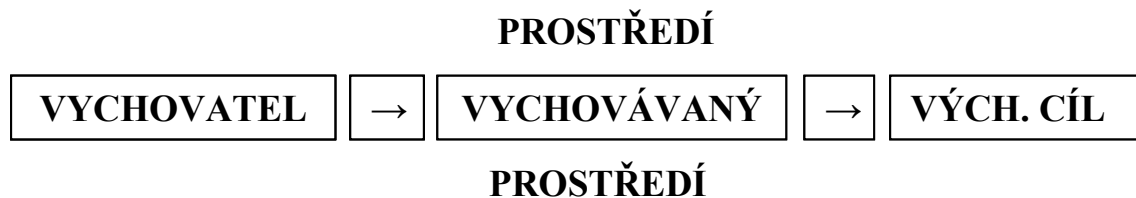

Genotypem vyjadřujeme soubor dispozic, které předávají rodiče svému potomkovi v okamžiku zrodu. Fenotyp označuje soubor znaků, jimiž se jedinec projevuje a je jimi charakterizován v každém okamžiku svého vývoje. Prostředí, které stojí za optimálním a žádoucím rozvojem jedince však nelze jednoduše a jednoznačně určit. Některé prostředí, které se může zdát na pohled špatné, nemusí ve skutečnosti působit nepříznivě a naopak. O tom píše již A. I. Bláha:

„Je mnoho jedinců, kteří se narodili a vyrostli v chalupách v lese, ve strádání a nesnázích všeho druhu a vynikli. Říkáme, že pronikli přes tyto nepříznivé poměry, jimiž děkují za svou silnou konstituci, bystrou inteligenci, zdravý úsudek, solidní morálku a rozvoj nejlepších vlastností. Je ovšem možné, že pro jiné jedince by tyto podmínky byly příliš tvrdé a výsledek by byl nepříznivý.“

Význam prostředí je v procesu utváření osobnosti hodnocen v různých názorech a teoriích odlišně. Jednotné nejsou ani výsledky výzkumů a je tedy zřejmé, že jde o záležitost zcela individuální. Výzkumy však ukázaly, že chlapci více podléhají vlivům prostředí a jeví se jako citlivější na podmínky v prostředí. (Kraus, Poláčková, 2001, str. 104)

Vycházíme-li z toho, že se výchovný proces musí odehrávat vždy v nějakém prostředí. Lze ho chápat jako určitý systém, ve kterém vychovávaný vystupuje jako prvek. Nejobecnější schéma by mohlo vypadat takto:

Vychovatelem je myšlen obecně například rodič, vychovávaným syn a výchovným cílem můžeme myslet například ochotu půjčit něco ze svého osobního vlastnictví. Takto lze dosadit jakoukoli situaci, která se odehrává v nějakém konkrétním prostředí, a to buď sociálním, nebo přírodním. Podíváme-li se na tento systém v souvislostech, je z něho zřejmé, že vychovávaný ovlivňuje zpětně i vychovatele. Okolní prostředí může měnit stejně tak vychovávaný, jako vychovatel, který formuluje konkrétní cíle. Z pohledu sociální pedagogiky nás zajímají dva aspekty:

- situační – každá výchovná funkce se odehrává vždy v nějakém konkrétním prostředí, které vytváří jakési pozadí;
- výchovnou – kdy prostředí velmi ovlivňuje jednání a podílí se na rozvoji osobnosti. To lze pozorovat u dětí i u lidí, jejichž jednání se mění právě podle toho, jak střídají prostředí. (Kraus, Sýkora, 2009)

Kohoutek (2006) se pak zabývá souborem dispozic, které předávají rodiče svému potomkovi v okamžiku zrodu. Z jeho pohledu má významný podíl při formování osobnosti právě dědičnost. Rodové vlohy umožňují rozvoj některých vlastností, a to nejen tělesných, ale i duševních. Dědičnost označujeme jako determinantu některých formálně dynamických stránek osobnosti, jako je temperament, afektivní vzrušivost, nadání, vitální napětí a jiné extrémní povahové rysy. Obsahovou strukturu osobnosti či zaměřenost, tedy zájmy, zvyky, zábavu, hodnoty, cíle, postoje, morální a charakterové rysy či důkladnost myšlení, odborníci přisuzují vlivu společenského prostředí, zejména výchově. (Kohoutek, 2006)

Dědičnost je definována jako schopnost živých organismů přenášet své znaky a vlastnosti na další generace. Ta je pak komplikována jevem, který nazýváme mutace, což je náhodně nastávající změna genů. Ta způsobí, že druhy nejsou stálé a dědičnost se nepředává z pokolení na pokolení beze změn a stabilně. Mutace se náhle objevují a dědí v dalších generacích a jsou zdrojem nových vlastností. Jejich výskyt je sice zákonitým výsledkem vlivu

vnějších i vnitřních faktorů, ale kvalita je většinou náhodná vzhledem ke směru vlivů, které mutace vyvolaly. Touto problematikou se zabývá biologická věda zvaná genetika. (Kohoutek, 2006)

Nejedná se pouze o přenášení znaků, rysů a vlastností na potomstvo. Vždy je třeba brát v úvahu vývojové a dynamické hledisko a spolupůsobení individuálních životních podmínek. Z hlediska skutečnosti třeba brát dědičnost za takový jev, při kterém se rodiče a jejich potomstvo chovají v obdobných podmínkách podobným způsobem. V procesu biologické evoluce společnost vznikla, rozvíjela se a zdokalovala. (Kohoutek 2006)

1.3 Výchova v generačním kontextu

Rabušicová, Kamanová a Pevná (2011) zdůvodňují, proč je mezigenerační výchova tématem, kterým se má smysl zabývat. Vycházejí ze zahraničního konceptu, který vyzdvihuje tři faktory:

- stárne společnost,
- proměňuje se rodina,
- chce se po nás, abychom se celoživotně vzdělávali.

Autoři Ramon a Turrini, pak zdůrazňují, že mezigenerační učení je vlastně pouze postmoderním označením pro pradávny proces dědictví po předcích. Sociální znalost byla vždy přenášena z generace na generaci, od starších k mladším, a to nejrůznějšími možnými způsoby. Celé kultury přežívali za pomoci sdělování příběhů vypravěčem, který byl starým mužem a učil mladou generaci etickým tajemstvím v jejich běžném kontextu. Tento přenos znalostí je ve skutečnosti mezigeneračním učením. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Průcha z hlediska druhů učení uvádí senzomotorické, verbálně kognitivní a sociální a zdůrazňuje, že v mezigeneračním učením je třeba počítat se všemi těmito druhy. Avšak intenzita je u jednotlivých druhů různá. Z pohledu mezigenerační výchovy je nejzajímavější sociální učení v rodině a rodinném prostředí, kde dochází k osvojování hodnot, norem, postojů, dovednosti komunikovat a jednat v pracovních, rodinných a jiných skupinách a prostředích. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Výzkumná pozornost je primárně směřována na mezigenerační přenos ob generací. Vztahy prarodičů s jejich vnuky a vnučkami jsou s největší pravděpodobností v popředí zájmu proto, že jsou aktuální témata spojená se stárnutím populace, sociální inkluzí starší genera-

ce a s hledáním cest, jak této generaci pomoci s jejím aktivním životem a současně aktivním stárnutím. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Někteří autoři automaticky předpokládají, že je mezigenerační učení v rodině vzájemné. To potvrdil i výzkum autorky Cherri z roku 2008, ze kterého vyplynulo, že toto mezigenerační učení vnímají jako obousměrné nejen rodiče, ale i děti. Obě tyto generace si uvědomují, že se od druhé generace něco učí a zároveň i ony samy druhou generaci něco učí. Že se o tuto vzájemnou výměnu jedná i mezi prarodiči a vnoučaty, obdobně potvrdil australský výzkum autorů Jane a Robbins z roku 2007. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Z těchto výzkumů vyplynulo, že pro generaci vnoučat je typické předávání informací spojených s novými technologiemi starším generacím. Starší generace oceňují, že je generace vnoučat dále seznamuje s aktuálním vývojem společnosti a kultury a učí ji jazykovým dovednostem. Generace rodičů předává svým dětem nejčastěji sociální dovednosti, způsoby péče o rodinu a domácnost, hospodaření s penězi, vaření a manuální práce ve spojení s domem a zahradou. Předávají jim své životní zkušenosti, učí je hodnotám, principům a morálce. Pro matky je pak typické předávání ženských témat, jako je například vaření, péče o domácnost a rodinu. Otcové pak předávají typické mužské záležitosti, mezi které se řadí veškeré technické záležitosti. Pro generaci prarodičů je pak typické předávání rodinných tradic, rituálů, rodinných příběhů a rodinné historie mladším generacím. Hrají tedy důležitou roli v předávání kulturního a jazykového dědictví a rodinné historie. Tím je u dětí posilována sebeúcta a vědomí vlastní identity. Z výzkumu dále vyšlo, že generace rodičů a jejich rodičů, tedy prarodičů, se mezi sebou výrazně neovlivňují. Je to způsobeno tím, že rodiče svou pozornost primárně směřují na děti a prarodiče na vnoučata. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Konec 20. století přinesl změny kulturní, demografické i společenské. Nejen, že se mění populační pyramida tak, že se její základna zužuje a vrchol rozšiřuje, ale mění se i pyramida rodinná. Ta se prodlužuje a zeštíhluje, neboť ubývá dětí a přibývá starších členů rodiny. Objevují se i názory, že grafické vyjádření rodinné struktury bude v mnoha případech obrácená pyramida. To znamená, že lidé budou prožívat své životy spíše ve spojení mezigeneračním než vnitrogeneračním, a to po dlouhou dobu. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Možný však uvádí, že proces mezigeneračního přenosu je v posledních letech oslabován. To je do značné míry ovlivněno převládajícími přístupy a opatřeními sociálního státu.

V průběhu 20. století intervence a odpovědnost zejména vyspělých států postupně narůstaly. Stát v posledních letech zdůrazňuje odpovědnost rodin, kterou mají sami za sebe, a to tím, že dochází k omezování sociální pomoci rodinám. Což potvrzuje i národní zpráva o rodině z roku 2004. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Na to navazují i další autoři, kteří v současné době píšou o narůstající generační propasti a zároveň se měnícím postavením starších osob ve společnosti. Dle Schirmachera je předpoklad, že tato propast bude narůstat a může přerůst až ve válku generací. (Rabušicová, Kamanová, Pevná, 2011)

Vališová (2012) zdůrazňuje, že tradiční chování přikazovalo jednat podle osvědčeného vzoru a očekávaným způsobem. Jelikož se rychle mění vazby sociální interakce, mohou začít na povrch prosakovat jevy jako ztráta identity, osamocení, narůstající konzumní přístup k životu, problematické využívání volného času, bezohlednost, netolerantnost, emoční labilita, relativizace hodnot a autority. To vše se může promítnout do rodinného, profesního i osobního života každého z nás. Z toho důvodu v poslední době přibývá hlasů, které volají po nápravě společnosti, po obnově respektu k etickým i právním normám, předpisům i zákonům.

Vališová (2012) upozorňuje na skutečnost, že dějiny znají mnoho konfliktů, které ve vyhrocené podobě nabývají formy válek. Kromě nich existuje i válka generační neboli jinými slovy generační konflikt. Stejně jako Schirmacher i Vališová předpokládá konflikt mezi mladými a starými. Přestože mnozí dnes věří, že půjde jen o nepatrný sociálně politický problém, Vališová je toho názoru, že půjde o dramatickou globální konfrontaci, která se promítne ve vnitřní i zahraniční politice. Výrazným rysem části mladých lidí je i zvýšené sebevědomí, které neodpovídá odborným znalostem, vlastním zkušenostem, ale ani slušným způsobům sociálního chování. Tyto charakteristiky se často negativně projevují ve vztahu k povinnostem, k druhým lidem, k hodnotám i k sobě samému. A to ať jde-li o předsevzetí, životní aspirace, denní režim či styl života.

Vališová (2012) dále rekapituluje, že se v nedávné době ve společnosti zdůrazňovalo, že kromě respektování svobody individua vyžaduje demokratická společnost i značnou míru odpovědnosti, vnitřní kázně a nemalého úsilí při dosahování vytyčených cílů a překonávání náročnějších životních situací. Dále bylo zdůrazňováno symbolické heslo *svoboda*, které v mnoha oblastech začalo být chápáno absolutně a bez zábran. Životní realita pak stále více ukazuje, že společnost, rodina i škola bez respektu autority a smysluplného režimu, tedy

něčeho společného, sjednocujícího a pro všechny hodnotného, neplní účel, ztrácí svojí hodnotu, pevnost, jistotu i základní funkce. (Vališová, 2012)

1.4 Shrnutí

Odborná literatura pojmem výchova označuje záměrné formování osobnosti, které provází lidstvo od nepaměti. Během vývoje společnosti docházelo k stále většímu přenášení výchovy z rodinného prostředí právě na společnost, která tuto činnost profesionalizovala a institucionalizovala. Vědní obor, který se zaměřuje na výchovu, jako na předmět svého zkoumání se nazývá pedagogika. K rozvoji pedagogiky jako vědního oboru dochází až ve 20. století, kdy se rozvíjí spolu s dalšími společenskými vědami, například psychologii a sociologií. Věda, která se zabývá výchovou v mimoškolních zařízeních a zaměřuje se na celé skupiny obyvatel (vrstevnické skupiny, výchovná zařízení, resocializace apod.) se nazývá sociální pedagogika. Za jejího zakladatele je považován německý filozof a pedagog P. Natorp. V České republice pak bývají její počátky spojovány se jménem G. A. Lindnera, prvního profesora pedagogiky na Karlově univerzitě v Praze.

Soubor znaků, jimiž se jedinec projevuje a je jimi charakterizován v každém okamžiku svého vývoje, je ovlivněn dvěma faktory. Tím prvním je soubor dispozic, které předávají rodiče svému potomkovi v okamžiku zrodu. Druhým faktorem je prostředí, ve kterém trávíme svůj čas (rodina, školní prostředí, vrstevníci). Z odborné literatury vyplývá, že předávání zkušeností v tradiční společnosti probíhalo pozorováním a napodobováním, kdy generace starší předávala zkušenosti té mladší. S nárůstem dělby práce ve společnosti, už však není výchova uskutečňována pouze v rodině, ale i ve zvláštních vzdělávacích a výchovných institucích, kde se stává činností organizovanou a cílevědomou. Dle autorky Kučerové pak nastává problém v nedostatečném vedení dnešní společnosti k hodnotám.

Odborná literatura zdůrazňuje význam mezigeneračního učení, které spočívá zejména v sociálním učení a v předávání hodnot. V posledních letech dochází ke změně rodinné pyramidy, která se prodlužuje a zeshňuje, neboť ubývá dětí a přibývá starších členů rodiny. Autoři píší o faktu, že proces mezigeneračního přenosu je v posledních letech oslabován, klesá statut staršího člověka ve společnosti a vzniká generační propast. Dále pak zdůrazňují, že problematika korupce, kriminality a mezilidských vztahů pramení z výchovy a volají po nápravě. Tu autoři vidí ve vedení společnosti k hodnotám a autoritám.

2 RODINA JAKO VÝCHOVNÁ INSTITUCE

Výchovný proces je celoživotní záležitostí a probíhá v různých institucích i různých prostředích. Samotné instituce plní výchovné i jiné specifické funkce. Zatímco například ve škole dominuje v rámci výchovné funkce proces vzdělávací a výchovné působení je zaměřeno zejména na kognitivní složku, pak rodina je institucí, která je specifická ve formování složky emotivní a konativní. Jde tedy o vytvoření povahových vlastností, návyků a modelů chování u jejích členů. (Kraus, 2011)

Rodina je pro sociologii příkladem morfostatistické instituce. Tímto tvrzením po dlouhou dobu začínaly učebnice sociologie. Rodina představuje sociální instituci, jejíž hlavním účelem je vytvoření malého soukromého prostoru, který ji chrání před veřejným vířícím a nepřehledným světem. Tento soukromý prostor nemění svůj tvar ani habitus a vyrovnává změny v okolí, čímž chrání své členy. (Možný, 1999)

Rodina je základní jednotkou každé lidské společnosti a existuje především proto, aby lidé mohli náležitě pečovat o své potomky. Slouží nejen k reprodukci člověka jako lidského tvora, ale zprostředkovává i vrůstání do lidské kultury a společnosti. Pro zdravý duševní i tělesný vývoj dítěte je v dnešní době nepostradatelnou podmínkou stálá přítomnost vysoce citově angažovaných rodičů. Výchova by měla probíhat v bezpečném domově, tedy stabilním a chráněném prostředí. Společné bydlení a společné hospodaření jsou podstatnými znaky rodiny. (Matoušek, 2003)

Ve všech epochách vývoje lidstva vykazují rodiny tvořené rodiči, jejich dětmi, případně prarodiči neobyčejnou stabilitu a prakticky neexistuje žádný typ společnosti, který by se neopíral o rodinu jako o svůj základní článek. Dospělý člověk pak opírá pocit vlastní hodnoty a smysluplnost své existence o stálého partnera a děti. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného zázemí, a proto je i pro dospělého člověka rodina těžko postradatelná. Na druhé straně může být rodina i zdrojem stresu, a to zejména v situacích, kdy máme starost či úzkost o partnera nebo děti. (Matoušek, 2003)

Přestanou-li lidé plnit své rodinné závazky, společnost začne ztrácet svou sílu. Na tento fakt poukazují nejstarší etické a morálně normativní spisy. Konfucius hlásal už před dvaceti pěti stoletími, že kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě, tak by přibýlo štěstí a prosperity. Značnou pozornost rodině věnují jak nejstarší židovské posvátné knihy, tak nejstarší dochované indické spisy. Apelují na význam poslušného dodržování pravidel

rodinného života. Jako příklad můžeme uvést knihy Exodus, Deuteronomium, Ecclesiastes, Žalmy, Přísloví či Rgvéd. (Možný, 1999)

Rodina má ve výchovném ovlivňování osobnosti výsadní postavení. Nastupuje v počátečním období života člověka a je prvním výchovným činitelem. Právě v tomto období (první tři roky života) se utváří charakter člověka. Rodina je nenahraditelná zejména v oblasti emocionálního vývoje, kde představuje citové zázemí i útočiště. Mnoho rodin toto počáteční období života promarní a s výchovou začíná až později. Největší význam má rodinná výchova během celého období předškolního věku. S nástupem dalších výchovných činitelů její výchovná role slábne. Později má rodina pro potomky zásadní význam při rozhodování o profesní dráze či založení vlastní rodiny. Ze své orientační rodiny si do své vlastní rodiny přinášíme rozhodující vzory, návyky a celkový životní styl. (Kraus, 2011)

2.1 Vývojový kontext rodiny

„Sociologie rodiny dlouho ignorovala studium vzniku rodiny: jako by respektovala starou moudrost, že počátky jsou vždycky zahaleny v temnotách a dobře tomu tak. Proces, při němž se dva lidé setkají, najdou v sobě zalíbení a nakonec se vezmou, aby spolu měli děti a jednou se dočkali i vnoučat, byl pokládán za natolik individualizovaný, že jeho teoretická vysvětlení byla přenechána psychologům – pokud sociologové rodiny rovnou nevěřili v Pascalovo srdce má své důvody, které rozum nechápe, a nemysleli si, že věda by tu zbytečně aspirovala na vhled do oblasti, pro niž její metody nejsou vhodné či přiměřené.“ (Možný, 2008, str. 119)

Na samém počátku při zakládání rodiny je volba partnera. Při této volbě hraje zásadní roli soubor očekávání, který může být v některých případech dotažen až do konkrétní představy o ideálním protějšku. Zatímco muži upřednostňují mladší a atraktivní ženy, které dávají naději na zdravé potomky, ženy upřednostňují starší a ekonomicky zdatné muže. U těch je předpoklad, že zabezpečí potřebné materiální statky pro fungování rodiny. (Matoušek, 2003)

Už na počátku sedmdesátých let minulého století předpokládal psycholog Robert F. Winch, že při hledání protějšku hledá člověk partnera, který mu poskytne maximální uspokojení jeho potřeb. Winch teoreticky rozpracovává teorii, že se protiklady přitahují. Jako příklad udává, že dominantní člověk hledá člověka submisivního, osoba s pečovatelskou vlohou hledá někoho, kdo má potřebu být opečováván atd. – což je označováno jako prin-

cip komplementarity. Empirické výzkumy tyto Winchovy předpoklady nepotvrzují a jejich výsledkem je, že lidé jsou přitahováni k partnerovi spíše obdobných, nikoli protikladných charakteristik. (Možný, 2008)

Komplementárním vztahem rozumíme takový vztah, kde se oba z manželů dostávají do téže pozice, jakou měli v dětství sourozenci opačného pohlaví. Byl-li například manžel starším bratrem sestry, naučil se ji vést, cítit se za ni zodpovědný, pomáhat jí a ochraňovat ji. Byla-li jeho manželka mladší sestrou svého bratra, naučila se poddat jeho vedení, nechat se ochraňovat a přenechávala mu zodpovědnost. V takovém vztahu by manželé neměli mít potíže přizpůsobit se jeden druhému. Obdobným komplementárním vztahem je vztah muže, který byl mladším bratrem své sestry, s ženou která měla mladšího bratra. V takovém případě lze předpokládat, že vedení a péči zajistí žena a muž bude spíše na ženu spoléhat a nechá ji, aby o něj pečovala. (Kratochvíl, 2009)

Alan Kerckhoff a Keith Davis se v jedné z prvních sociologických teorií výběru partnera pokusili o smíření Winchova principu komplementarity s tendencí k homogamii. Jejich teorie filtru při výběru partnera předpokládá, že v prvním stupni výběru potenciálního partnera jsou odfiltrováni ti, kteří neodpovídají předpokladům kulturní homogamie. To jsou jedinci, kteří nespádají do vyhovující sociální třídy či nejsou přiměřeného věku a rasy. Ti, kteří prošli tímto prvním stupněm filtrování, jsou dále testováni v druhém stupni. Během milostných schůzek, dvoření se a námluv dochází k výběru právě na základě Winchova principu komplementarity. (Možný, 2008)

Mnohé empirické poznatky tohoto typu však neobstály v dalším empirickém testování a nový pokus Bernarda Mursteina počítá s třístupňovým výběrem. Murstein nazval svou teorii *stimulus-value-role theory* neboli SVR teorie. Ta předpokládá, že je vzájemná přitažlivost založena na výměně aktiv a pasiv, které obě strany do vznikajícího svazku přinášejí. Rovnováhy musí být dosaženo na třech úrovních. V první fázi se stimuluje zájem, a to fyzickou přitažlivostí, sociálními dovednostmi, temperamentem, pověstí atd. V druhé fázi musí dojít ke shodě v hodnotových vzorcích týkajících se manželství, sexu a životních cílů. Ve třetí fázi si pak pár prověřuje vzájemné představy o výkonu rodinných rolí. Jsou to role rodičovské, hospodářské, i sexuální. Tento model v empirickém testování poměrně úspěšně obstál a je snaha o jeho další rozvíjení. (Možný, 2008)

O člověku začínáme uvažovat jako o svém budoucím partnerovi až tehdy, pokud nám nabízí to, co hledáme. Dohoda je uzavřena až v případě, kdy obě strany získávají, co poptávají. Kdyby získali jen to, co už sami mají, nebyla by dohoda uzavřena. To ovšem znamená, že jakmile budou ženy vstupovat na sňatkový trh s podobnou nabídkou jako muži, tedy s nabídkou výdělečnou, nikoli pečovatelskou a reprodukční, musí sňatečnost poklesnout. Ta manželství, která uzavřena budou, budou křehčí. To proto, že muži budou více postrádat to, čehož se jim nedostává a ženy nebudou tak závislé na udržení manželství. (Možný, 2008)

Na tuto manželskou dohodu, nepsanou individuální dohodu nebo smlouvu zahrnující očekávání a přísliby, které s sebou každý z partnerů do manželství přináší, kladou zvláštní důraz autoři Martin a Sager. Smlouva má reciproční charakter, tedy znaky vzájemnosti a vyrovnanosti toho, co je každý z partnerů připraven dát, i to co očekává, že získá. Týká se to všech možných aspektů manželského života, jako je výchova dětí, rozdělení rolí, moc, úspěch, sex, využití volného času, vztah k přátelům apod. Tato smlouva není smlouvou v běžném slova smyslu, jelikož nebyla předem otevřeně projednána. Přesto se oba chovají tak, jako by byla odsouhlasena a podepsána. V průběhu vyváženého manželství je tato nepsaná dohoda dodržována. K disharmonii mezi partnery dochází, přestane-li nebo nemůže-li jeden z partnerů tuto dohodu dodržovat. K podobné disharmonii dochází, když se očekávání partnerů příliš různí. (Kratochvíl, 2009)

Vybereme-li si podle svých očekávání vhodného partnera, se kterým chceme založit rodinu je další fází sňatek. Ještě v 18. století u nás byl sňatek pozoruhodně propracovaným rituálem, který umožňoval zvládnout spojujícím se rodinám ekonomické, vztahové i psychologické aspekty této významné změny. Tradiční svatbu provází mnoho tradic, o kterých se můžeme dočíst například v knize Staročeská svatba pana Čeňka Zíbrta z roku 1929. (Matoušek, 2003)

Dnešní podoba svatby se od starší verze obřadu liší. Partnera si volíme sami, za vznik manželství jsou odpovědní pouze snoubenci, formální námluvy téměř odpadly a sňatek je možný i bez souhlasu rodičů. V České republice až polovina dvojic čeká dítě už v době sňatku. Mladá rodina potřebuje ekonomickou podporu ze strany starší generace stále. Není už to však věcí veřejnou a nemluví se o věnu nevěsty ani majetku ženicha. (Matoušek, 2003)

O rodině jako takové, hovoříme až tehdy, když se lidskému páru narodí první dítě. Je to rozdíl oproti domácnosti, kterou sdílí lidé žijící v páru, ať už opačného či stejného pohlaví. Tyto páry, či dokonce skupiny lidí mohou, ale nemusejí být pokrevně spjati. Avšak pro rodinu je tento pokrevní svazek definující vlastností. Rodičovství bylo v tradiční společnosti tou nejpřirozenější věcí na světě. Oproti tomu současná sociologie rodiny vysvětluje jeho nesamozřejmost. V současnosti je mateřství pro většinu žen akt vědomé volby, zatím co v tradiční společnosti to byl fatální úděl. (Možný, 1999)

Pro výchovu potomků je velmi výhodný trvalý svazek mezi rodiči. Lidské mládě má velice dlouhý vývoj, a proto je na rodičovskou péči odkázáno nejdéle ze všech živočichů. Plod je aktivní bytost, reagující na vlivy zprostředkované matčíným tělem. Zároveň matka dokáže vnímat projevy svého dítěte dlouho před jeho narozením, a tím vzniká vztah rodičů k dítěti ještě před porodem. Dítě odliší svou matku od jiných osob už několik dní po narození, pravděpodobně se orientuje čichem. Dítě s matkou na sebe vzájemně působí a vzájemně se ovlivňují, čímž mezi nimi vznikne pevná emoční vazba. Tato vazba vznikne později i mezi dítětem a otcem. S odstupem času se vytvoří i mezi dítětem a jeho sourozencem. Dítě pak špatně snáší odloučení od těchto blízkých osob, zejména od matky. Tyto emoční projevy se nejvíce objevují mezi 12. až 18. měsícem a označují se pojmem separační úzkost. Dítě si nejdříve musí vytvořit základní důvěru v nejbližší osoby a až poté se odváží rozšířit okruh známých a přijímaných osob i prostředí. (Matoušek, 2003)

Dítě po narození získá veškerou pozornost své matky a jejich vztah je velmi intenzivní. V tu chvíli diktuje režim života v rodině novorozenec a otec se v některých případech může cítit ohrožen, a to zejména v těch případech, kdy pro něho byla péče ženy vysokou hodnotou. V dítěti může začít spatřovat svého konkurenta, který v boji o zájem ženy vítězí na celé čáře. Je to chvíle, kdy žena od muže očekává podporu a pomoc a v tu chvíli mu může dávat jen málo, jelikož veškerá její pozornost směřuje směrem k dítěti. Muž se dostává do pozadí manželčina zájmu a tomu by se měl umět přizpůsobit, jelikož se jedná pouze o přechodný stav. Na druhou stranu manželství dostává novou dimenzi, jelikož zde působí sdílený zájem o dítě a sdílená radost z jeho vývoje. (Matoušek, 2003)

Příbuzní často nabízejí svou pomoc, zejména matka matky. Míra této péče však musí být regulována, přílišná angažovanost širší rodiny může snížit nejen sebehodnocení matky, ale může ohrozit i celkovou harmonii manželského páru. Vedle toho může být další komplikací narození druhého dítěte. V tu chvíli může starší sourozenec vnímat nový přírůstek do rodiny jako konkurenta a může mít pocit, že je tzv. sesazen z trůnu. Dítě může mít pocit, že

je mladšímu sourozenci pozornost věnována automaticky, zatím co ono musí o svou pozornost stále více bojovat. (Matoušek, 2013)

2.2 Funkce rodiny

Mezi základní funkce rodiny jsou v odborné literatuře řazeny následující:

- biologická reprodukce
- socializace (sociální reprodukce)
- předávání kulturních vzorců a dovedností
- ekonomická
- sociální kontrola
- sociálně-ochranná – před fyzickým násilím, podpora v nouzi (Vavřík, 2010)

Z hlediska schopnosti plnění těchto funkcí rozlišujeme rodiny funkční, problémové, dysfunkční a afunkční. Funkční rodina přiměřeně plní všechny funkce. V problémové rodině dochází občas k poruchám v plnění jedné či několika funkcí, které ale vážněji nenarušují život rodiny a zásadně neovlivňují život dítěte negativním směrem. V dysfunkční rodině dochází k vážným poruchám, vnitřnímu rozkladu rodiny a je zásadním způsobem narušen socializační proces dítěte. Jako afunkční označujeme rodinu, která se není schopna postarat o zabezpečení základních potřeb dítěte. V takovém případě je dítě umístěno do náhradní rodinné péče. (Kraus, Sýkora, 2009)

Co se týče biologické funkce, tak ta se ve své podstatě nemění. Nicméně v posledních letech můžeme pozorovat zejména úbytek dětí. Ve většině vyspělých zemí je dítě vnímáno často jako překážka v profesním růstu a kariérní seberealizaci obou rodičů. V r. 1999 se v České republice narodilo nejméně dětí za celé 20. století. (Kraus, Sýkora, 2009)

Dle Matouška (2003) změnil rok 1989 rodinné chování našich občanů. Lze to ilustrovat srovnáním demografických údajů, jež s rodinným chováním souvisejí. Klesl počet sňatků a zvýšil se průměrný věk, kdy muži i ženy do manželství vstupují. Vedle toho byl zaznamenán i pokles živě narozených dětí. Sňatky jsou u nás odkládány na vhodnější dobu, tj. na dobu, kdy má mladý člověk dokončené vzdělání a alespoň započatou pracovní dráhu. Nepříznivě se také vyvíjí poměr počtu rozvodů, který v posledních letech stoupá. Celkově pak klesá ochota vstupovat do manželského svazku tradičního typu a přivedením dětí na svět na sebe brát odpovědnost za jejich osud.

Potomek má tendenci napodobovat rodiče stejného pohlaví. Tento proces identifikace dítěte s rodičem však probíhá jednoduše pouze tam, kde se dítě s rodičovským vzorem ztotožnit mohlo a chtělo. Vážným hendikepem je nepřítomnost tohoto rodičovského vzoru. Tato psychická deprivace může mít pro dítě v budoucnu vážné následky. V některých případech můžeme hovořit o mírnější formě deprivace, tzv. subdeprivaci. Jedná se o případy, kdy je rodič sice v rodině přítomen, ale přiměřeně nezastává svou úlohu (například otec alkoholik nebo matka postižena endogenní depresí). (Matoušek, 2003)

Tato problematika je důkladně rozebrána například v knize Psychodiagnostika dětí a dospívajících, kterou napsali M. Svoboda, D. Krejčířová a M. Vágnerová (2015).

Dítě se v rodině učí mnoha dovednostem, bez kterých se v dospělosti neobejde. Mezi nejvýznamnější patří sociální dovednosti, které předurčují zejména jeho vztahy k jiným skupinám lidí. Významné je i učení se své sexuální role, kdy je kladen největší důraz na předškolní období a dobře přijímaný rodičovský vzor. Chlapec musí být vystaven přímému vlivu otce či jeho náhrady, aby se dokázal orientovat v tom, co je správné mužské chování. Současně platí, že dívka musí mít na očích matku či její náhradu, aby se stala vyrovnanou a společensky kompetentní ženou. (Matoušek, 2003)

Pro dítě je snazší ztotožnit se laskavým a vstřícným rodičem než s rodičem trestajícím a odmítavým. Do svého budoucího života si z původní rodiny nepřenáší pouze obraz izolovaného rodičovského vzoru. Děti si mohou vtisknout do paměti celé scénáře, v nichž mají obvykle přidělené role, s nimiž se ztotožňují. Například pochází-li někdo z rodiny, ve které měla hlavní slovo matka, a otec se podroboval, očekává stejné doplňování rolí i ve svém manželství. Existenci korelace mezi manželskou nespokojeností a zkříženými interakčními vzory, jež si manželé přinesli z původních rodin, prokázala I. Šípová testovým vyšetřením několika set manželských párů. (Matoušek, 2003)

Poznatky testového vyšetření Šípové lze shrnout tak, že se dítě učí svou mužskou či ženskou roli, kterou bude v dospělosti zastávat, od rodiče stejného pohlaví. Je výhodné, když se může s rolí, kterou mu ukázal rodič vlastního pohlaví, bez výhrad ztotožnit. Odmítnutím této role dochází u dítěte k nejistotě. Významný je i obraz rodiče opačného pohlaví, který má vliv na výběr manželského partnera. Zastával-li rodič opačného pohlaví v rodině impozující roli, podporuje manželskou harmonii právě výběr podle tohoto vzoru. Neztotožnilo-li se dítě s chováním rodiče opačného pohlaví, je partner disponující těmito vlastnostmi zdrojem negativních reakcí. Dítě pak v dospělosti hledá partnera opačných vlastností. I

taková volba je podle Šípové zdrojem vnitřních konfliktů. Přesto, že si člověk vybral racionálně správně, citově se nemůže s odlišnými vlastnostmi partnera smířit. Model rodiny rodičů určuje v hlavních obrysech i model rodiny, kterou dítě vytvoří. Dítě má tendenci opakovat patriarchální model, je-li z patriarchální rodiny. Pokud je z matriarchální rodiny, má tendenci opakovat matriarchální model. V manželství partnerů, pocházejících z rodin s výrazně protikladnými modely, dochází k neustálým bojům o moc. Pravděpodobnost harmonického soužití je tím větší, čím bližší jsou si modely rodin, z nichž manželé pocházejí. (Kratochvíl, 2009)

Tvrzení Šípové ovšem představují jednostranný přístup. V každém konkrétním případě musíme také uvážit účinek sourozeneckého modelu a vnější vlivy, které pocházejí z oblastí mimo rodinu. Významnou roli hrají i povahové vlastnosti každého z manželů, kolektiv vrstevníků a převládající postoje v daném období ve společnosti. Někdy tyto vlivy působí souběžně, jindy vliv rodičovského modelu korigují a nabízejí další alternativy pro utváření manželských vztahů. (Kratochvíl, 2009)

V orientační rodině je dítě ovlivňováno i svou sourozeneckou pozicí. Starší sourozenec se učí vést a ochraňovat sourozence mladšího. Mladší sourozenec se učí přijímat vedení a spoléhat se na sourozence staršího. Potom není překvapením, že u dvou lidí, kteří byli mezi svými sourozenci nejstarší, dochází při pokusu o založení rodiny ke konfliktům. Ty vyplývají z oboustranné snahy vést a přebírat odpovědnost. U dvou mladších sourozenců dochází k obdobným konfliktům, které mají ovšem opačný původ. V tomto vztahu se ani jeden nechce ujmout vedoucí úlohy a spoléhá se na toho druhého. Výhodné je, když má člověk z původní rodiny zkušenost se sourozencem opačného pohlaví. Když navíc „sourozenecká konstelace“ manželů kopíruje sourozeneckou konstelaci z původní rodiny, nemělo by docházet ke konfliktům ohledně dominance ve vztahu. Teoreticky má tedy největší pravděpodobnost úspěchu manželství muže, který má mladší sestru, a vzal si ženu, která měla staršího bratra. Statisticky tyto zákonitosti potvrdil W. Toman na populačních vzorcích v několika západoevropských zemích. (Matoušek, 2003)

Toman předpokládal, že je jedinec spokojen ve svém manželství v takové pozici, kterou měl i v orientační rodině ve vztahu se svými sourozenci. S tímto tvrzením se ztotožňuje i Kratochvíl (2009), ovšem jen za předpokladu, byl-li jedinec se svou pozicí v orientační rodině spokojen. Byl-li se svou rolí v původní rodině nespokojen a docházelo-li mezi sourozenci k napětí a konfliktům, je pravděpodobné, že opakování takovéto role v manželství bude opět vyvolávat pocity nespokojenosti.

Rodina je první sociální skupinou, která nás učí přizpůsobovat se sociálnímu životu a osvojit si návyky a způsoby chování ve společnosti. To je socializačně výchovná funkce rodiny, kde je hlavní úlohou socializačního procesu v rodině příprava dětí a mladistvých na vstup do praktického života. Od narození po celou dobu života v rodině přijme dítě celé spektrum nejrůznějších informací. Ty pak aktivně zpracovává v souladu se svými přirozenými vlohami, biologickými a psychickými potřebami, se svými zkušenostmi, ale i s hodnotovými orientacemi a vzory, jimiž jsou pro dítě především rodiče a starší sourozenci. (Kraus, Sýkora, 2009)

Další nezastupitelnou funkcí, kterou nemůže žádná instituce nahradit je funkce emocionální. To proto, že potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty dokáže vytvořit pouze rodina. Nárůst počtu citově deprivovaných dětí je důsledkem rozpadovosti manželství, rodinné desintegrace či zaneprázdněnosti rodičů. (Kraus, Sýkora, 2009)

Pozorovat můžeme i proměny sociálních rolí rodičů v současných rodinách. Ty jsou způsobeny dlouhým a složitým procesem demokratizace uvnitř rodiny. Zatímco muž ztratil dřívější výsadní mocenské postavení v rodině, žena získala některá práva, ale i povinnosti, které dříve náležely jen muži. Díky emancipačnímu procesu můžeme pozorovat pokles otcovské autority, jejímu přenosu na ženu a posílení vlivu ženy v domácnosti. To však neznamená, že by autorita otce v rodině ztratila na významu. Přítomnost obou vzájemně komplementárních rodičovských rolí je pro děti v rodině nenahraditelná. (Kraus, Sýkora, 2009)

Rodina se v současné době dostává do jisté izolovanosti a uzavírá se dovnitř. Je to způsobeno tendencí odděleného života jednotlivých generací, poklesem významu a důležitosti sousedských vztahů a v některých případech je tendence uniknout před záplavou podnětů dnešního přetechnizovaného a medializovaného života. Tím dochází k oslabení rodiny, nejen co se týče počtu členů, ale zejména k oslabení vzájemných vazeb. Taková rodina je pak celkově labilnější a citlivější na jakékoliv vnitřní otřesy, což může narušit její stabilitu. (Kraus, Sýkora, 2009)

V posledních desetiletích začíná poznamenávat vývoj rodiny její desintegrace. Lze pozorovat ubývání chvil, kdy se rodina schází pohromadě a její členové si vzájemně sdělují své zážitky, radosti, starosti a hledají cesty vzájemné pomoci či spolupráce. Bohužel naopak přibývá rodin, ve kterých se jednotliví členové jen potkávají, korespondují spolu nebo spolu dokonce ani nekomunikují. To bývá způsobeno pracovním zatížením rodičů a celkový-

mi zvýšenými nároky na život, které s sebou nese značné časové zaneprázdnění. Rodiče to pak dohánějí nadměrným přísunem materiálních prostředků, vysokým kapesným apod. To se bohužel negativně promítá do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí, které jsou pak neskromné, sobecké, povýšené a v některých případech může docházet až k deviantnímu chování. (Kraus, Sýkora, 2009)

Matoušek (2003) poukazuje na skutečnost, že obecně slábne vliv rodiny na dospívající děti a že při vzniku delikventního chování má prvořadý vliv vrstevnická skupina řídící se deviantní normou. Mladiství delikventi pocházejí obvykle z méně soudržných rodin, ve kterých je atmosféra konfliktnější než v rodinách s normálně se vyvíjejícími dětmi. To v posledních desetiletích dokazují i výzkumy, které s překvapením zjišťují, že mladiství delikventi pocházejí z dobře situovaných a na první pohled dobře funkčních rodin v mnohem větším počtu než tomu bylo v minulosti.

Jedním z podstatných znaků rodiny je společné hospodaření. To má největší opodstatnění v době, kdy žena pečuje o malé děti. Zajištění obživy bývá většinou mužským úkolem, a to do doby než děti povyrostou. Pak se na tomto úkolu muž i žena podílí společně. Rodina přerozděluje své prostředky tak, aby z nich měli užitek i ti, kteří se na jejich obstarávání z nějakého důvodu podílet nemohou. V situaci, kdy člen rodiny vážně onemocní nebo se dostane do jiných nesnází, je dobře fungující rodina schopna mobilizovat značné rezervy a poskytovat mu takovou podporu, aby se co nejrychleji vrátilo vše do původního stavu. (Matoušek, 2003)

Diferencovanost rodin podle socioekonomické úrovně začíná být čím dál větší a bohužel čím dál více domácností spadá do nižších příjmových pásem. Většina rodin je značně zadlužena a čím dál většímu počtu rodin hrozí sociální exkluze. To může mít dopad na celý socializační proces, kdy děti ze sociálně slabších rodin mohou být například terčem šikany. (Kraus, Sýkora, 2009)

V současné době jsou vzorce chování v rodině vystaveny výraznému vlivu růstu příjmů, bohatství a majetku na jedné straně a poklesu životní úrovně (v některých případech až na hranici chudoby) na straně druhé. Řada rodin se musí přizpůsobit novým podmínkám (například sociální nejistoty, nadřazenost ze strany státu apod.), což posiluje jejich ekonomickou funkci a prohlubuje sociálně ekonomické rozdíly. Tím se mění i rodinné strategie a stereotypy, včetně proměn mužských a ženských rolí. Změny objektivního postavení žen a mužů ve společnosti a jejich reflexe v jejich vědomí nutně ovlivňují podobu rodinného

života. Zkoumání rodin a jejich socioekonomického rozvrstvení ve společnosti od sebe totiž nelze oddělovat. (Maříková, 2000)

Současná česká rodina je rodinou zaměstnané ženy. Málokterá z dnešních rodin by vystačila jen s jedním platem, a proto je pro ně zaměstnání ženy ekonomickou nutností. Žena bývá často přetížena souběžnými úkoly v zaměstnání i v domácnosti a pak je v rodině častěji nespokojena než muž. Právě z toho důvodu podává častěji žádost o rozvod. Muž má ve svém zaměstnání průměrně větší odpovědnost, více podřízených a bývá za svou práci lépe placen. Muž bývá ve svém zaměstnání spokojenější a čeká od ženy, že ona bude chápat a podporovat jeho pracovní zaujetí. Žena zase od muže očekává kromě pomoci v domácnosti a hmotného zajišťování rodiny především citové a vztahové porozumění. Dle posledních průzkumů Sociologického ústavu Akademie věd zůstávají očekávání mužů tradiční a konzervativní. Ženy zatím neočekávají, že by se měly výrazněji angažovat v mimorodinných sférách, jako jsou zaměstnání a politika. Je to tím, že se u nás emancipační hnutí žen a s ním souvisící hnutí za práva mužů rozvíjí jen směle a zvolna. (Matoušek, 2003)

Pro moderní společnost je žena, která nedisponuje pracovním kapitálem tzv. neviditelnou. Pracovním kapitálem je myšleno vzdělání, kvalifikace a pracovní či osobní kontakty, které posilují pracovní pozici. Má-li žena nedostatek tohoto pracovního kapitálu, bývá z trhu práce vytlačena do domácnosti, stává se závislou na sociální pomoci a podpoře nebo nalézá uplatnění na sekundárním trhu práce. V tom případě je vystavena pracovat alespoň na zkrácený pracovní úvazek, bez trvalé pracovní smlouvy a často i bez sociálního pojištění. Šanci získat dobré pracovní uplatnění, má žena právě se vzrůstajícím pracovním kapitálem, který z historického hlediska u českých žen roste. Díky němu mají silnější pocit vlastní identity, autonomie, nezávislosti a seberealizace. (Maříková, 2000)

2.3 Typologie rodin

Pod pojmem rodina si většina z nás představí tzv. úplnou nukleární rodinu, která je složena z otce, matky a jejich dětí. Přesvědčení, že takto vypadá většina rodin, je ovšem mylné. Je odhadováno, že úplné nukleární rodiny tvoří třetinu rodin a pouze pětinu všech domácností. Většinu tedy tvoří lidé, kteří žijí sami nebo vychovávají dítě bez partnera či příslušníci vícegenerační rodiny, která je v nekompletních konstelacích z pohledu nukleární rodiny. (Matoušek, 2003)

Přidáme-li k nukleární rodině prarodiče z obou stran, dostaneme tzv. jádrovou rodinu, která je považována za jádro příbuzenství v moderní společnosti. Tak ji sociologové označují proto, že mezi nukleární rodinou a generací prarodičů dochází k intenzivním stykům, materiální i citové výměně. Rozšířením jádrové rodiny o sourozence rodičů, dostáváme tzv. rozšířenou rodinu, která hrála významnou roli v tradiční společnosti. (Vavřík, 2010)

Nestor české sociologie rodiny Ivo Možný považuje za datum, k němuž můžeme hovořit o vzniku sociologie rodiny, rok 1855. V tomto roce autor Frédéric Le Play publikoval studii *Evropský dělník*. Le Play považoval rodinu za základ společnosti, proto si ji v této studii zvolil jako východisko pro své bádání. Zaměřil se na životní podmínky evropského dělnictva a objevuje se zájem o různé aspekty života rodin. Například jejich rozpočet, náboženství, hygiena, bytové poměry apod. (Vavřík, 2010)

Le Play se od roku 1829 každý rok v létě věnoval studiu dělnických rodin. Zajímal se zvláště o jejich hospodaření s penězi a po roce 1848 se studiu rodinných rozpočtů začal věnovat na plno. Vycházel z přesvědčení, že jsou finanční prostředky úzce spjaty s životem rodiny a ty nejpodstatnější informace pro poznání rodiny lze vyčíst z rodinného rozpočtu. Svůj vhled do finančního hospodaření studovaných rodin získával tím, že u těchto rodin až několik měsíců žil jako podnájemník. Toto dílo mělo pozitivní přínos zejména svou metodologií (technika zúčastněného pozorování a případových studií). (Možný, 2008)

Le Play na základě svých monografií rozlišil tři typy rodin:

- Příbuzenskou rodinu
- Nestabilní rodinu
- Rozvětvenou rodinu

Příbuzenskou rodinu objevil v asijských stepích a u extenzivně zemědělsky hospodařících obyvatel východní Evropy. V těchto rodinách pracují všichni členové ve prospěch rodiny a bez nároku na odměnu. Neexistuje nezávislé soukromé vlastnictví jednotlivých členů. Rodinné společenství je tvořeno čtyřmi generacemi s více nukleárními rodinami. Rodina má patriarchální model a děti i po sňatku zůstávají pod pravomocí nejstaršího otce. Taková rodina disponuje velmi vysokou stabilitou a řídí se tradicí. Výhodou je, že je i slabším členům rodiny poskytována materiální i morální podpora. Na druhou stranu schopným členům rodiny je v jejich dalším rozvoji bráněno. (Možný, 2008)

Nestabilní rodina je pro Le Playe druhým extrémem. Jde o rodinu nukleární, ve které se vazba mezi generacemi oslabuje po stránce autority, závazků i majetku. Děti po sňatku

rodinu co nejdříve opouštějí a pak už vůči svým rodičům, ani sourozencům nepocitují žádné závazky. V tomto typu rodiny mizí otcovská autorita i ochrana jejich slabších členů. Nedisponuje velkou stabilitou a rodiče bývají ve stáří izolováni a umírají opuštěni.

Rozvětvená rodina představuje pro Le Playe vzor pro sociální reformu. Rozvětvená rodina stojí mezi nesvobodou příbuzenské rodiny a individuální svobodou nestabilní rodiny. Jádrem rozvětvené rodiny je domácnost syna, který je také hlavním dědicem majetku. Často u něho žijí příslušníci starší generace, má povinnost podporovat sourozence a dbá na dobré jméno a soudržnost rodiny. (Možný, 2008)

Francouz Le Play se s němcem Riehlem, profesorem kulturní historie a plodným romanopisem, shodují v podpoře sociální reformy. Domnívají se, že stabilizovat společnost i jednotlivce a zajistit sociální harmonii a mír, je schopná pouze určitá forma rodiny. Takovou formu rodiny vidí tam, kde je zajištěno vlastnictví kapitálu, domu i půdy, kde vládne neomezená patriarchální autorita manžela a otce a poslušnost vůči desateru. Riehl i Le Play usilují o vytvoření objektivní vědy o rodině. Taková věda a její výsledky by podpořili jejich snahu o obnovení rodinné morálky a prosperujícího státu. (Možný, 2008)

2.4 Specifika rodinné výchovy

Výchova v rodině se dle Krajčové vyznačuje těmito znaky:

- *Individuální charakter – výchova je odvislá od věku rodičů, jejich vzdělání, životních zkušeností z orientační rodiny, osobnostních předpokladů, harmonie či disharmonie vztahů.*
- *Neprofesionální charakter – výchova staví pouze na zkušenostech z dětství, důsledkem jsou velmi rozmanité metody a prostředky uplatňované ve výchově, preferovány jsou krátkodobé cíle.*
- *Intimní charakter – výchova probíhá na bázi často silných citových vazeb, výchovné ovlivňování má charakter důvěrný a o to větší může mít efekt, pokud je vedeno správným směrem.*
- *Dlouhodobé působení – výchova probíhá řadu let a má relativně stabilní charakter. (např. ve škole učitelé se mění).* (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011, str. 58)

Dětství je úsekem lidského života, kdy u mladého jedince dochází k formování osobnosti. Rodinné prostředí pak hraje důležitou roli v tom, jakým člověkem se to které dítě stane. Přesto však není rodina profesionální organizací s kvalifikovaně vyškolenými pracovníky a

v rámci výchovného procesu může docházet k chybám, které mohou mít fatální důsledky a poznamenávají vychovávaného na celý život. Optimální stav se pak může vymknout v následujících směrech:

- přílišná přísnost,
- přílišná láska,
- nedostatek citu,
- nedostatek času,
- lhostejnost,
- narušené vztahy v rodině.

K přílišné přísnosti ze strany rodičů může docházet v případě, mají-li příliš vysoké nároky na svého potomka, který na tyto výkony však nedozrál věkem ani schopnostmi. Dítě pak na své úkoly nestačí a cítí se nespokojeně a nešťastně. Tento typ výchovy vyvolává u dětí negativismus, vzpouru či agresi. Dítě se pak snaží unikat všemi možnými druhy od objektivních společenských požadavků. (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

Přílišnou láskou je myšlená přehnaná starostlivost o dítě, kterému není dopřán dostatek samostatnosti. Rodiče se ze strachu o dítě snaží odstraňovat z cesty každou překážku a nedovolí mu nic udělat samostatně. Tyto děti vyrůstají ve velmi sebevědomé jedince s vysokými ambicemi, ovšem s malou samostatností a vytrvalostí. Často své životní problémy a překážky neumí překonávat sami, což podporuje vznik frustrace, ze kterých později mohou vycházet další emocionální a sociální obtíže. (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

Láska rodičů přináší do života dítěte bezpečí a optimismus. Proto by rodiče neměli zapomínat při řešení svých ekonomických problémů, věnovat dítěti dostatek času k projevení jeho citů. Posezením, povídáním a hraním si s dítětem rodiče předejdou trvalé nenasycené potřebě citového kontaktu dítěte s jeho rodiči. Bohužel jsou i rodiny, kde je dítě pokládáno za přítěž. (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

Laxní přístup rodičů k výchově svých dětí, který se projevuje například u nechtěných dětí, rodičů kterým chybí zodpovědnost nebo rodičů, kteří mají skony k deviantnímu chování (alkoholismus, závislosti apod.) bývá často důsledkem deviantního jednání u dětí (záškoláctví, šikana apod.). (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

Nevhodné chování dětí je pak pozorováno i tam kde jsou narušeny vztahy v rodině. Rodiče, kteří svými konflikty, hrubostí a násilím vytvářejí traumatizující prostředí, se pro své děti stávají nevhodnými vzory. (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

Výchova v rodině je procesem velmi složitým, v kterém hraje roli řada faktorů jako je věk rodičů, struktura rodiny, ekonomické podmínky, vzdělání rodičů a podobně. Rodiče pak někdy sami pátrají, proč výsledky výchovy nejsou takové, jaké očekávali a kde vlastně udělali chybu. (Kraus, Jůzl, Tannenbergerová, 2011)

2.5 Shrnutí

Z odborné literatury pramení, že je rodina základem každé společnosti, což hlásal už Konfucius před dvaceti pěti stoletími. Dle jeho názoru by přibylo štěstí a prosperity, kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě. Nejstarší židovské posvátné knihy i nejstarší dochované indické spisy apelují na význam poslušného dodržování pravidel rodinného života.

Autoři pak upozorňují na současnou izolovanost rodiny a její uzavírání se dovnitř. Ubývá chvil, kdy se rodina schází pohromadě a dochází k její desintegraci. Čímž může být ohrožena funkce socializačního procesu v rodině, emocionálně psychologická stabilizace osobnosti a nedochází k předávání kulturních vzorců a dovedností. To může vést k nedostatečnému vedení dnešní společnosti k hodnotám, tak jak o něm píše autorka Kučerová, na kterou se odkazují v první kapitole.

Rodiče to pak dohánějí nadměrným přísunem materiálních prostředků, vysokým kapesným apod. To se bohužel negativně promítá do hodnotového systému a charakterových vlastností dětí, které jsou pak neskromné, sobecké, povýšené a v některých případech může docházet až k deviantnímu chování.

Matoušek pak zdůrazňuje, že mladiství delikventi pocházejí obvykle z méně soudržných rodin, ve kterých je atmosféra konfliktnější než v rodinách s normálně se vyvíjejícími dětmi, což v posledních desetiletích dokazují i výzkumy. Spravedlnost a obecné bezpečí se nedá vynutit objemem práva, ale právě výchova je nadějí pro společenský vývoj. Důkazem nám může být obrovská kriminalita v zemích, které disponují rozsáhlými balíky zákonů a vysokými počty právníků.

Francouz Le Play i němec Riehl považují rodinu za základ společnosti a zvolili si jí jako východisko pro své bádání. Domnívají se, že stabilizovat společnost i jednotlivce a zajistit sociální harmonii a mír, je schopná pouze určitá forma rodiny. Riehl i Le Play usilují o vytvoření objektivní vědy o rodině. Taková věda a její výsledky by podpořili jejich snahu o obnovení rodinné morálky a prosperujícího státu.

3 CHARAKTERISTIKA SENIORSKÉ POPULACE

Ve všech epochách lidstva témata stárnutí, stáří, umírání a smrti znepokojovala nejen lidstvo samo, ale i odborníky různých oborů. O elixír mládí usilovali již alchymisté ve starém Egyptě a tomuto tématu je věnována pozornost i v Bibli a První knize Mojžíšově. Stářím se v průběhu vývoje lidstva zabývala především filozofie a lékařství. Stárnutí je problém daný stavbou a funkcí organismu. Hrozbu a problém z něho udělala až civilizace, kdy se po zlepšení existenčních podmínek stával život bezpečnějším. V důsledku toho se lidé začali dožívat vyššího věku, měnila se věková struktura populace a více jedinců se dožívalo věku, kdy se stáří již zřetelně projevovalo svými nepříjemnými důsledky. V tu chvíli se pravděpodobně lidé začali prvně zajímat o příčiny stárnutí. Hlavní motivací vždy byla zvědavost a přirozený strach ze smrti. To dokládají nejstarší báje a mýty, které vypráví o touze po věčném mládí. (Mühlpachr, 2009)

V průběhu vývoje civilizace se názory filozofů, lékařů a dalších odborníků na stáří rozcházejí. Dokladem toho je i Sokratés a jeho žák Platón, kdy Platón stáří chválí. Dle jeho názoru vede člověka k lepší životní harmonii, k opatrnosti a prohlubuje jeho moudrost. Starý člověk pak dovede lépe hodnotit kvality života a umí je díky svému zdravému úsudku lépe prožít. Vedle toho se Sokratés prodloužení života obává a má strach, že bude muset zaplatit daň stáří, formou oslepnutí, ohluchnutí, neschopnosti učit se a rychlého zapomínání. (Mühlpachr, 2009)

Postavení staršího člověka ve společenském systému se zásadně měnilo s vývojem společnosti samotné. Zatím co v tradičních společnostech měl senior významný sociální status a s jeho věkem rostla i jeho autorita, tak v dnešní postmoderní společnosti jeho společenské postavení výrazně pokleslo. Starší lidé, podobně jako mládež, byli a jsou vnímáni jako příslušníci zvláštní kategorie, a to bez ohledu na jejich skutečné vlastnosti a identitu. (Hartár, 2011)

V současnosti se na nás ze všech médií valí informace týkající se seniorů. Sdělovací prostředky informují o změnách v důchodové reformě a o stárnutí populace. Problematika stárnutí populace je spojena s odsouváním odchodů do důchodu a dále média hovoří o faktu, že brzy bude jeden pracující člověk živit dva seniory. Vedle poklesu životní úrovně současných seniorů, mohou tyto informace vzbuzovat v pracující části obyvatelstva obavy a negativní pohled na seniory.

Tuto problematiku rozvádí Mühlpachr (2009), který taktéž upozorňuje na prodlužování lidského věku a stárnutí populace. V současné době je v České republice jedna pětina populace starší 60 roků a v roce 2030 to bude celá jedna třetina populace. Z tohoto důvodu hrozí socioekonomický a generační kolaps společnosti, a to nejen té naší. Stárnutí lidstva je problémem celosvětovým. Na významném nárůstu počtu stárnoucích osob se podílejí zejména vyspělé země Evropy, Severní Ameriky a Japonsko. V posledních letech se problematika seniorů jeví nejen jako problém medicínský a andragogický, ale také jako problém sociální, ekonomický, právní a v neposlední řadě jako problém sociálně pedagogický a speciálně pedagogický.

3.1 Senioři jako specifická sociální skupina

„Seniorská populace vykazuje některé charakteristické rysy. Je velmi heterogenní, a to i v rámci jemnějšího chronologického členění a určitého regionu. Je to dáno především:

- *obecně platnou jedinečností vloh a osobnostních rysů, které se s věkem neztrácejí,*
- *různou mírou rozvoje těchto vloh během mládí a středního věku,*
- *interindividuální variabilitou involučních biologických dějů,*
- *různou mírou chorobných změn,*
- *událostmi dlouhého života, zkušenostmi a návyky včetně vzdělání a profesní kariéry, životním způsobem,*
- *hodnotovým systémem, životním názorem, aspirací, expektací,*
- *různým sociálně ekonomickým zázemím včetně majetku, bytových podmínek a bytové situace (osamělost, ovdovění, počet dětí a vztahy s nimi).*

Senioři, přestože mají mnohé rysy společné, se tak navzájem velmi liší jak ve své zdatnosti a životních podmínkách, tak ve svých potřebách a nárocích. (Mühlpachr, 2009, str. 9)

Mladí lidé dnešní moderní doby jsou primárně zaměřeni na svůj úspěch a kariéru. O stáří většinou neuvažují, jelikož jsou zdraví a zatím plní energie. Ve svém okolí se setkávají se seniory a reagují na ně ambivalentně. K seniorům ze svých rodin, tedy k vlastním babičkám a dědečkům, mají většinou velmi hezký vztah. Opakem bývá vnímání seniorů, ke kterým žádný vztah nemají (tzv. anonymních), ti jim většinou nějakým způsobem „vadí“. Projevy takových postojů dávají mladí najevo přehlížením, podceňováním i agresí, a to slovní a někdy dokonce i fyzickou. Dokud jsou senioři ekonomicky aktivní, mají podstatně větší šanci získat sympatie mladších kolegů a necítit se tak ostrčenými. (Haškovcová, 2012)

Stárnoucí lidé si dobře uvědomují fakt, že už nezvládnou zdaleka takové množství práce v požadovaném tempu jako dřív, jelikož jim ubývá sil. Rychlost, kterou ztrácí oproti mladším kolegům, poměrně dlouhou dobu úspěšně dohání svou pílí, celoživotní zkušeností a časovou rezervou. Často si dodávají optimismus a energii pobytem v přítomnosti mladších a někdy dokonce velmi mladých lidí. Pravdou je, že se starší generace s tou mladší někdy v názorech rozchází, pak senioři často konstatují, že okolnímu světu přestávají rozumět. Nejrozdílnější názory se týkají rodiny a partnerského soužití. Pro dnešní starší generaci, bylo v mládí nepředstavitelné, že by žili se svým partnerem „na hromádce“ a že by měli se svým partnerem potomky v neoddaném svazku. (Haškovcová, 2012)

Rozvoj vlastní osobnosti je u starších lidí méně dynamický v porovnání s těmi mladšími. Je to způsobeno především ustáleným způsobem života. K znatelným změnám dochází po odchodu dospělého jednotlivce z veřejného života, tzv. odchodu do důchodu. Vnitřní konflikty, spojené s odchodem do důchodu, mohou být různého charakteru (např. konflikt zájmů, rolí, potřeb atd.). Jsou určitým signálem rozvoje osobnosti a jejich dopad na člověka nemusí být vždy jen záporný. V některých případech mohou vést až k seberozvoji a sebezdokonalování, což je považováno z osobnostního hlediska za velmi žádoucí. (Határ, 2011)

Poté, co jedinec ukončí svou pracovní činnost, ztrácí svou profesní roli a s tím i svou *funkční identitu*. Jeho životní role se v tu chvíli stává ne-rolí, což je pro tohoto jedince dosti demoralizující a snižuje to jeho vlastní hodnotu. To se může odrazit v jeho celkovém fyzickém i duševním stavu. Vedle toho výzkumy potvrzují, že vzdělávací aktivity v seniorském věku přispívají k pocitu důstojnosti a životního uspokojení, k začlenění do společnosti i k fyzickému a duševnímu zdraví. Současně také mohou zlepšit orientaci v nových životních situacích a schopnost samostatně se rozhodovat. Díky této komplexní péči o seniory a jejich současným životním stylem, dochází k prodlužování lidského věku. (Mühlpachr, 2009)

V seniorské problematice je pracováno s dvěma pojmy, a to stáří a stárnutí. Pod pojmem stáří chápeme určitou životní etapu životního cyklu člověka, která se vztahuje k období právního nároku člověka na pobírání starobního důchodu. Pojmem stárnutí označujeme proces, kdy jedinec začíná pozorovat ve svém organismu a osobnosti, biologické, psychologické a sociální změny. Je potřeba zdůraznit, že stárnutí a stáří nelze interpretovat jako patologický stav. Postoje dospělých k vlastnímu stáří a stárnutí jsou u každého rozdílné. Podle T. Tošnerové mají mnozí jedinci tendenci stáří popírat a ve starším věku se vidět mladší. Autorka dále dodává, že kalendářní věk je nám daný, ale biologický věk můžeme ovlivnit

sami. A to vlastním životním stylem, stravovacími návyky, kouřením i tím, že se jen okrajově vzděláváme. (Határ, 2011)

Stáří s sebou přináší změny, které vyžadují hledání nového způsobu života. Senior o sebe začíná více pečovat a také vyžaduje větší pomoc od svého okolí. Ty pak vedou seniora, a častěji jeho okolí, k hledání vhodnějšího místa pro život. Moderní pohledy na stáří upřednostňují, aby se člověk aktivně připravil na dobu, kdy bude potřebovat intenzivní pomoc a péči. Jako nejlepší a pro seniory nejvíce přijatelná varianta je žít v domácnosti za pomoci a podpory blízkých lidí. Je-li potřeba zdravotní péče, je vhodným doplňkem spolupráce rodiny a zdravotnického zařízení. Při nemožnosti pomoci ze strany rodiny, osamělosti či větších zdravotních problémech nastupuje varianta institucionální péče. (Venglářová, 2007)

Zvládnutí procesu stárnutí závisí především na schopnosti a motivaci aktivizovat všechny obranné mechanismy, které v sobě má člověk zakódované. Stárnutí nezávisí jen na dědičných předpokladech, ale i na vlivu fyzikálního a sociálního prostředí a na životních aktivitách člověka. Nedokáže-li se starší člověk optimálně vypořádat se změnami, které s sebou každodenní život přináší, může u něho dojít ke krizím, které v krajních případech mohou vyžadovat odbornou psychologickou či psychiatrickou pomoc. K eliminaci procesů stárnutí můžeme přispět:

- zlepšením kvality výživy a snížením celkového objemu konzumovaných potravin,
- přiměřený rozsah všeobecných (duševních i pracovních) aktivit,
- přiměřené množství tělesných a relaxačních cvičení. (Határ, 2011)

Staří, ač je zvýšeným výskytem různých chorob provázeno, není samo o sobě chorobou. Vedle toho není pro seniory ztráta soběstačnosti, nezbytným a zákonitým důsledkem stárnutí. Důsledná integrace seniorů do společnosti a důraz na kvalitu života ve stáří patří k mezinárodním prioritám. Světové organizace svými programy, usilují o to, aby byl přidáván život létům, nikoliv léta životu. (Mühlpachr, 2009)

Už od 80. let 20. století se problematika seniorské populace důkladně rozebírá a zdůrazňuje se její přínos pro společnost. Lidská populace je populace charakterizována dlouhým dětstvím a dlouhým stářím. To po celé dějiny umožňovalo starším lidem vzdělávat mládež a předávat jí své hodnoty. Tato role zajistila lidstvu přežívání a pokrok. Přítomnost starých lidí v rodinách, v sousedském okolí a ve všech formách společenského života je stále nenahraditelnou výukou humanity. Nejen svým životem, ale dokonce i svou smrtí nás staří lidé učí. Zármutkem přicházejí ti, kdo žijí dále, k poznání, že mrtví se dále podílejí na lid-

ském společenství – výsledky své práce, svými díly a zvyklostmi, které za sebou zanechali, vzpomínkami na jejich slova a činy. To nás může povzbuzovat k tomu, abychom hleděli na svou vlastní smrt s větší vyrovnaností a postupně si plně uvědomili odpovědnost k příštím generacím. (Mühlpachr, 2009)

Ač každý člověk žije svůj život originálním způsobem, lze se shodnout na významných okolnostech, které vyšší věk přináší. Změny pozorujeme v rovině tělesné, psychické i sociální. Tyto tři faktory jsou vzájemně provázané. Přehled základních změn ve stáří:

- **Tělesné změny** – změny vzhledu, úbytek svalové hmoty, změny termoregulace, změny činnosti smyslů, degenerativní změny kloubů, kardiopulmonální změny, změny trávicího systému (trávení, vyprazdňování), změny vylučování moči (častější nucení), změny sexuální aktivity.
- **Psychické změny** – zhoršení paměti, obtížnější osvojování nového, nedůvěřivost, snížená sebedůvěra, sugestibilita, emoční labilita, změny vnímání, zhoršení úsudku.
- **Sociální změny** – odchod do penze, změna životního stylu, stěhování, ztráty blízkých lidí, osamělost, finanční obtíže. (Venglářová, 2007)

Dle Határa (2012) je nesporné, že tyto mezníky ontogeneze se promítají v samotném procesu stárnutí, v tzv. bio-psycho-sociálních a duchovních změnách organismu a osobnosti. Dále se ztotožňuje s názory dalších odborníků (např. J. Kuric, M. Štilec), kteří konstatují, že začátek tohoto procesu není možné věkově ohraničit, protože krom jiného, závisí na celkovém stavu opotřebovanosti lidského organismu, který je u každého jednotlivce jiný.

K těmto změnám každý senior přistupuje jinak, a to zejména v závislosti na jeho osobnosti. Během života přichází mnoho změn a lidé se liší ve schopnosti tyto změny přijmout, vyrovnat se s nimi a zařídit si nový život ke své spokojenosti. Na základě toho rozlišujeme tři modely adaptace na stáří:

- **Konstruktivní přístup** - Člověk se připravuje na stáří již v produktivním věku. Zejména budováním dobrých rodinných vztahů, kdy naplnění přijde právě ve formě podpory od dětí a vnoučat. Důležitá je i širší síť přátel a známých, která nám brání, dostat se do tzv. sociální izolace. Součástí přípravy na stáří je vhodné stravování a pohybové aktivity, díky kterým udržujeme tělesné zdraví.
- **Závislost na okolí** – Tělesné obtíže seniorů způsobují závislost na lékařích či rodině a vyžadují intenzivnější kontakt seniora s těmito lidmi. Na místo řešení sociální izolace se řeší symptomy onemocnění.

- **Nepřátelský postoj** – Nepřátelství může senior dávat najevo personálu zdravotnického zařízení, lidem kolem sebe, rodině. Je to příčinou mnoha problémových situací v péči o klienty vyššího věku. (Venglářová, 2007)

3.2 Biologické charakteristiky

Biologické stáří je hypotetické označení konkrétní míry involučních změn, které jsou obvykle těsně propojené se změnami způsobenými chorobami, které se často vyskytují převážně ve vyšším věku. Určit biologické stáří se nezdařilo, i když by bylo výstižnější než kalendářní věk. Přestože bylo vysloveno množství hypotéz více či méně originálních, které se vzájemně prolínají a jejichž popularita osciluje, příčiny stárnutí stále nejsou uspokojivě vysvětleny. (Mühlpachr, 2009)

Přesto, že tento proces není uspokojivě vysvětlen, je zákonitý a vychází z individuálních genetických dispozic. Stav organismu ve stáří lze příznivě ovlivňovat léky, kterým se říká *geriatrika*. Používaná jsou pouze tzv. geriatrika nepravá, která pozitivně ovlivňují organismus, ale zároveň nemají vliv na vlastní involuční procesy a mechanismy. Dodávají se jimi do těla látky, které seniorům často chybí (vitamíny, minerály, stopové prvky, hormony). Dále mohou tyto léky ovlivňovat průtokové vlastnosti krve, prokrvení, činnost vegetativního nervového systému a trofiku tkání. Do této skupiny léků se řadí i některé léky, které ovlivňují mozkovou činnost stimulačně či zefektivní metabolismus. (Mühlpachr, 2009)

Dokonce i lidé stejného věku, podobného životního stylu, minulosti či zevnějšku, mají v období stáří rozdílné fyziologické změny organismu. Tato funkčnost organismu je výrazně odlišná a je pravděpodobné, že závisí na genetickém základě lidského organismu. To znamená, že boj s fyzickým stárnutím není jednoduchý. Podle J. Kurica je biologické stárnutí organismu podmíněné velkým množstvím fyziologických příčin, například:

- zánik nervových buněk, které už nejsou schopné reprodukce,
- ukládání vápenatých solí v tkáních lidského organismu,
- narušení propustnosti povrchových buněčných membrán, čímž se stěžuje přívod výživových látek do jednotlivých částí organismu,
- autointoxikace organismu,
- sklerotizace struktur vazové tkáně, čímž ztrácí svůj podpůrný charakter,
- svalová ochablost a únava,
- selhání některých životně důležitých orgánů. (Határ, 2011)

Po odchodu do důchodu začne tato tělesná involuce nabývat rychlejšího tempa. Je to způsobeno především několikanásobným klidem na lůžku, kdy u jedince dochází ke křehnutí kostí, atrofii svalů a slábnutí reflexů, které regulují krevní tlak. Navíc tato nucená nehybnost může u jedince navodit úzkost a depresivní stavy. Začíná ubývat funkčních tkání v orgánech, to z části nahrazuje vazivo, které je však pouhou výplní těchto tkání. Se stoupajícím věkem pozorujeme u seniorů více omezení způsobené srdečními chorobami, chronickým zánětem kloubů, vysokým krevním tlakem, oční choroby, zhoršení sluchu, nemocemi páteře a nohou. Častou příčinou nemoci a v některých případech i smrti, bývá ve stáří úraz. Zlomeniny se hojí jen velmi těžko a po sedmdesátém roku života se už nezhojí. Lze konstatovat, že stárnutí je procesem, který je způsoben celoživotním vývojem. Stupeň těchto změn ve stáří není dán jen vlastní involucí, ale také životním způsobem a chorobnými změnami. (Mühlpachr, 2009)

Krom zdravého pohybu a smysluplných duševních a pracovních aktivit, zastává při prevenci somatického stárnutí důležitou úlohu i životospráva. Důležité je pravidelné přijímání potravy a vylučování jejich zbytků. Pohybová aktivita a vláknina těmto problémům s vylučováním zabraňuje. Je potřeba zvýšit příjem zásaditých potravin jako je ovoce, zelenina, mléčné výrobky a snížit příjem živočišných bílkovin. Mléčné výrobky je doporučeno konzumovat v rozumném množství, jelikož podle nejnovějších výzkumů zahleňují organismus. Seniori často užívají umělé vitamíny a minerály, které ale nejsou ani dostatečnou náhradou vitamínů a minerálů z přijaté potravy přirozenou formou. V neposlední řadě je potřeba zmínit dostatečný příjem tekutin, jelikož během stárnutí dochází k přirozenému úbytku tekutin z organismu. Je potřeba pít ráno a během dne, kdy se organismus energeticky čistí. (Határ, 2011)

Ve společnosti jsou časté mýty, že sex ve stáří je něco nepatřičného a že je pouze pro mladé. Sexualita je však přirozená v každém věku a i na seniora má pozitivní vliv. Touha a schopnost milovat se, se s věkem neztrácí. Člověk je schopen sexuálně žít v každém věku, důležitý je postoj a přítomnost partnera. Zatím co muži mají největší strach z ubývání potency a selhání při souloži, ženy nejvíce trápí obava, aby nepřestaly být pro muže atraktivní. Psychické obtíže mohou způsobit ztrátu zájmu o sex, proto je vhodné apelovat na jiné hodnoty vztahu, než mládí a atraktivitu. Záleží i na sexuálním životě v minulosti, pozitivní vztah se zúročí. (Venglářová, 2007)

3.3 Psychologické charakteristiky

Stejně jako u tělesného stárnutí, i u toho duševního, lze jen těžko odlišit přirozené involuční změny dané věkem, od změn které jsou součástí nebo následkem duševní poruchy. Duševní involuce je ovlivněna několika faktory. Vedle biologického věku mozku i celého těla, dochází ke zkrácení životní perspektivy, změně vzhledu a dalších společenských faktorů. Senioři jsou ve své činnosti méně motivovaní, méně zainteresovaní a i jejich opatrnost je zvýšená. Soustředí se více na přesnost než na rychlost a tím se i jejich duševní činnost zpomaluje. Vidět to můžeme na klasických životních situacích, kdy například senior přechází vozovku či přepočítává peníze při nákupu. Dalším demotivujícím faktorem pro psychiku seniora může být stěhování nebo nějaká jiná životní změna. Právě změny senioři velmi špatně snáší a čím je člověk starší, tím jsou pro něho větším traumatem. (Mühlpachr, 2009)

Člověk s přibývajícím věkem ztrácí vztah k určitým osobám, zálibám, hodnotám, ideálům, nadosobním i osobním cílům a je pozorován i snížený zájem o okolí. Na některé nové problémy často reagují až primitivním způsobem, které je totožné s chováním dítěte (např. vztekání se, křik atd.). Tyto psychické involuce jsou kombinovány s psychickými poruchami, kde velmi často pozorujeme neurózy, paranoidity, deprese, suicidia. (Mühlpachr, 2009)

Határ (2011) se přiklání k výroku, že každý člověk je tak starý, jak se cítí. Samozřejmě zdůrazňuje, že jsou procesy, které mohou tento proces urychlovat, jako například negativní emoce, psychické rozpoložení, případné stresové a jiné psychicko-sociální faktory. Pro člověka je důležité, aby se dokázal vypořádat s blížícím se stářím a se změnami, které s sebou toto životní období přináší. Vedle toho je třeba hledat pozitivní faktory, které ho udrží jako aktivní bytost po fyzické, psychické, sociální i duchovní stránce. Stejně důležitá jako fyzická aktivita, je ta psychická, která umožňuje zmobilizovat psychické síly osobnosti, a tím zpomaluje působení přirozených mechanismů stárnutí. (Határ, 2011)

Dle Vágnerové a Kurica lze identifikovat samotné psychické stárnutí na základě následovných symptomů:

- změny v poznávacích procesech,
- změny v aktivační úrovni a v oblasti prostorové orientace,
- úbytek paměťových a senzomotorických schopností,
- změny intelektuálních funkcí, emocionality, vůle osobnostních funkcí,

- snížená odolnost vůči psychické zátěži,
- nová hierarchie hodnot,
- stereotypnost v myšlenkových pochodech,
- nereálná představa o světě. (Határ, 2011)

V procesu stárnutí dochází ke zhoršení tzv. epizodické paměti, díky které si je člověk schopen zapamatovat a následně vybavit konkrétní okamžiky života, události, vzpomínky apod. U sémantické paměti, která zahrnuje všeobecné znalosti o světě, schopnost zapamatovat si význam slov, jejich vlastnosti apod., takové výrazné zhoršení nepozorujeme. To vysvětluje, proč si jsou senioři schopni velmi živě představit situace, které se stali v minulosti. Zatím co situace, které se odehrály v současnosti, rychle zapomínají (např. kam si co odložili). Mezi další ukazatele psychického stárnutí patří nepřiměřená opatrnost, úzkostlivost, nerozhodnost, nespokojenost a nedůvěřivost seniorů vůči svému okolí. Navíc můžeme pozorovat i změnu osobnosti stárnoucí osoby, kdy se dříve bouřivé povahy, vlivem životních zkušeností a zráním stávají pokojnější, trpělivější, preciznější a všeobecně moudřejší. (Határ, 2011)

3.4 Sociální charakteristiky

V adaptačním procesu člověka na stáří, zastává nejdůležitější úlohu jeho sociální prostředí, ve kterém se senior po odchodu do důchodu ocitá. Je předpoklad, že smíření se stářím proběhne lépe u člověka žijícím na venkově, případně ve vlastní rodině, jelikož je více zatížený povinnostmi (např. starostlivost o vnoučata, domácnost, zahradu, hospodářství atd.), než u člověka žijícím ve městě, popřípadě některém ze sociálního zařízení. Je pravděpodobné, že celkové přizpůsobování dospělých novým životním podmínkám a též i stáří, závisí také na míře sociability a adaptability lidského jednotlivce, vzdělanostní úrovni, životních aspirací, sociálních a profesních rolí, které v minulosti vykonával. Současně je adaptace na důchod podmíněná mentalitou daného národa. Stárnoucí člověk se pak špatně adaptuje na stáří převážně proto, že se v produktivním věku nepřipravil na odchod do důchodu. (Határ, 2011)

Senioři, a to nejen Ti, kteří jsou nemocní, trpí poměrně často pocity smutku. Mnozí zůstali na světě sami a bydlí ve svých jednočlenných domácnostech. Někteří ovdověli, některým zemřeli vrstevníci a některým odešli děti a žijí velmi daleko. V některých případech se senioři svému okolí straní, protože špatně slyší nebo jim omezení v chůzi nedovolí jít mezi lidi. Řada seniorů se s přibývajícimi lety setkává s tzv. věkovou diskriminací. Je o ně vý-

razně menší zájem na trhu práce (týká se dokonce žen nad 50 let a mužů nad 55 let), pobírají starobní důchod a Ti mladší jim dokonce dávají najevo svůj postoj „Musíme Vás žít!“ Řešením je například sociální začlenění pomocí sociálních pracovníků. Je nutné dbát na to, aby se senioři účastnili společenského života většinové společnosti. Příležitostmi mohou být speciální programy akademií a univerzity třetího věku, klubové akce či například kulturní pořady. (Haškovcová, 2012)

Přitom tento postoj mladých vůbec není na místě. Osoba seniorského věku při svém odchodu do důchodu přichází o svou pracovní pozici, a tím i o socioekonomický status. Statusový „kolaps“ například manažera v penzionu se týká:

- ponížení finančních příjmů a požitků,
- ztráty benefitů, výhody služebního auta, mobilu, notebooku, karty k parkingu a tankování benzínu,
- snížení životního standardu a nezávislosti,
- ztráty moci, respektu a „úředního postavení“,
- omezení kontaktů a informací,
- ztráty pracovní rutiny, navyklého režimu atd.

Rabušic pak rozebírá, co se stane s jednotlivými složkami statusu po odchodu do důchodu:

- mizí objektivní charakteristika profese a její prestiž,
- může se snížit podíl na moci,
- snižuje se příjem a mění životní způsob. (Ort, 2004)

Pro tradiční společnost byl charakteristický monopol staré generace ve vědění. Mladší generace pak se starými lidmi soucítily a byly k nim shovívavý. Tento postoj se postupem času změnil v přesvědčení, že jsou to právě senioři, kterým je především potřeba pomáhat a poskytovat jim milosrdenství a péči. Tak se vedle diskriminačního či zatracujícího postoje vůči staré generaci připojil i postoj paternalistický. (Ort, 2004)

Právě sociální prostředí je jedno z mála, které je možné vhodným společenským zásahem výrazně ovlivnit. Odchod z veřejného života, tedy odchod do důchodu může být pro seniora velmi traumatizující. Přichází o profesní roli, kterou do teď vykonával, zhoršuje se i jeho sociálně-ekonomický status a celková životní situace. Vedle toho senioři ztrácejí svůj společenský vliv a stávají se často závislý na svých potomcích, respektive svých nejbližších příbuzných. Upřednostňují styky se známými stejného věku, ale zároveň vyžadují své sou-

kromí. Charakteristickým v tomto životním období je jakékoliv odmítání změn, a to v oblasti normativního a hodnotového systému ze strany ostatních. (Határ, 2011)

Vágnerová klade důraz na komplex individuálních psychických a sociálních potřeb staršího člověka, které mohou zpomalit proces stárnutí, jsou-li přijímané v dostatečné míře. Patří k nim:

- potřeba stimulace – smysluplné aktivity a podněty dostatečně naplňující staršího člověka,
- potřeba orientace a učení – navyknutí novým životním podmínkám, díky novému životnímu stylu a hledání nových adaptačních strategií,
- potřeba aktivity – činnost, kterou je senior schopen vykonávat a cítí se u jejího vykonávání užitečný,
- potřeba citové jistoty a bezpečí – potřeba být členem sociální skupiny, ve které je osoba akceptována a respektována; senior špatně snáší nedobrovolné umístění do některého sociálního zařízení,
- potřeba seberealizace – na jedné straně souvisí s potřebou stimulace a na druhé se sociální pozicí seniora,
- potřeba otevřené budoucnosti – starší lidé se musí vyrovnat se skutečností, že už nebudou vykonávat profesní roli a musí najít jiný smysl svého života. (Határ, 2011)

Vzdělanostní úroveň obyvatelstva zásadně ovlivňuje vztah člověka k životu a jeho celkovému postoji ke společnosti. Zvyšování celoživotního vzdělání pozitivně ovlivňuje zdravý životní styl, kladné postoje k životu a staří u lidí třetího věku. Senior může najít opětovný smysl života prostřednictvím různých aktivit kulturního, vzdělávacího, náboženského a tělovýchovného charakteru. Aktivním podílením na společenském dění, lze být přínosem nejen pro společnost, ale především pro sebe samého. (Határ, 2011)

Náš osobní přístup a aktivní životní pozice závisejí na tom, jak bude naše stáří vypadat. Stačí se jen podívat na některé starší lidi a seniory, kteří září štěstím a vypadají o mnoho let mladší, jak jejich vrstevníci. Tito lidé mají společné některé vlastnosti. Například se zajímají o druhé lidi a jejich osudy, jsou empatičtí, tolerantní, optimističtí, udržují sociální kontakty, mají spoustu zájmů a aktivit. Někteří psychologové pak označují styk s lidmi za formu psychického otužování. (Vališová, 2012)

3.5 Shrnutí

Problematika seniorů je ve společnosti stále zmiňovanější a z toho důvodu i odborná literatura směřuje svůj zájem a výzkumy právě tímto směrem. Postavení staršího člověka ve společenském systému se zásadně měnilo s vývojem společnosti samotné. Zatím co v tradičních společnostech měl senior významný sociální status a s jeho věkem rostla i jeho autorita, tak v dnešní postmoderní společnosti jeho společenské postavení výrazně pokleslo. Výzkumy ukazují, že lidé mají k seniorům ze svých rodin, tedy k vlastním babičkám a dědečkům, většinou velmi hezký vztah. Opakem bývá vnímání seniorů, ke kterým žádný vztah nemají (tzv. anonymních), ti jim většinou nějakým způsobem „vadí“. Projevy takových postojů dávají mladí najevo přehlížením, podceňováním i agresí, a to slovní a někdy dokonce i fyzickou.

Někteří jedinci mladší generace dávají seniorům najevo svůj postoj „Musíme Vás žít!“ Je nutné dbát na to, aby se senioři účastnili společenského života většinové společnosti. Řešením je například sociální začlenění pomocí sociálních pracovníků. Příležitostmi mohou být speciální programy akademií a univerzity třetího věku, klubové akce či například kulturní pořady.

Podíváme-li se do historie, zjistíme, že sociální znalost byla vždy přenášena z generace na generaci, od starších k mladším, a to nejrůznějšími možnými způsoby. Celé kultury přežívaly za pomoci sdělování příběhů vypravěčem, který byl starým mužem a učil mladou generaci etickým tajemstvím v jejich běžném kontextu. Vedle toho byly mladší generaci předávány kulturní vzorce a dovednosti. Navíc tento starý muž dětem radil a Ty se mohli poučit z chyb starší generace. Právě toto naší současné společnosti dle autorů odborné literatury chybí.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 VÝZKUMNÝ PROJEKT

4.1 Zdůvodnění projektu

V současné době se na nás ze všech médií valí informace týkající se seniorů. Sdělovací prostředky informují o změnách v důchodové reformě a o stárnutí populace. Problematika stárnutí populace je spojena s odsouváním odchodů do důchodu a dále média hovoří o faktu, že brzy bude jeden pracující člověk živit dva seniory. Jelikož mohou tyto informace vzbuzovat v pracující části obyvatelstva obavy a negativní pohled na seniory, zaměříme se v tomto výzkumu právě na vnímání seniorů veřejností. Výzkum specifikujeme na vnímání seniorů v rodinách, na vztahy rodinných příslušníků se seniory a využívání životních zkušeností seniorů mladšími členy rodiny. Téma je závažné především faktem, že životní úroveň seniorů klesá a tento výzkum objasní, jestli by se rodina o seniora v nouzi ochotně postarala nebo ho berou spíše jako přítěž a preferovala by domov seniorů před domácí péčí. Zjištění těchto faktů vnímáme jako přínos pro společnost.

Ač není stáří chorobou, bývá často spojeno se zvýšeným výskytem nemocí, zdravotních obtíží i jejich nejrůznějšími kombinacemi, které v mnoha případech vedou až k chronicitě. Ztráta soběstačnosti bývá v některých případech vnímána jako větší hrozba než samotná smrt. Dále se mění i sociální okolnosti dnešní společnosti, jakým je například rodinné uspořádání. To vede k faktu, že je současná seniorská populace vedle zdravotních rizik ohrožena i riziky sociálními, socioekonomickými a ekonomickými.

4.2 Výzkumný cíl

Výzkumným cílem je zjistit, jak lidé (účastníci výzkum) vnímají seniory ve svých rodinách, jaké jsou vztahy rodinných příslušníků se seniory a využívání životních zkušeností seniorů mladšími členy rodiny. Výzkum bude probíhat formou dotazníkového šetření, kdy budeme v otázce 1 až 9 zjišťovat sociodemografické informace o účastnících výzkumu, a to:

Pohlaví: nezávisle proměnná, jedná se o dichotomickou uzavřenou otázku nominálního typu

- a) Žena
- b) Muž

Věk: nezávisle proměnná, uzavřená otázka kardinálního typu

- a) do 20ti let
- b) 21 – 35 let
- c) 36 – 50 let
- d) 51 –60 let
- e) nad 60 let

Region bydliště respondenta: nezávisle proměnná, uzavřená otázka nominálního typu

- a) Čechy
- b) Morava
- c) Slezsko

Vzdělání: nezávisle proměnná, uzavřená otázka ordinálního typu

- a) základní vzdělání
- b) střední vzdělání ukončené výučním listem
- c) střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou
- d) vysokoškolské bakalářské vzdělání
- e) vysokoškolské magisterské/inženýrské vzdělání

Bydliště: nezávisle proměnná, uzavřená otázka ordinálního typu

- a) vesnice
- b) malé město
- c) velké město

Společná domácnost: nezávisle proměnná, dichotomická uzavřená otázka nominálního typu

- a) ano
- b) ne

Profesní aktivita: nezávisle proměnná, uzavřená otázka nominálního typu

- a) profesně neaktivní (student, žák)
- b) neaktivní (v domácnosti, v důchodu, na rodičovské dovolené, nezaměstnaný apod.)
- c) v oblasti průmyslového odvětví
- d) v oblasti zemědělství

- e) v oblasti státní správy
- f) ve zdravotnictví, školství, kultuře
- g) v jiné oblasti, jaké:

Máte děti: nezávisle proměnná, dichotomická uzavřená otázka nominálního typu

- a) ano
- b) ne

Rodinný stav: nezávisle proměnná, uzavřená otázka nominálního typu

- a) svobodná/svobodný
- b) vdaná/ženatý
- c) rozvedená/rozvedený
- d) vdova/vdovec
- e) jiný

4.3 Metodologie výzkumu

Výzkum bude proveden kvantitativní metodou, kdy si předem určíme nezávislé a závislé proměnné. Jak bylo již v předešlé podkapitole uvedeno, nezávisle proměnnými jsou: pohlaví, věk, region, vzdělání, bydliště, typ domácnosti, profese účastníka výzkumu a jeho rodinný stav.

Závisle proměnné u jednotlivých tvrzení jsou:

TVRZENÍ	ZÁVISLE PROMĚNNÉ
V naší rodině se zkušenosti prarodičů využívají	využívání zkušeností
Dodržujeme tradice prarodičů, které nás v dětství naučili	tradice
Babička a dědeček byli vždycky autoritami v naší rodině	autority
Některé názory prarodičů jsou zastaralé a neřídíme se jimi	názory
S prarodiči udržujeme pravidelný kontakt	kontakt
Senior v rodině je považován za nejzkušenějšího člena rodiny	zkušenost
Občas nám vadí tendence seniorů nás poučovat	poučování
Vztahy mezi generacemi jsou v naší rodině dobré	vztahy
Chodíme pravidelně pro rady k našim prarodičům	rady
Pomáháme prarodičům vždy, i když to není zapotřebí	pomoc
Prarodiče jsou zapojeni do výchovy vnoučat	zapojení do výchovy
Výchovné zásady prarodičů jsou zastaralé	výchovné zásady
Prarodiče mají tendenci nám neustále radit	rady
Řadu informací z dávnější doby máme právě od seniorů	informace od seniorů
Nesoběstačné seniory si ponecháme v rodinné péči	péče o seniory
V případě finanční nouze nám prarodiče vypomohou	finanční výpomoc
Prarodiče nám do výchovy dětí nezasahují	zásah do výchovy
Rádi posloucháme poutavé historky prarodičů z jejich dětství	generační vyprávění
Pro naše prarodiče měla rodina větší hodnotu než pro nás	hodnota rodiny
Seniory mají tendenci svým dětem a vnoučatům radit jak mají žít	rady příbuzným
Prarodiče nás vždycky vedli k tomu být čestný člověkem	vedení k čestnosti
Na prázdniny u prarodičů vzpomínají všichni členové rodiny	vzpomínky
Svým vnoučatům chci věnovat tolik času jako moji prarodiče mě	věnování času
Prarodiče jsou pro nás životním vzorem	životní vzor
Starší generace žije jinak než ta naše	jinakost žití
V životě si bereme za vzor šetřivost našich prarodičů	šetřivost
Prarodiče mají o nás zájem a zejména co z nás bude	zájem o nás
Prarodiče mají zájem o naše životní úspěchy i prohry	zájem o úspěchy
V naší rodině se často peče a vaří podle receptů našich prarodičů	specifické zkušenosti
V naší rodině se „dědí“ profese z generace na generaci	dědičnost profese

Tabulka č. 1: přehled závisle proměnných u jednotlivých tvrzení

4.4 Techniky výzkumu

Stěžejní výzkumnou technikou je dotazník vlastní konstrukce. Jako vedlejších výzkumných technik bude užito pozorování a rozhovoru.

Všechny dotazníkové otázky budou nejprve vyhodnoceny univariační analýzou. Následně bude provedena bivariační analýza u otázek pohlaví, věku, nejvyššího dosaženého vzdělání, soužití se seniorem a otázky jestli mají účastníci výzkumu děti, a to v závislosti na zá-

visle proměnných (otázky 10 a více), ke kterým se účastník výzkumu vyjádřil dichotomic-
ky (ANO x NE). Nakonec budou verifikovány stanovené hypotézy.

Základní soubor tvoří obyvatelé České republiky. To nám dokumentuje sociodemografická
otázka číslo 3, kdy účastník výzkumu označuje, jestli žije na území Čech, Moravy či Slez-
ska.

Výběrový soubor bude tvořit 120 až 150 účastníků výzkumu. Typ výběru je náhodný, kdy
má každý ze základního souboru stejnou pravděpodobnost výběru do výběrového souboru.

4.5 Výzkumné hypotézy

H1(0): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a vnímáním zkušeností seniorů v rodině neexis-
tuje vztah.

H1(A): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a vnímáním zkušeností seniorů v rodině existu-
je vztah.

- NP – pohlaví
- ZP – zkušenost seniora

H2(0): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a ponecháním si nesoběstačných seniorů
v rodinné péči neexistuje vztah.

H2(A): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a ponecháním si nesoběstačných seniorů
v rodinné péči existuje vztah.

- NP - pohlaví
- ZP – péče o seniory

H3(0): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a vnímáním hodnoty
rodiny neexistuje vztah.

H3(A): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a vnímáním hodno-
ty rodiny existuje vztah.

- NP – společné soužití se seniorem
- ZP – hodnota rodiny

H4(0): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.

H4(A): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách existuje vztah.

- NP – společné soužití se seniorem
- ZP - využívání zkušeností seniorů v rodině

H5(0): Mezi tím, jestli mají účastníci výzkumu děti či nemají a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.

H5(A): Mezi tím, jestli mají účastníci výzkumu děti či nemají a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách existuje vztah.

- NP – děti
- ZP – využívání zkušeností seniorů v rodině

5 VÝSLEDKY VÝZKUMU

Kvantitativně nasbíraná data byla přenesena do programu Microsoft Excel, kde byla statisticky vyhodnocena. Sběr dat byl proveden za pomoci výzkumné techniky dotazníku vlastní konstrukce. Jako vedlejších výzkumných technik bylo užito pozorování a rozhovoru.

Všechny dotazníkové otázky byly nejprve vyhodnoceny univariační analýzou. Následně byla provedena bivariační analýza u otázek pohlaví, věku, nejvyššího dosaženého vzdělání, soužití se seniorem a otázky jestli mají účastníci výzkumu děti, a to v závislosti na závisle proměnných (otázky 10 a více), ke kterým se účastník výzkumu vyjádřil dichotomicky (ANO x NE). Nakonec byly verifikovány předem stanovené hypotézy.

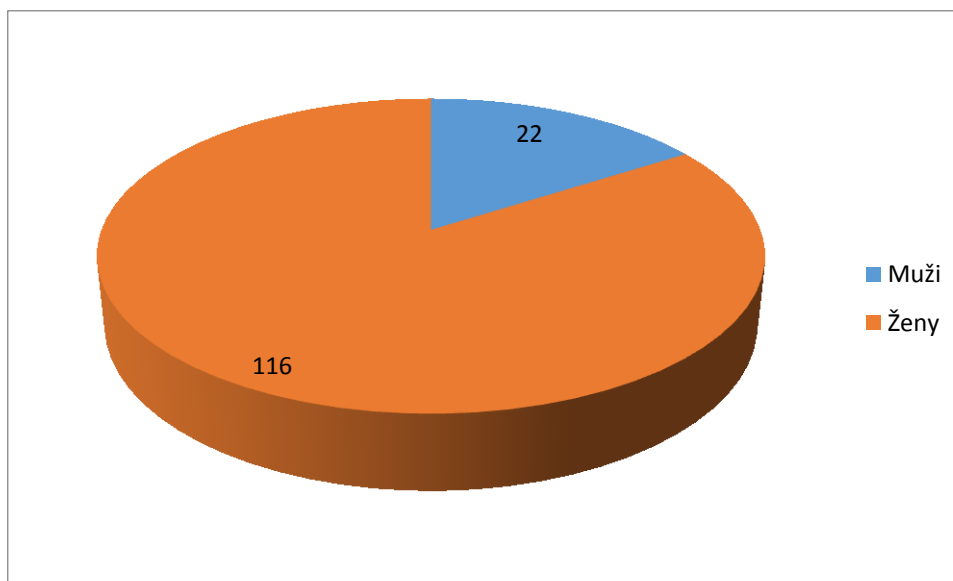
5.1 Charakteristika výzkumného souboru

Základním výzkumným souborem jsou obyvatelé České republiky. To nám dokumentuje sociodemografická otázka číslo 3, kdy účastník výzkumu označuje, jestli žije na území Čech, Moravy či Slezska.

Výběrový soubor byl plánován od 120 do 150 účastníků výzkumu. Dotazníky byly šířeny za pomoci známých a příbuzných osob v místech, kde se pohybují lidé z různých částí republiky, různého věku a různého stupně dosaženého vzdělání, například univerzita Pardubice, univerzita Zlín, průmyslová zóna Pardubice, apod. Výzkumu se nakonec zúčastnilo 138 účastníků výzkumu. Typ výběru byl náhodný, tak aby měl každý ze základního souboru stejnou pravděpodobnost výběru do výběrového souboru.

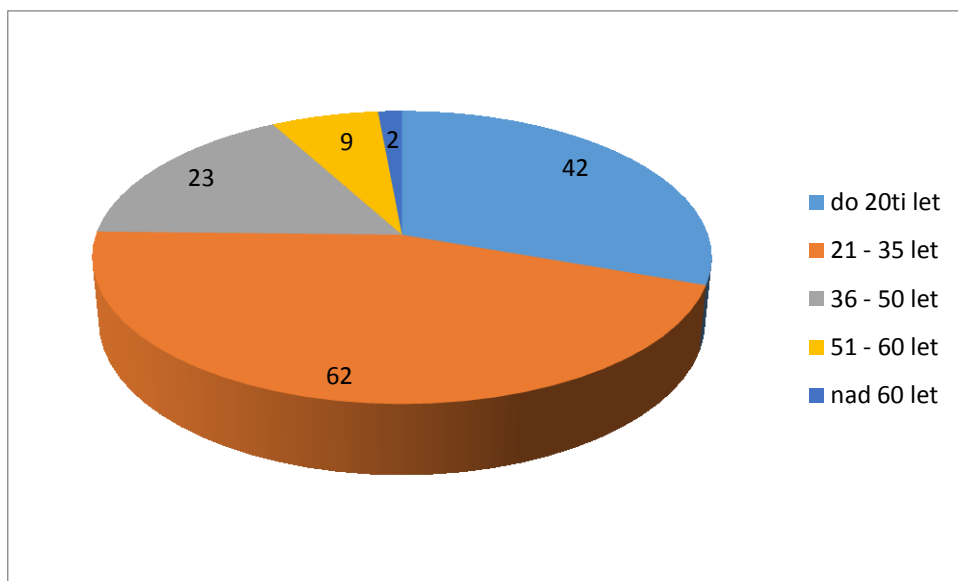
5.2 Univariační analýza

Otázka č. 1 zjišťovala pohlaví účastníků výzkumu. V kategorii muž odpovědělo 22 účastníků výzkumu (15,9%) a v kategorii žen odpovědělo 116 účastníků výzkumu (84,1%). Vzhledem k tomu, že šlo o náhodný výběr respondentů, je zajímavá převaha žen ve výzkumném souboru.

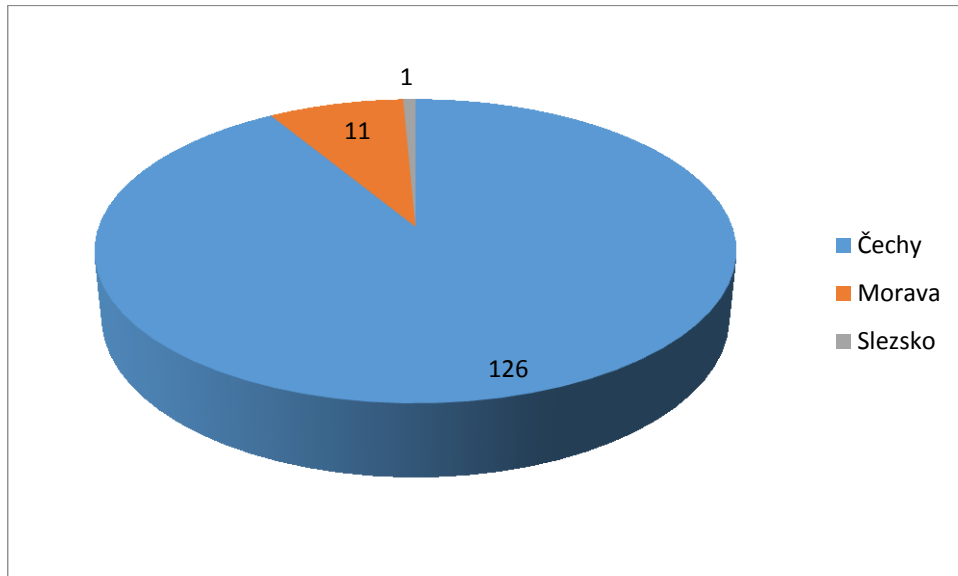
Graf č. 1: pohlaví účastníků výzkumu

Otázka č. 2 zjišťovala věk účastníků výzkumu. V kategorii do 20ti let odpovědělo 42 účastníků výzkumu (30,4%), v kategorii 21 - 35 let odpovědělo 62 účastníků výzkumu (44,9%), v kategorii 36 - 50 let odpovědělo 23 účastníků výzkumu (16,6%), v kategorii 51 - 60 let odpovědělo 9 účastníků výzkumu (6,5%) a v kategorii nad 60 let odpověděli 2 účastníci výzkumu (1,4%). Složení respondentů podle věku je rovněž zajímavé. Dominovali respondenti věkově mladšího věku, což lze pozitivně kvitovat ve vztahu k tématu výzkumu. U této věkové kategorie lze neoptimálněji zjistit možnosti využívání seniorských zkušenosti ve vlastních rodinách.

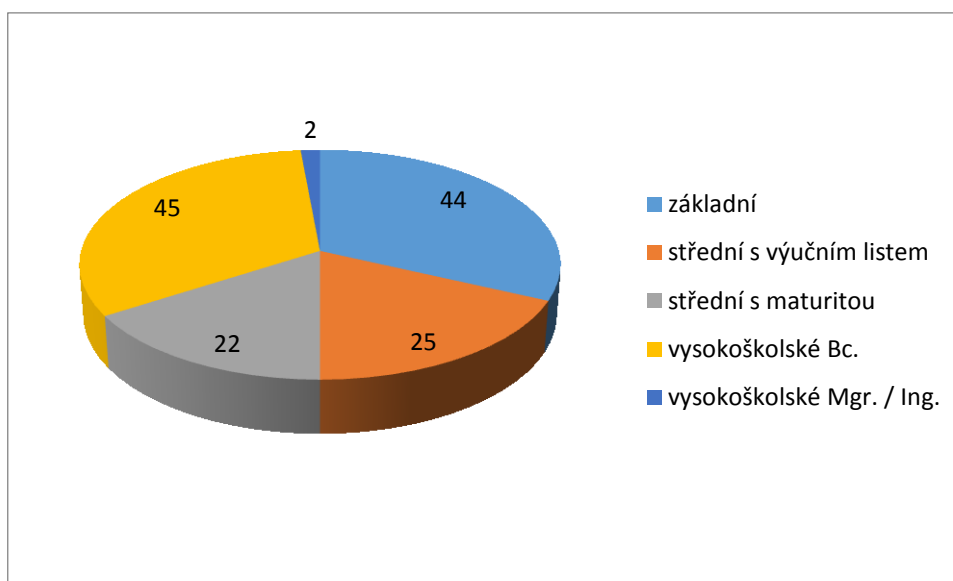
Graf č. 2: věk účastníků výzkumu

Otázka č. 3 zjišťovala, z jaké oblasti České republiky účastníci výzkumu pocházejí. V kategorii Čechy odpovědělo 126 účastníků výzkumu (91,3%), v kategorii Morava odpovědělo 11 účastníků výzkumu (7,9%), v kategorii Slezsko odpověděl 1 účastník výzkumu (0,7%). Vzhledem ke skutečnosti, že výzkum probíhal převážně v Pardubickém kraji, lze předpokládat naprostou většinu účastníků výzkumu z regionu Čech. Sousedství s moravskými kraji se ve výzkumu projevilo minimálně.

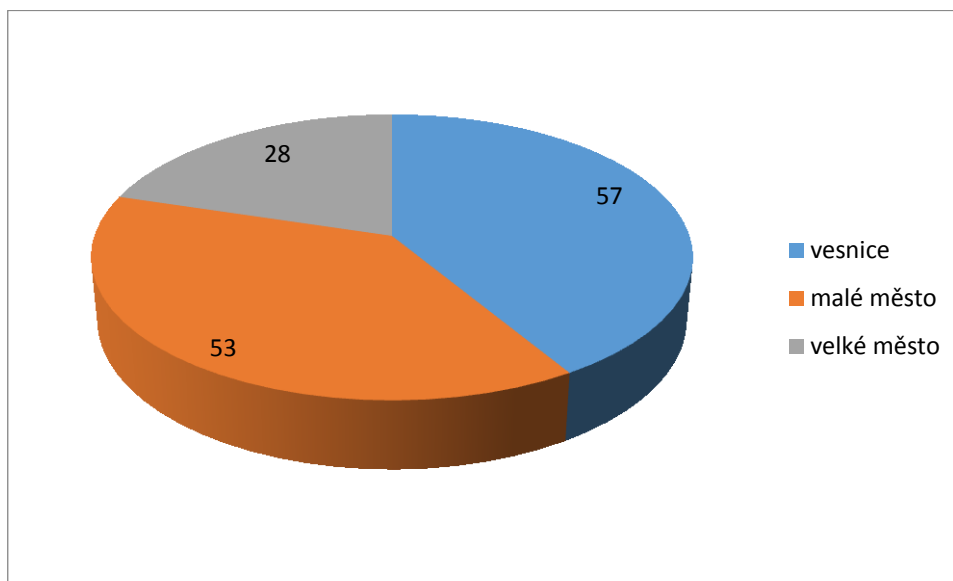
Graf č. 3: oblast České republiky, z které účastníci výzkumu pocházejí

Otázka č. 4 zjišťovala nejvyšší dosažené vzdělání účastníků výzkumu. V kategorii základní odpovědělo 44 účastníků výzkumu (31,8%), v kategorii střední s výučním listem odpovědělo 25 účastníků výzkumu (18,1%), v kategorii střední s maturitou odpovědělo 22 účastníků výzkumu (15,9%), v kategorii vysokoškolské Bc. odpovědělo 45 účastníků výzkumu (32,6%) a v kategorii vysokoškolské Mgr. / Ing. odpověděli 2 účastníci výzkumu (1,4%). Z hlediska vzdělání nám výsledky výzkumu ukázaly poměrně rovnoměrnou strukturu (mimo úplného vysokoškolského vzdělání). Ne vždy se u náhodných výběrů respondentů setkáváme s tak rovnoměrným rozložením.

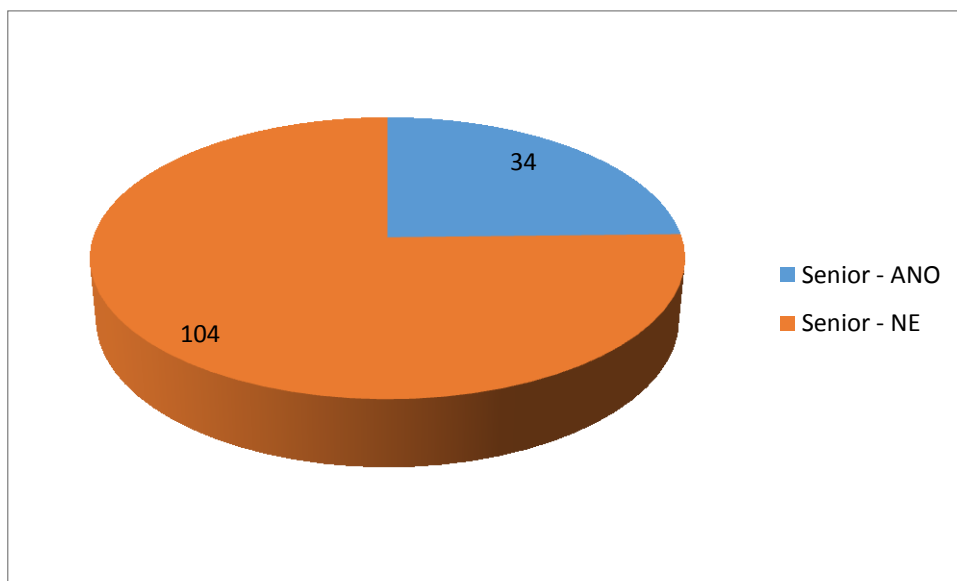
Graf č. 4: nejvyšší dosažené vzdělání účastníků výzkumu

Otázka č. 5 zjišťovala současné bydliště účastníků výzkumu. V kategorii vesnice odpovědělo 57 účastníků výzkumu (41,3%), v kategorii malé město odpovědělo 53 účastníků výzkumu (38,4%), v kategorii velké město odpovědělo 28 účastníků výzkumu (20,2%). Rovněž tak rozvrstvení účastníků výzkumu podle velikosti bydliště nám vychází poměrně rovnoměrně, Odpovídá to i rovnoměrnému rozložení velikosti bydliště v regionu, kde výzkum probíhal.

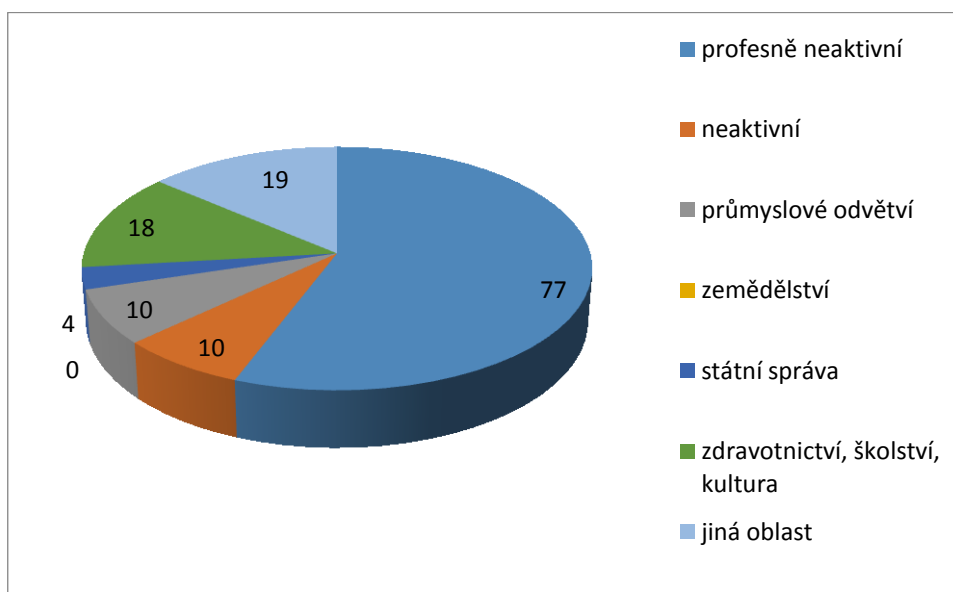
Graf č. 5: současné bydliště účastníků výzkumu

Otázka č. 6 zjišťovala, zdali účastníci výzkumu žijí ve společné domácnosti s osobou seniorského věku. V kategorii ANO odpovědělo 34 účastníků výzkumu (24,6%) a v kategorii NE odpovědělo 104 účastníků výzkumu (75,4%). Pouze jedna čtvrtina účastníků výzkumu žije se seniorem ve společné domácnosti. To nic nemění na skutečnosti, že využívání seniorských zkušeností ve vlastních rodinách lze zjišťovat i u skupiny respondentů, kteří se seniorem ve společné domácnosti nežijí. Trend samostatného bydlení samostatných generací je poměrně rozšířeným trendem současné české společnosti a to se nám i v tomto segmentu výzkumu projevilo.

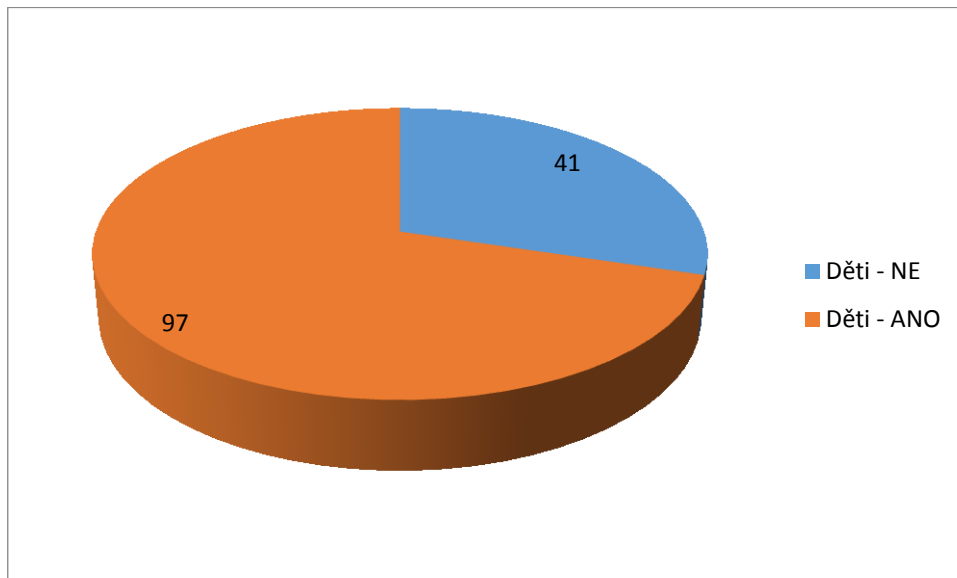
Graf č. 6: soužití účastníků výzkumu s osobou seniorského věku

Otázka č. 7 zjišťovala, v jaké oblasti jsou účastníci výzkumu aktivní. V kategorii profesně neaktivní (student, žák, apod.) odpovědělo 77 účastníků výzkumu (55,8%), v kategorii neaktivní (v domácnosti, v důchodu, nezaměstnaný, na rodičovské dovolené, apod.) odpovědělo 10 účastníků výzkumu (7,2%), v kategorii oblast průmyslového odvětví odpovědělo 10 účastníků výzkumu (7,2%), v kategorii zemědělství odpovědělo 0 účastníků výzkumu (0%), v kategorii státní správa odpověděli 4 účastníci výzkumu (2,9%), v kategorii zdravotnictví, školství, kultura odpovědělo 18 účastníků výzkumu (13,0%) a v kategorii jiná oblast odpovědělo 19 účastníků výzkumu (13,7%). Poměrně vysoký podíl respondentů se nám objevil u skupiny profesně neaktivních účastníků výzkumu. Lze předpokládat, že se jedná převážně o studenty vysoké školy, neboť Pardubice jako krajské město jsou zároveň i městem univerzitním.

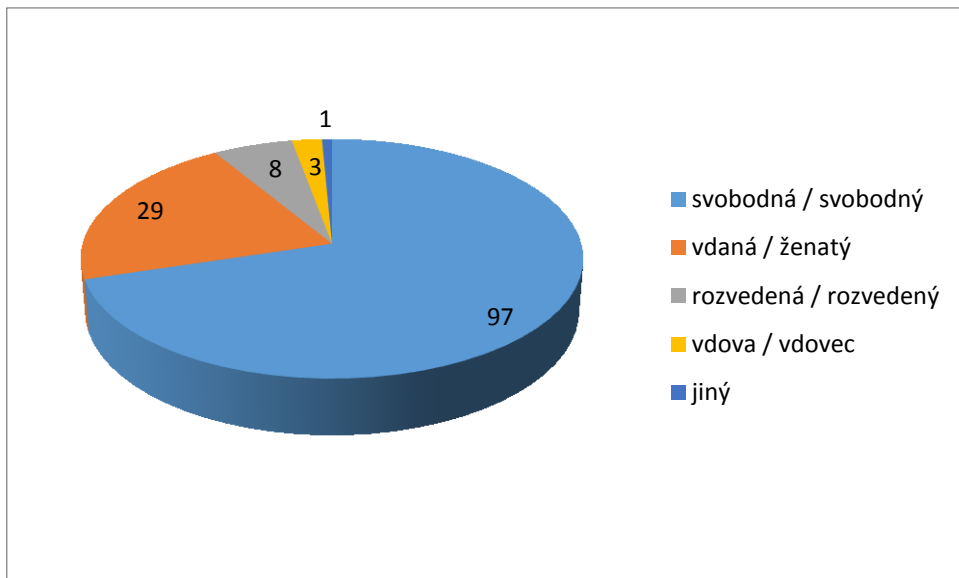
Graf č. 7: oblast, ve které jsou účastníci výzkumu aktivní

Otázka č. 8 zjišťovala, zdali jsou účastníci výzkumu rodiči. V kategorii ANO odpovědělo 97 účastníků výzkumu (70,3%) a v kategorii NE odpovědělo 41 účastníků výzkumu (29,7%).

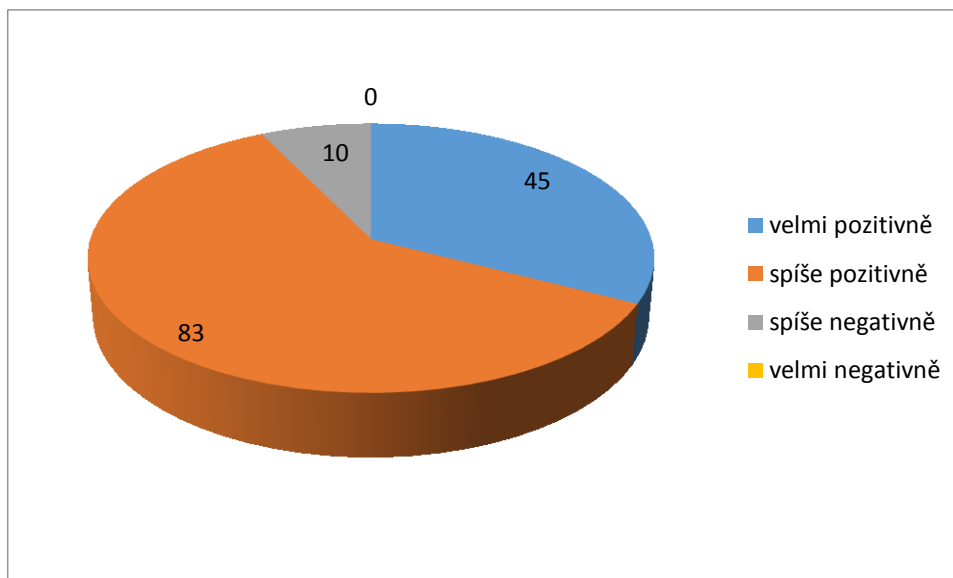
Graf č. 8: rodičovství účastníků výzkumu

Otázka č. 9 zjišťovala rodinný stav účastníků výzkumu. V kategorii svobodná /svobodný odpovědělo 97 účastníků výzkumu (70,3%), v kategorii vdaná / ženatý odpovědělo 29 účastníků výzkumu (21,0%), v kategorii rozvedená / rozvedený odpovědělo 8 účastníků výzkumu (5,8%), v kategorii vdova / vdovec odpověděli 3 účastníci výzkumu (2,2%) a v kategorii jiný odpověděl 1 účastník výzkumu (0,7%).

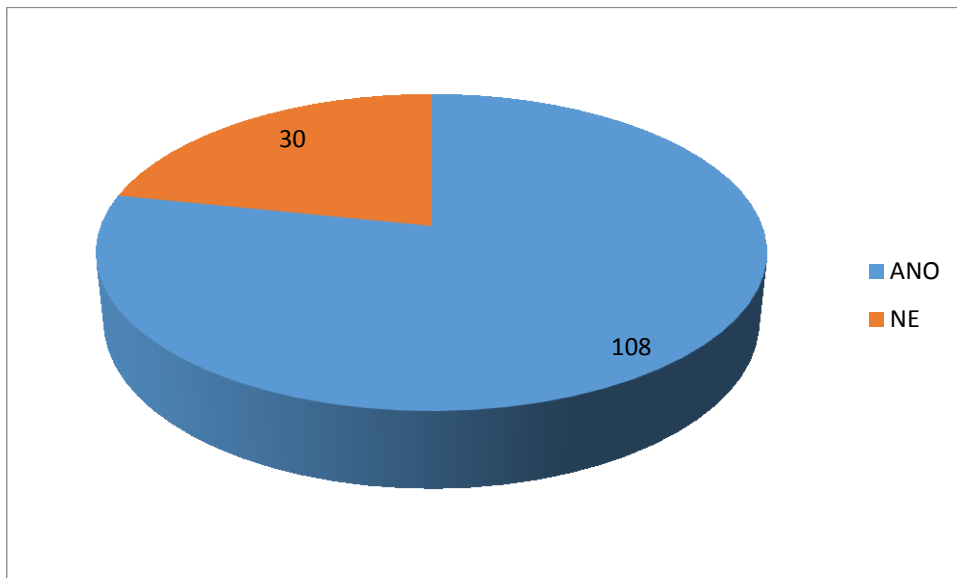
Graf č. 9: rodinný stav účastníků výzkumu

Otázka č. 10 zjišťovala, jak účastníci výzkumu obecně hodnotí vlastní zkušenost se seniory. V kategorii velmi pozitivně odpovědělo 45 účastníků výzkumu (32,6%), v kategorii spíše pozitivně odpovědělo 83 účastníků výzkumu (60,1%), v kategorii spíše negativně odpovědělo 10 účastníků výzkumu (7,2%), v kategorii jiný neodpověděl žádný s účastníků výzkumu (0%).

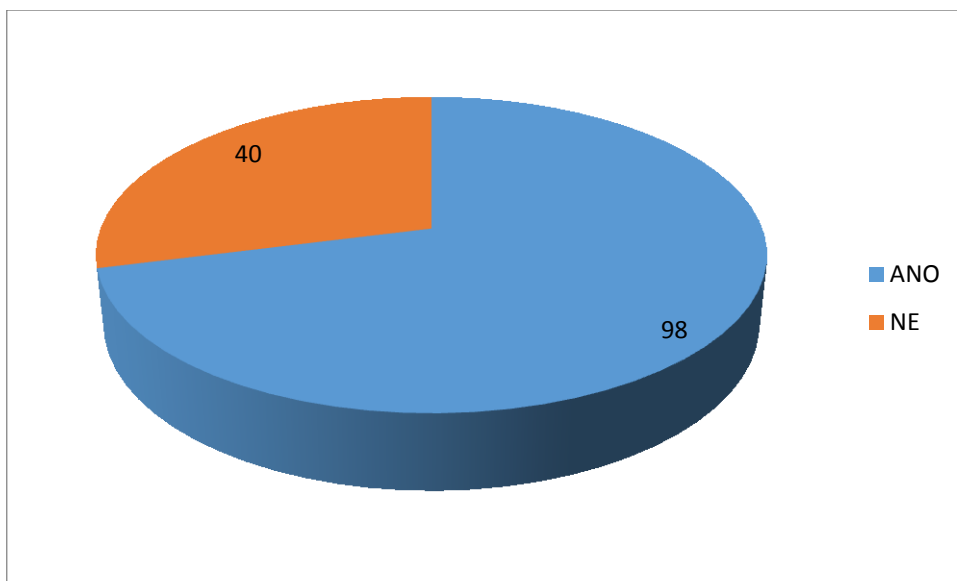
Graf č. 10: hodnocení zkušeností se seniory účastníky výzkumu

Otázka č. 11 zjišťovala, jestli se v rodině účastníků výzkumu využívají zkušenosti prarodičů. V kategorii ANO odpovědělo 108 účastníků výzkumu (78,3%) a v kategorii NE odpovědělo 30 účastníků výzkumu (21,7%).

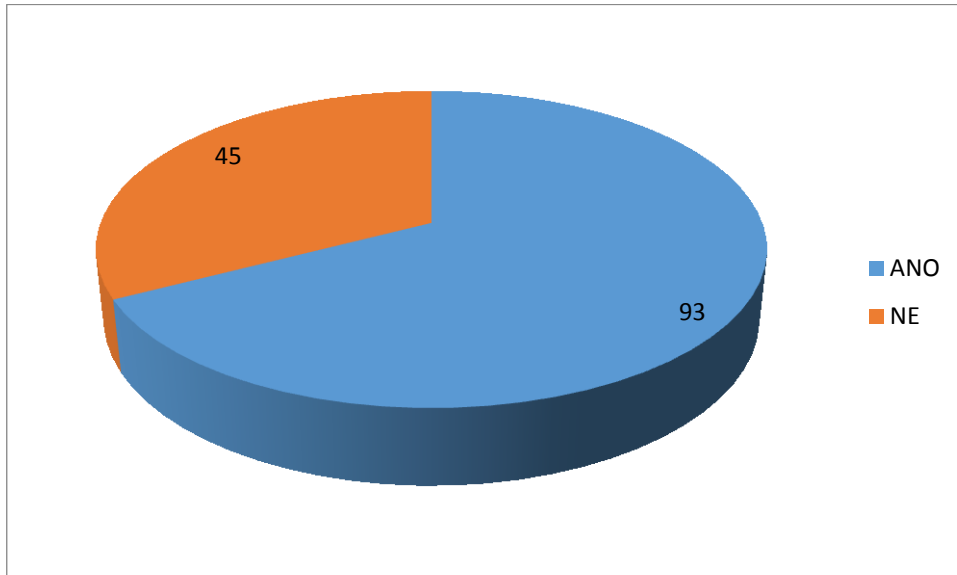
Graf č. 11: využívání zkušeností prarodičů v rodinách účastníků výzkumu

Otázka č. 12 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu dodržují tradice prarodičů, které je v dětství naučili. V kategorii ANO odpovědělo 98 účastníků výzkumu (71%) a v kategorii NE odpovědělo 40 účastníků výzkumu (29%).

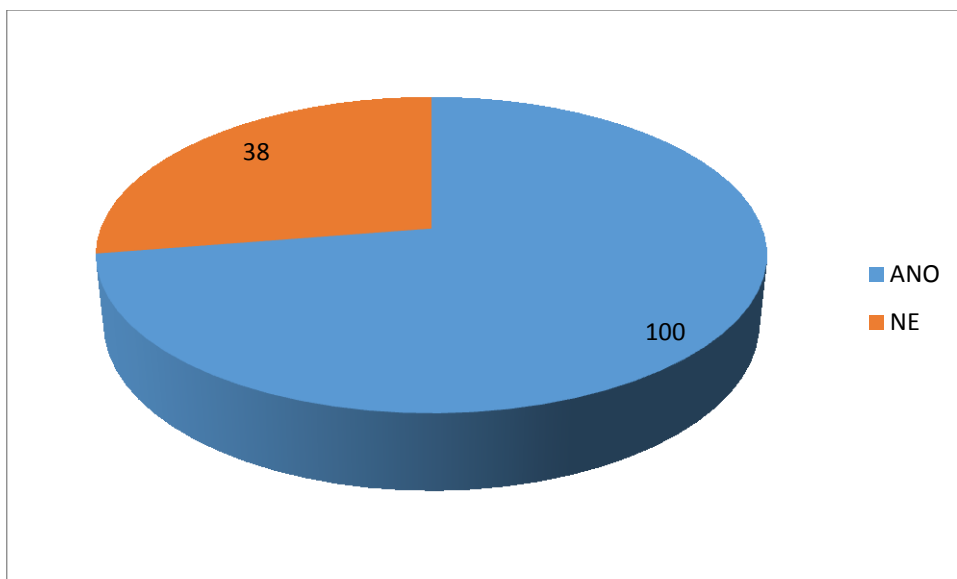
Graf č. 12: dodržování tradic prarodičů účastníky výzkumu

Otázka č. 13 zjišťovala, jestli pro účastníky výzkumu byli prarodiče autoritami v rodině. V kategorii ANO odpovědělo 93 účastníků výzkumu (67,4%) a v kategorii NE odpovědělo 45 účastníků výzkumu (32,6%).

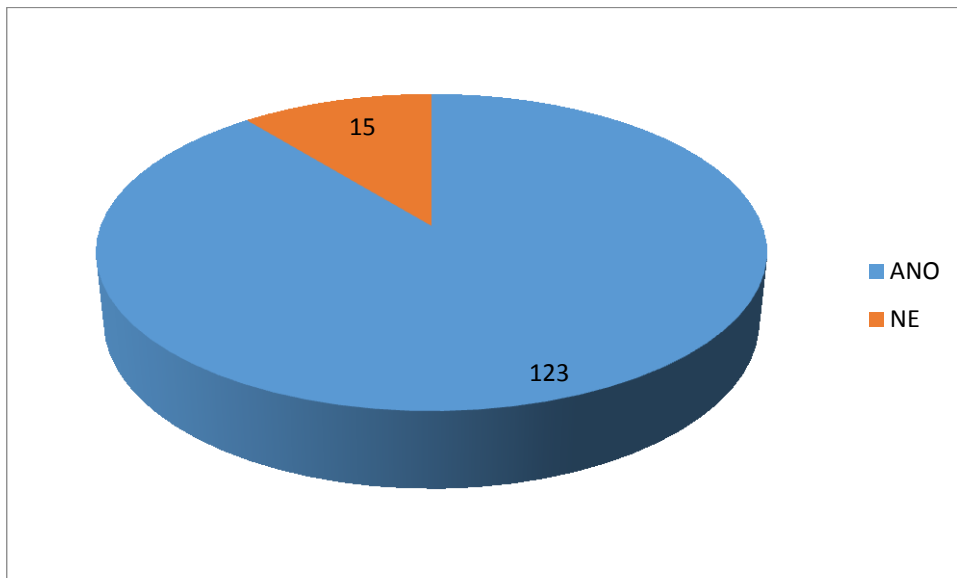
Graf č. 13: autorita prarodičů pro účastníky výzkumu

Otázka č. 14 zjišťovala, jestli jsou pro účastníky výzkumu některé názory prarodičů zastaralé. V kategorii ANO odpovědělo 100 účastníků výzkumu (72,5%) a v kategorii NE odpovědělo 38 účastníků výzkumu (27,5%).

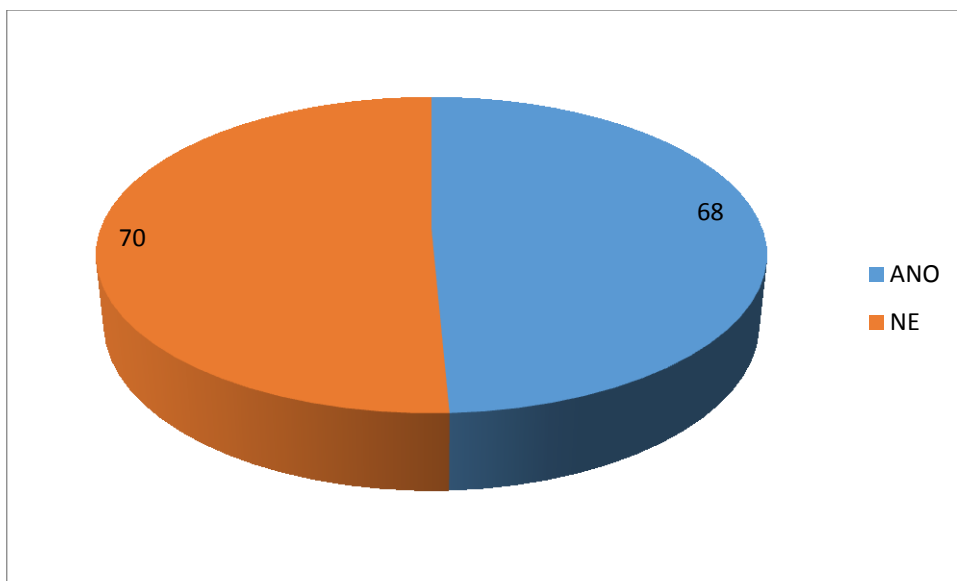
Graf č. 14: zastaralost názorů prarodičů pro účastníky výzkumu

Otázka č. 15 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu udržují s prarodiči pravidelný kontakt. V kategorii ANO odpovědělo 123 účastníků výzkumu (89,1%) a v kategorii NE odpovědělo 15 účastníků výzkumu (10,9%).

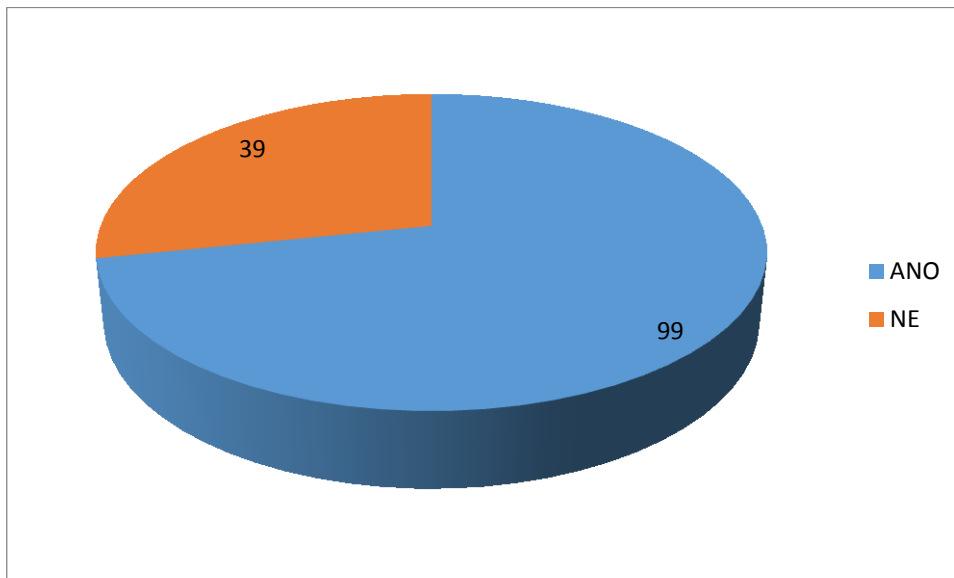
Graf č. 15: udržování pravidelného kontaktu účastníků výzkumu s prarodiči

Otázka č. 16 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu vnímají seniory za nejzkušenější členy rodiny. V kategorii ANO odpovědělo 68 účastníků výzkumu (49,3%) a v kategorii NE odpovědělo 70 účastníků výzkumu (50,7%).

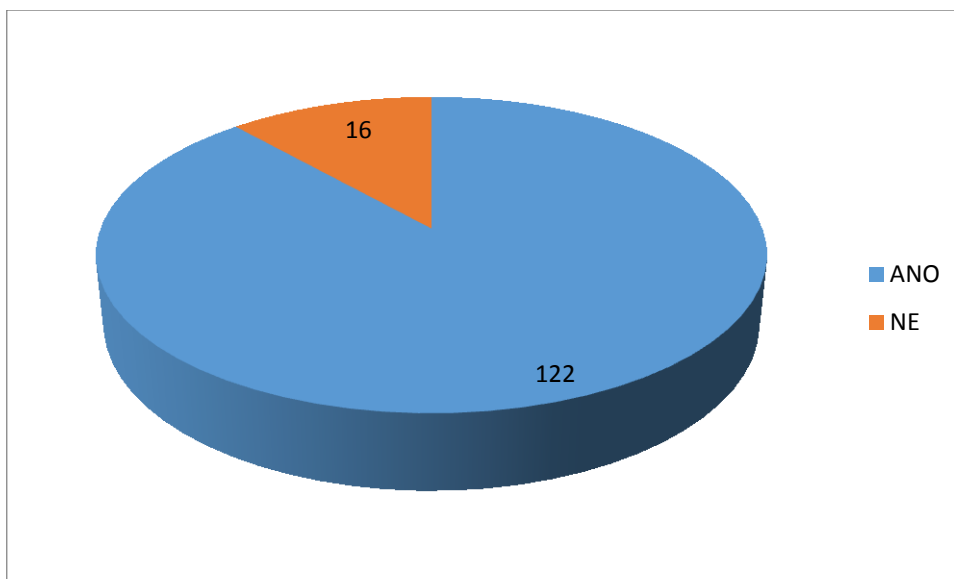
Graf č. 16: vnímání seniorů v rodině účastníky výzkumu

Otázka č. 17 zjišťovala, jestli účastníkům výzkumu vadí tendence seniorů poučovat jejich osobu. V kategorii ANO odpovědělo 99 účastníků výzkumu (71,7%) a v kategorii NE odpovědělo 39 účastníků výzkumu (28,3%).

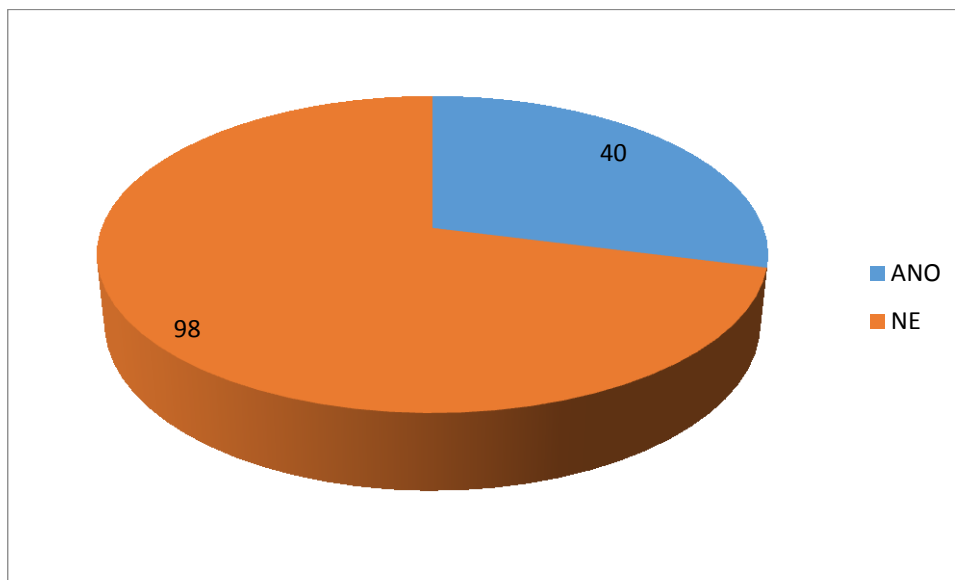
Graf č. 17: poučování účastníků výzkumu ze strany seniorů

Otázka č. 18 zjišťovala, jestli jsou dobré mezigenerační vztahy v rodinách účastníků výzkumu. V kategorii ANO odpovědělo 122 účastníků výzkumu (88,4%) a v kategorii NE odpovědělo 16 účastníků výzkumu (11,6%).

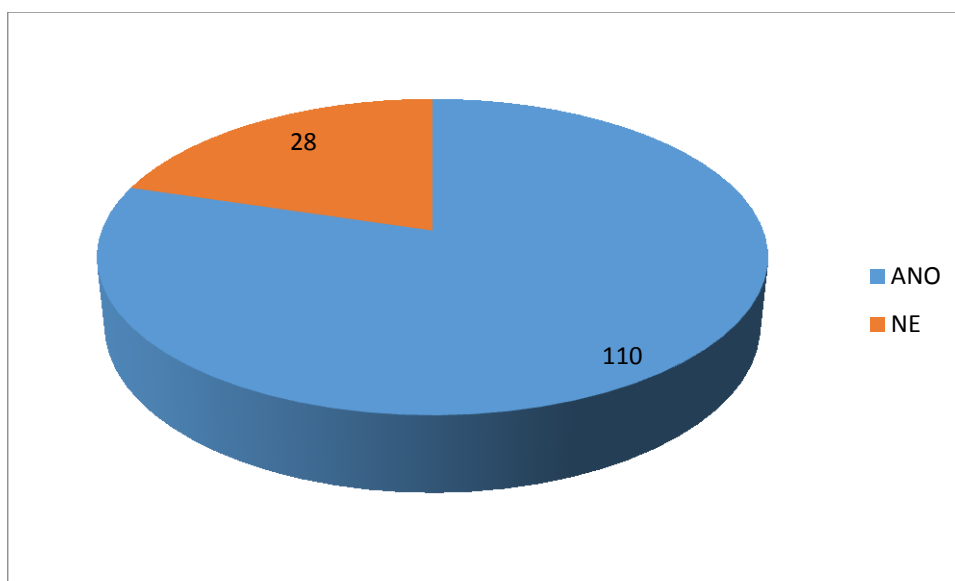
Graf č. 18: mezigenerační vztahy v rodinách účastníků výzkumu

Otázka č. 19 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu chodí k prarodičům pravidelně pro rady. V kategorii ANO odpovědělo 40 účastníků výzkumu (29,0%) a v kategorii NE odpovědělo 98 účastníků výzkumu (71,0%).

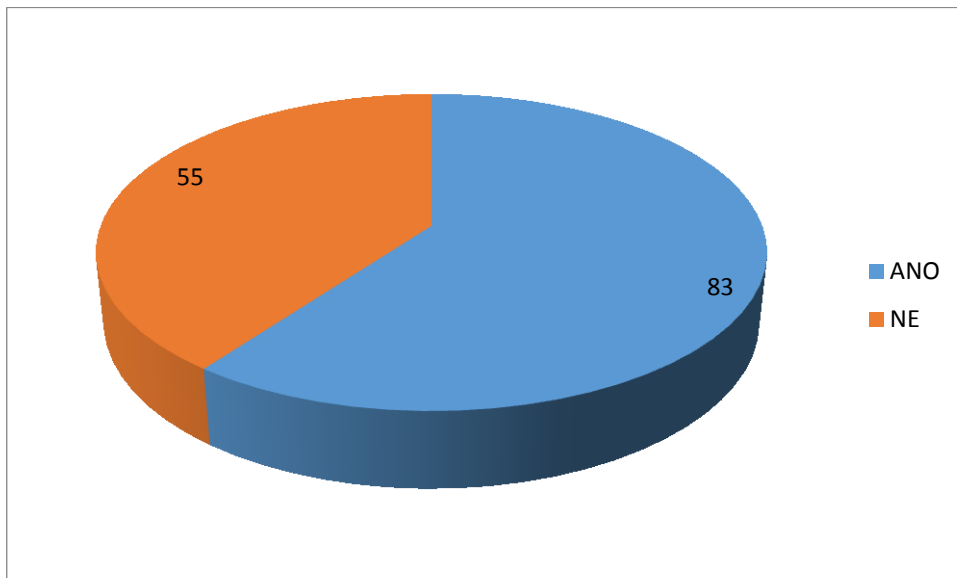
Graf č. 19: chození účastníků výzkumu pro rady k prarodičům

Otázka č. 20 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu pomáhají prarodičům, i když to není zapotřebí. V kategorii ANO odpovědělo 110 účastníků výzkumu (79,7%) a v kategorii NE odpovědělo 28 účastníků výzkumu (20,3%).

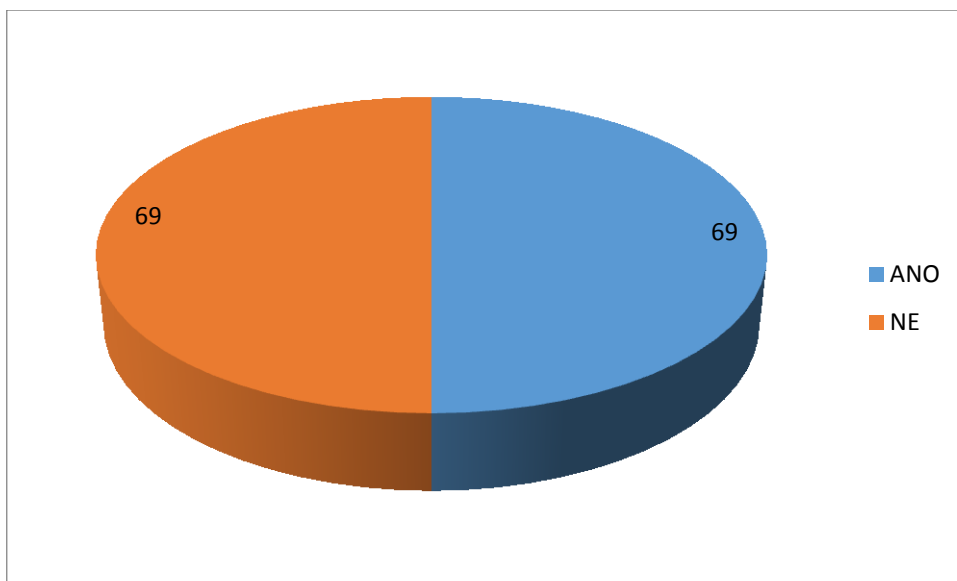
Graf č. 20: pomoc vlastním prarodičům ze strany účastníků výzkumu

Otázka č. 21 zjišťovala, jestli jsou prarodiče účastníků výzkumu zapojeni do výchovy vnoučat. V kategorii ANO odpovědělo 83 účastníků výzkumu (60,1%) a v kategorii NE odpovědělo 55 účastníků výzkumu (39,9%).

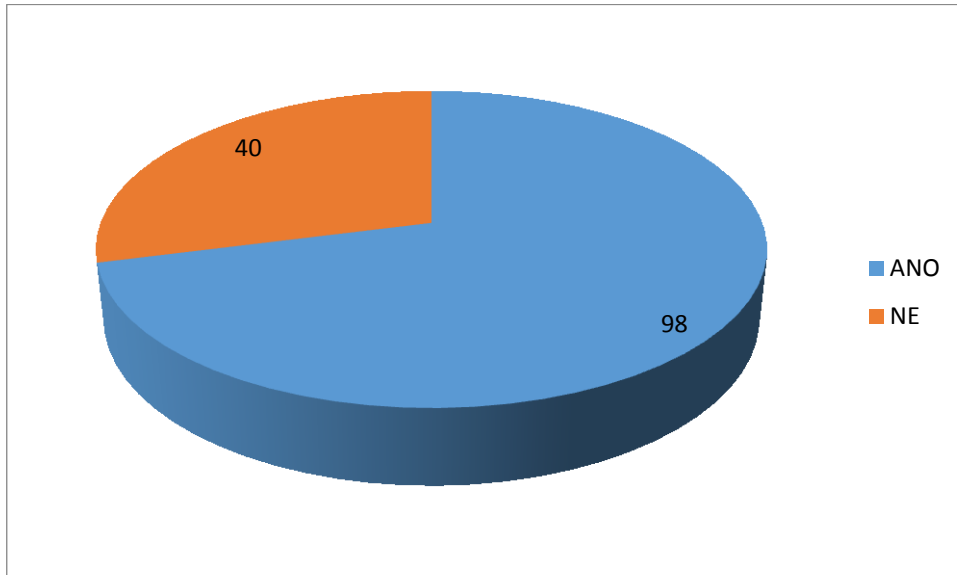
Graf č. 21: zapojení prarodičů účastníků výzkumu do výchovy vnoučat

Otázka č. 22 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu vnímají výchovné zásady prarodičů jako zastaralé. V kategorii ANO odpovědělo 69 účastníků výzkumu (50%) a v kategorii NE odpovědělo rovněž 69 účastníků výzkumu (50%).

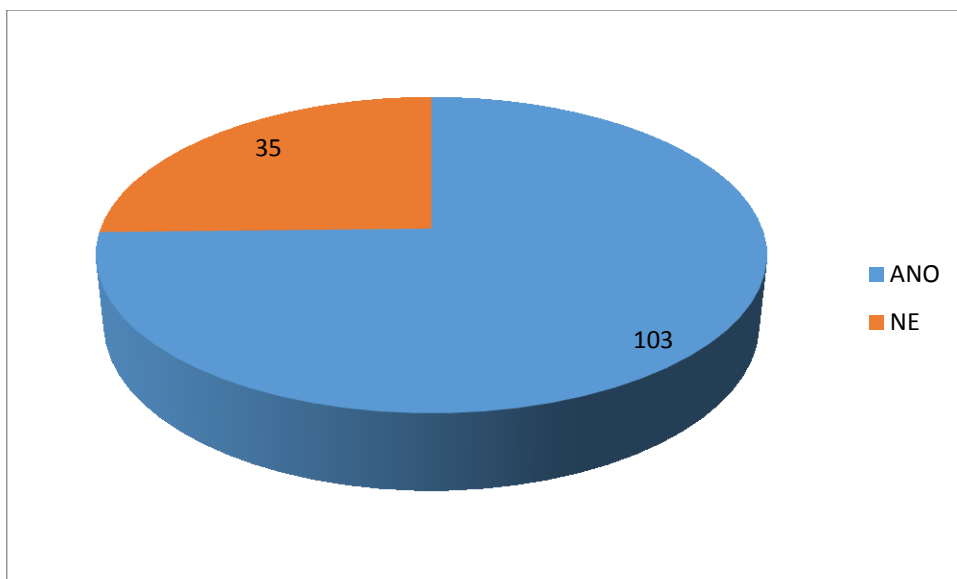
Graf č. 22: vnímání výchovných zásad prarodičů účastníky výzkumu

Otázka č. 23 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu vnímají tendenci prarodičů jim radit. V kategorii ANO odpovědělo 98 účastníků výzkumu (71,0%) a v kategorii NE odpovědělo 40 účastníků výzkumu (29,0%).

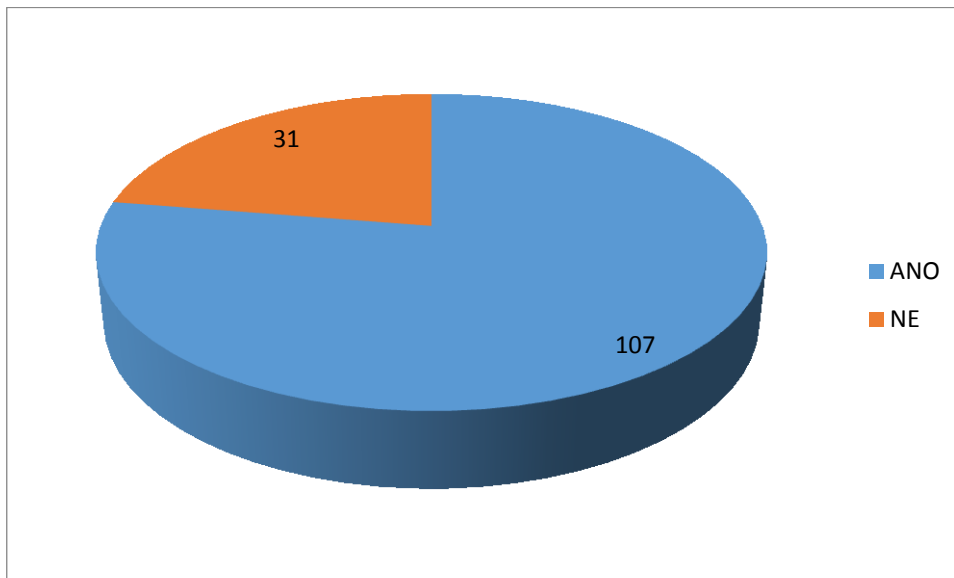
Graf č. 23: tendence prarodičů radit účastníkům výzkumu

Otázka č. 24 zjišťovala, jestli mají účastníci výzkumu řadu informací z dávnější doby právě od seniorů. V kategorii ANO odpovědělo 103 účastníků výzkumu (74,6%) a v kategorii NE odpovědělo 35 účastníků výzkumu (25,4%).

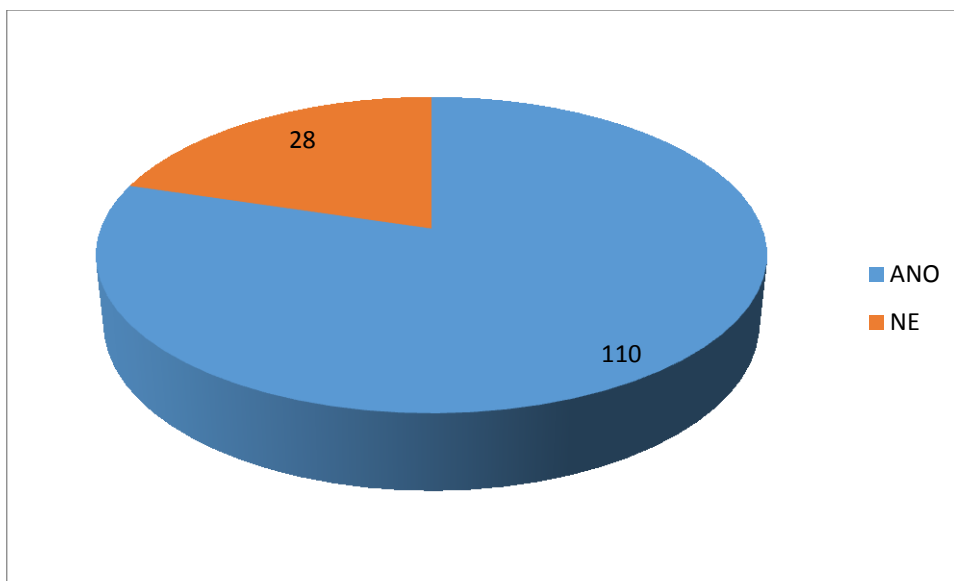
Graf č. 24: informovanost účastníků výzkumu ze strany seniorů

Otázka č. 25 zjišťovala, zdali by si účastníci výzkumu ponechali nesoběstačné seniory v rodinné péči. V kategorii ANO odpovědělo 107 účastníků výzkumu (77,5%) a v kategorii NE odpovědělo 31 účastníků výzkumu (22,5%).

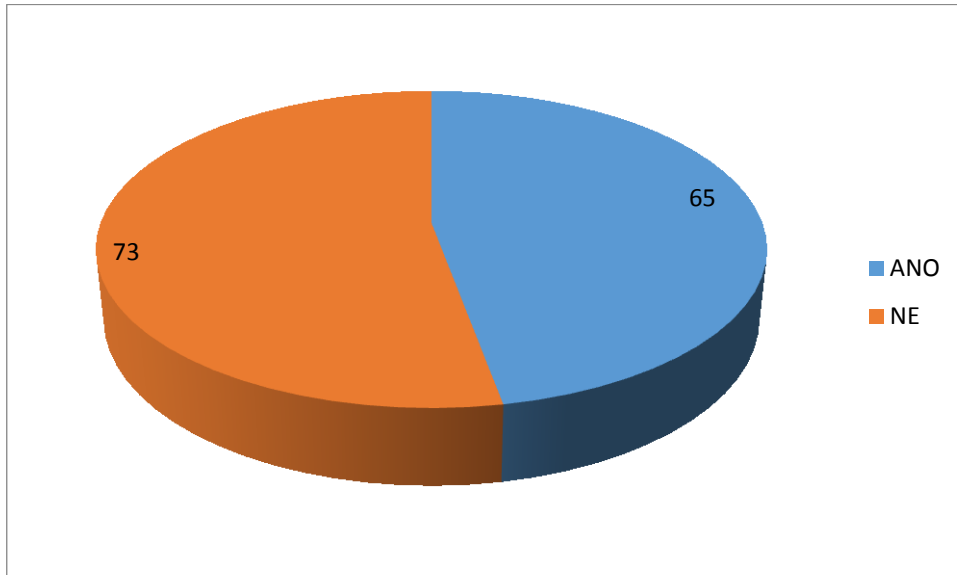
Graf č. 25: preference péče o nesoběstačné seniory z rodin účastníků výzkumu

Otázka č. 26 zjišťovala, zdali prarodiče účastníkům výzkumu v případě finanční nouze vypomohou. V kategorii ANO odpovědělo 110 účastníků výzkumu (79,7%) a v kategorii NE odpovědělo 28 účastníků výzkumu (20,3%).

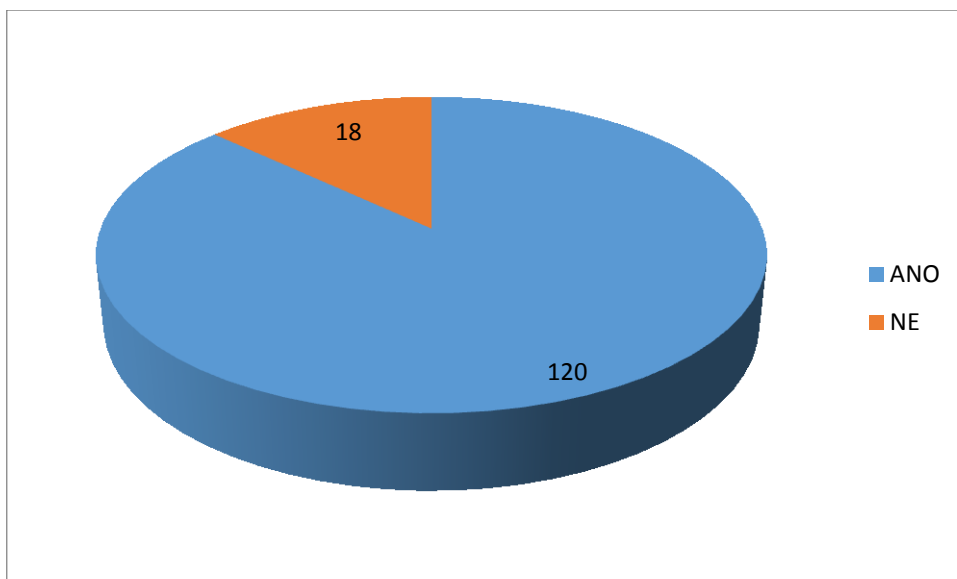
Graf č. 26: finanční výpomoc prarodičů v nouzi účastníků výzkumu

Otázka č. 27 zjišťovala, zdali prarodiče účastníkům výzkumu do výchovy nezasahují. V kategorii ANO odpovědělo 65 účastníků výzkumu (47,1%) a v kategorii NE odpovědělo 73 účastníků výzkumu (52,9%).

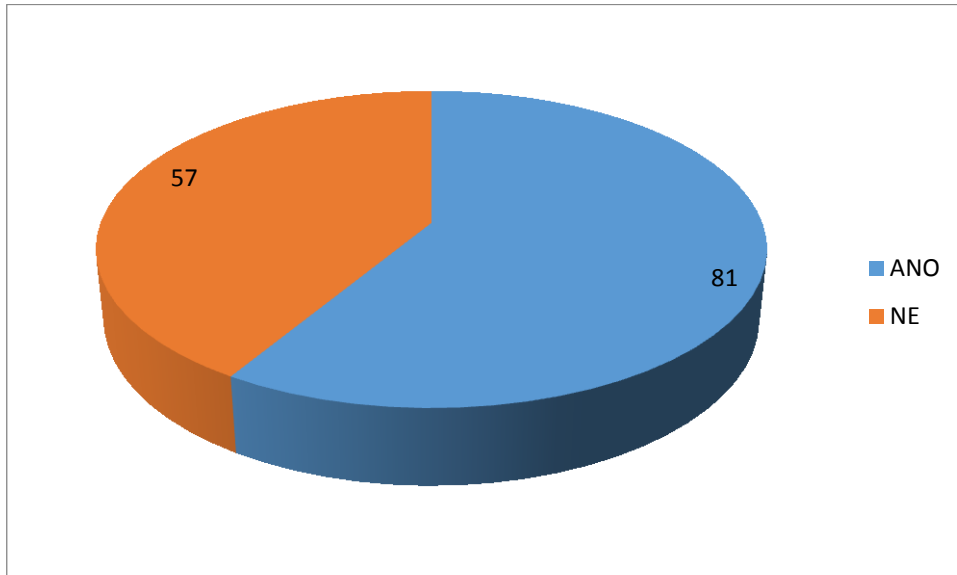
Graf č. 27: absence zásahu do výchovy dětí účastníků výzkumu ze strany prarodičů

Otázka č. 28 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu rádi poslouchají historky prarodičů z jejich dětství. V kategorii ANO odpovědělo 120 účastníků výzkumu (87,0%) a v kategorii NE odpovědělo 18 účastníků výzkumu (13,0%).

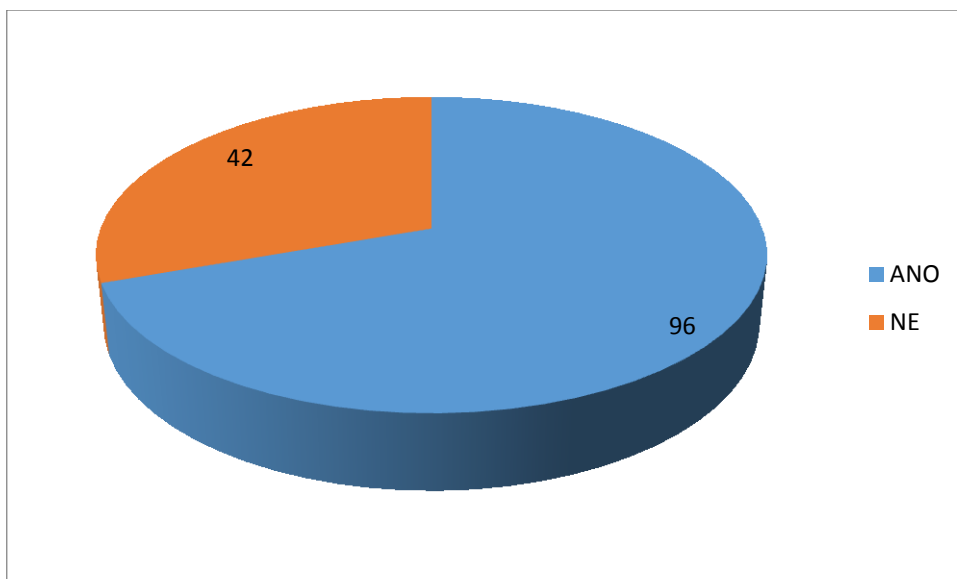
Graf č. 28: poslech historek z dětství prarodičů účastníků výzkumu

Otázka č. 29 zjišťovala, jestli se účastníci výzkumu domnívají, že pro jejich prarodiče měla rodina větší hodnotu než pro ně. V kategorii ANO odpovědělo 81 účastníků výzkumu (58,7%) a v kategorii NE odpovědělo 57 účastníků výzkumu (41,3%).

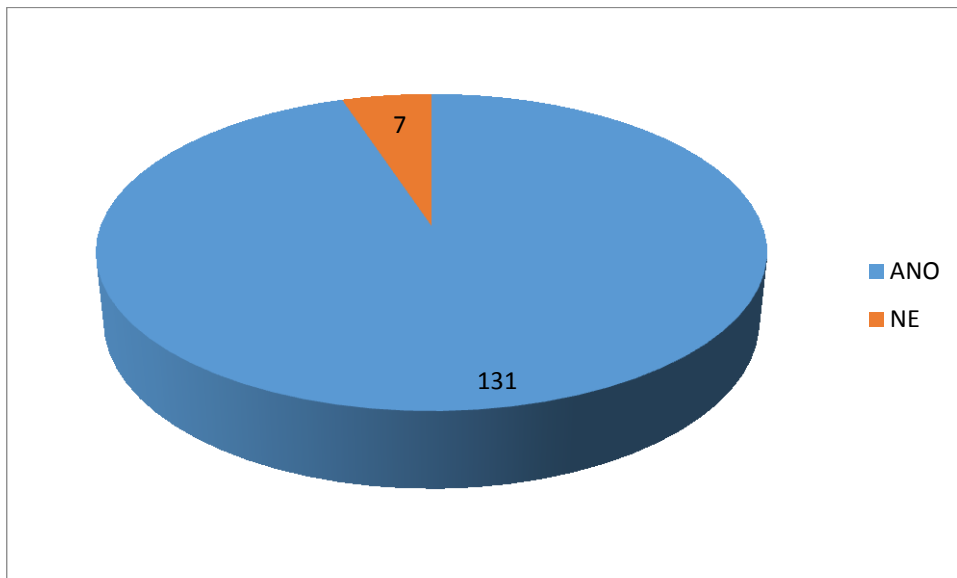
Graf č. 29: hodnota rodiny pro prarodiče účastníků výzkumu

Otázka č. 30 zjišťovala, jestli se účastníci výzkumu všeobecně domnívají, že mají senioři tendenci svým dětem a vnoučatům radit, jak mají žít. V kategorii ANO odpovědělo 96 účastníků výzkumu (69,6%) a v kategorii NE odpovědělo 42 účastníků výzkumu (30,4%).

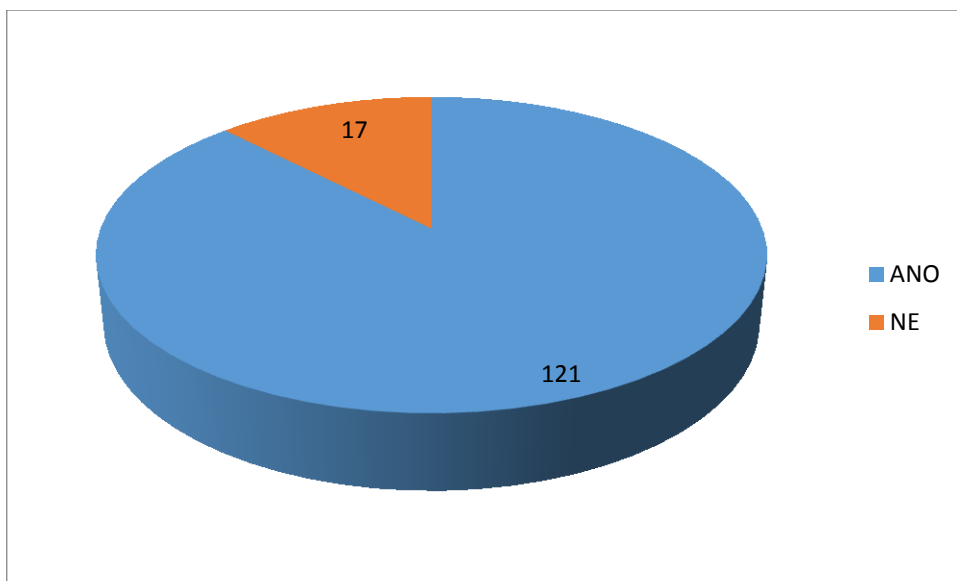
Graf č. 30: všeobecné vnímání tendence seniorů radit účastníkům výzkumu

Otázka č. 31 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu vnímají, že je rodiče a prarodiče vedli k tomu, být čestným člověkem. V kategorii ANO odpovědělo 131 účastníků výzkumu (95,0%) a v kategorii NE odpovědělo 7 účastníků výzkumu (5,0%).

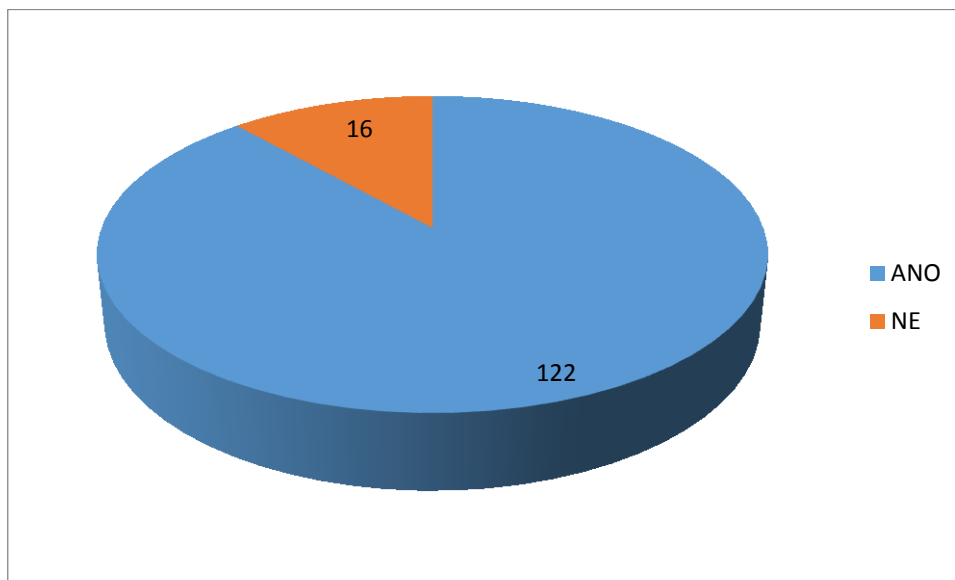
Graf č. 31: vedení účastníků výzkumu k čestnosti od starší generace

Otázka č. 32 zjišťovala, jestli na prázdniny u prarodičů účastníků výzkumu vzpomínají všichni členové jejich rodiny. V kategorii ANO odpovědělo 121 účastníků výzkumu (87,7%) a v kategorii NE odpovědělo 17 účastníků výzkumu (12,3%).

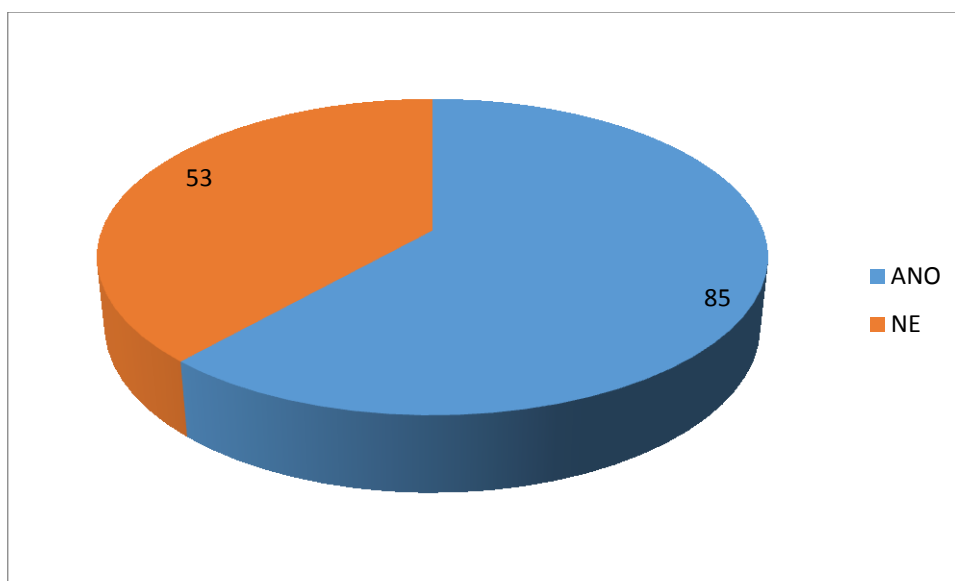
Graf č. 32: vzpomínky rodiny na prázdniny u prarodičů účastníků výzkumu

Otázka č. 33 zjišťovala, zdali chtějí účastníci výzkumu věnovat svým vnoučatům také tolik času, jako jejich prarodiče jim. V kategorii ANO odpovědělo 122 účastníků výzkumu (88,4%) a v kategorii NE odpovědělo 16 účastníků výzkumu (11,6%).

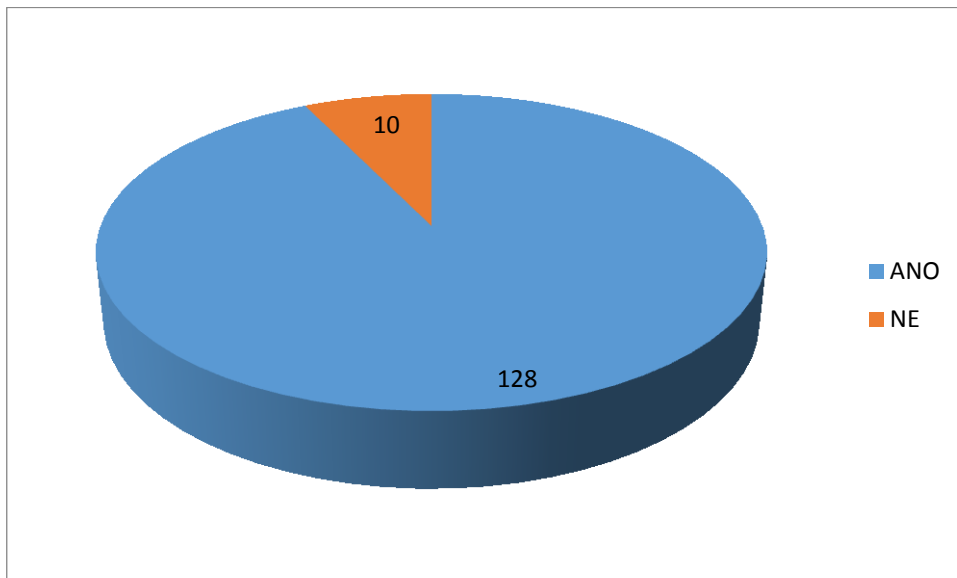
Graf č. 33: věnování času vnoučatům účastníků výzkumu

Otázka č. 34 zjišťovala, jestli jsou pro účastníky výzkumu prarodiče životním vzorem. V kategorii ANO odpovědělo 85 účastníků výzkumu (61,6%) a v kategorii NE odpovědělo 53 účastníků výzkumu (38,4%).

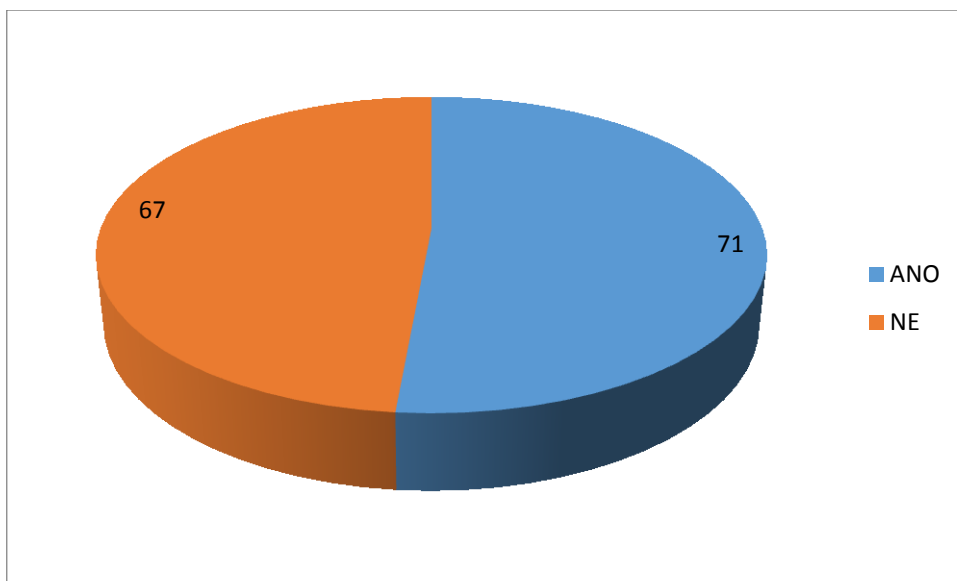
Graf č. 34: prarodič jako životní vzor pro účastníky výzkumu

Otázka č. 35 zjišťovala, jestli účastníci výzkumu vnímají, že jejich prarodiče žili jinak, než žijí teď oni. V kategorii ANO odpovědělo 128 účastníků výzkumu (92,8%) a v kategorii NE odpovědělo 10 účastníků výzkumu (7,2%).

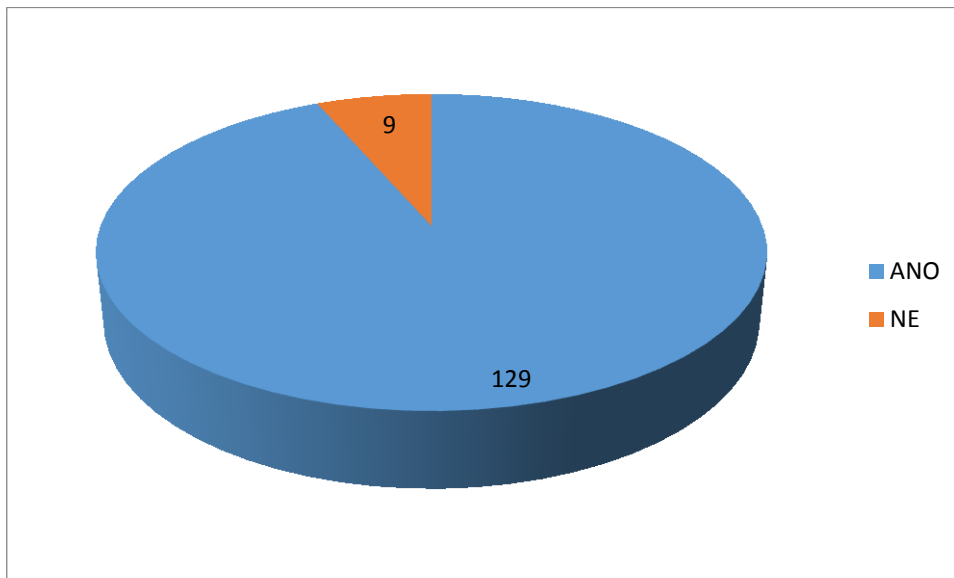
Graf č. 35: vnímání jinakosti žití účastníků výzkumu a jejich prarodičů

Otázka č. 36 zjišťovala, jestli si berou účastníci výzkumu za životní vzor šetřivost svých prarodičů. V kategorii ANO odpovědělo 71 účastníků výzkumu (51,4%) a v kategorii NE odpovědělo 67 účastníků výzkumu (48,6%).

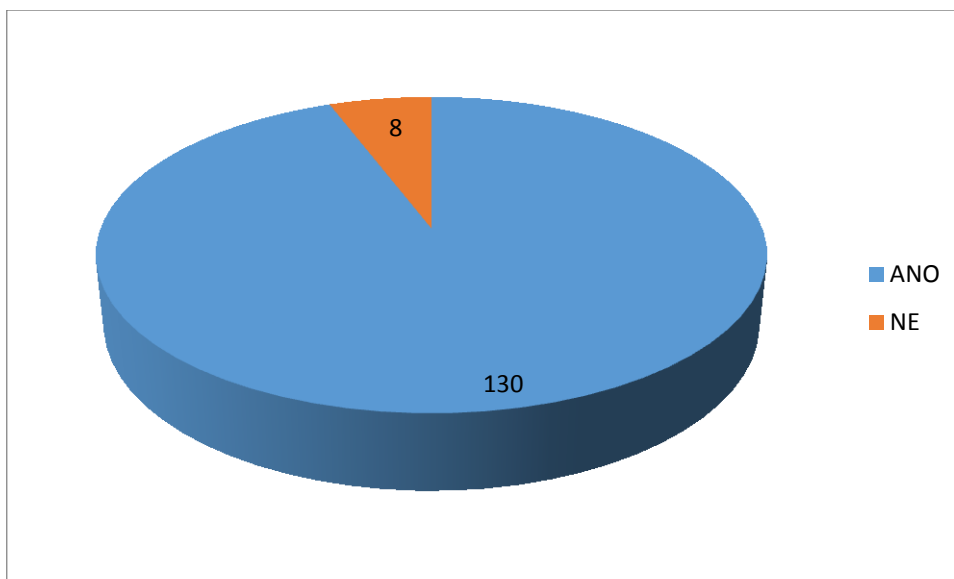
Graf č. 36: šetřivost prarodičů jako životní vzor účastníků výzkumu

Otázka č. 37 zjišťovala, jestli mají prarodiče účastníků výzkumu zájem o to, co z nich bude. V kategorii ANO odpovědělo 129 účastníků výzkumu (93,5%) a v kategorii NE odpovědělo 9 účastníků výzkumu (6,5%).

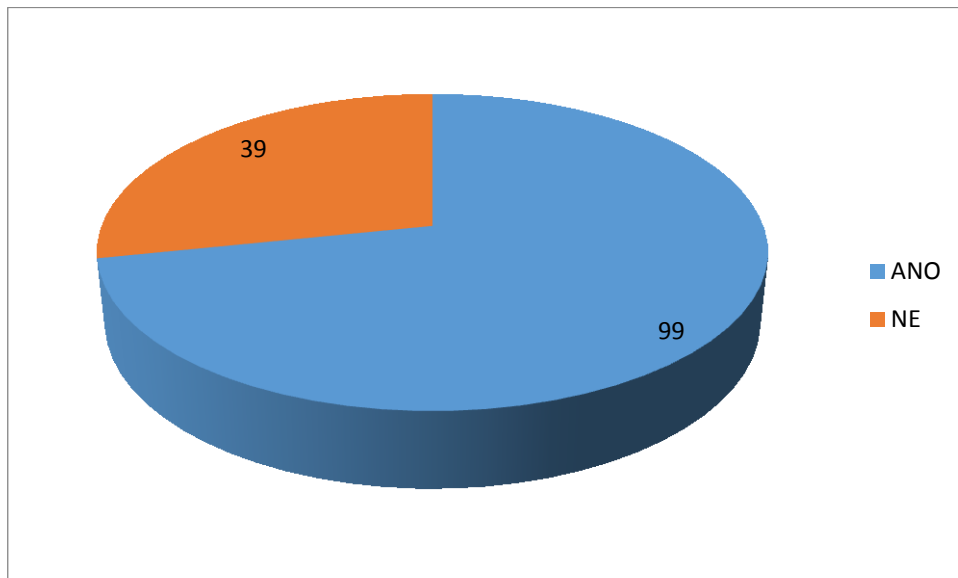
Graf č. 37: zájem prarodičů o to, co bude z účastníků výzkumu

Otázka č. 38 zjišťovala, jestli mají prarodiče účastníků výzkumu zájem o jejich úspěchy a prohry. V kategorii ANO odpovědělo 130 účastníků výzkumu (94,2%) a v kategorii NE odpovědělo 8 účastníků výzkumu (5,8%).

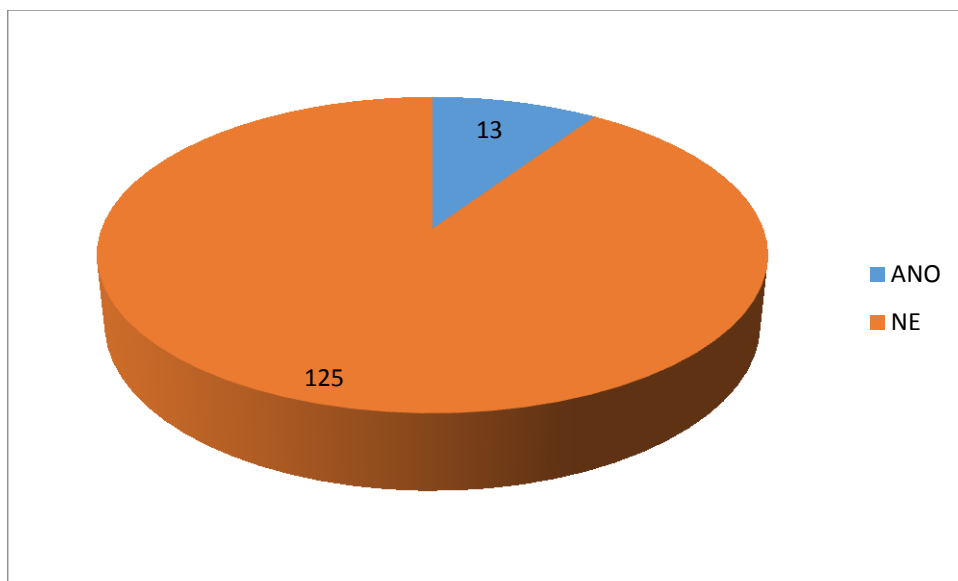
Graf č. 38: zájem prarodičů o úspěchy a prohry účastníků výzkumu

Otázka č. 39 zjišťovala, jestli se v rodině účastníka výzkumu vaří a peče podle receptů jejich prarodičů. V kategorii ANO odpovědělo 99 účastníků výzkumu (71,7%) a v kategorii NE odpovědělo 39 účastníků výzkumu (28,3%).

Graf č. 39: používání receptů prarodičů v rodinách účastníků výzkumu

Otázka č. 40 zjišťovala, jestli se v rodině účastníka výzkumu dědí profese z generace na generaci. V kategorii ANO odpovědělo 13 účastníků výzkumu (9,4%) a v kategorii NE odpovědělo 125 účastníků výzkumu (90,6%).

Graf č. 40: dědění profese prarodičů na účastníky výzkumu

5.3 Bivariační analýza

Následující tabulka zaznamenává rozdílnost odpovědí v tvrzeních účastníků výzkumu (ANO x NE) v závislosti na jejich pohlaví.

	Muži			Ženy		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	13	9	22	95	21	116
Tradice	11	11	22	87	29	116
Autority	16	6	22	77	39	116
Názory	17	5	22	83	33	116
Kontakt	16	6	22	107	9	116
Zkušenost	14	8	22	54	62	116
Poučování	15	7	22	84	32	116
Vztahy	14	8	22	108	8	116
Rady	5	17	22	36	80	116
Pomoc	11	11	22	100	16	116
Zapojení do výchovy	8	14	22	74	42	116
Výchovné zásady	14	8	22	56	60	116
Rady	19	3	22	80	36	116
Informace od seniorů	18	4	22	94	22	116
Péče o seniory	21	1	22	85	31	116
Finanční výpomoc	17	5	22	92	24	116
Zásah do výchovy	10	12	22	56	60	116
Generační vyprávění	12	10	22	107	9	116
Hodnota rodiny	18	4	22	64	52	116
Rady příbuzným	19	3	22	80	36	116
Vedení k čestnosti	20	2	22	111	5	116
Vzpomínky	17	5	22	104	12	116
Věnování času	19	3	22	102	14	116
Životní vzor	15	7	22	72	44	116
Jinakost žití	19	3	22	109	7	116
Šetřivost	7	15	22	64	52	116
Zájem o nás	18	4	22	110	6	116
Zájem o úspěchy	20	2	22	110	6	116
Specifické zkušenosti	15	7	22	84	32	116
Dědičnost profese	4	18	22	10	106	116

Tabulka č. 2: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na pohlaví účastníků výzkumu (počet odpovědí)

	Muži			Ženy		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	59,09091	40,90909	100	81,89655	18,10345	100
Tradice	50	50	100	75	25	100
Autority	72,72727	27,27273	100	66,37931	33,62069	100
Názory	77,27273	22,72727	100	71,55172	28,44828	100
Kontakt	72,72727	27,27273	100	92,24138	7,758621	100
Zkušenost	63,63636	36,36364	100	46,55172	53,44828	100
Poučování	68,18182	31,81818	100	72,41379	27,58621	100
Vztahy	63,63636	36,36364	100	93,10345	6,896552	100
Rady	22,72727	77,27273	100	31,03448	68,96552	100
Pomoc	50	50	100	86,2069	13,7931	100
Zapojení do výchovy	36,36364	63,63636	100	63,7931	36,2069	100
Výchovné zásady	63,63636	36,36364	100	48,27586	51,72414	100
Rady	86,36364	13,63636	100	68,96552	31,03448	100
Informace od seniorů	81,81818	18,18182	100	81,03448	18,96552	100
Péče o seniory	95,45455	4,545455	100	73,27586	26,72414	100
Finanční výpomoc	77,27273	22,72727	100	79,31034	20,68966	100
Zásah do výchovy	45,45455	54,54545	100	48,27586	51,72414	100
Generační vyprávění	54,54545	45,45455	100	92,24138	7,758621	100
Hodnota rodiny	81,81818	18,18182	100	55,17241	44,82759	100
Rady příbuzným	86,36364	13,63636	100	68,96552	31,03448	100
Vedení k čestnosti	90,90909	9,090909	100	95,68966	4,310345	100
Vzpomínky	77,27273	22,72727	100	89,65517	10,34483	100
Věnování času	86,36364	13,63636	100	87,93103	12,06897	100
Životní vzor	68,18182	31,81818	100	62,06897	37,93103	100
Jinakost žití	86,36364	13,63636	100	93,96552	6,034483	100
Šetřivost	31,81818	68,18182	100	55,17241	44,82759	100
Zájem o nás	81,81818	18,18182	100	94,82759	5,172414	100
Zájem o úspěchy	90,90909	9,090909	100	94,82759	5,172414	100
Specifické zkušenosti	68,18182	31,81818	100	72,41379	27,58621	100
Dědičnost profese	18,18182	81,81818	100	8,62069	91,37931	100

Tabulka č. 3: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na pohlaví účastníků výzkumu (hodnoty v procentech)

Bivariační analýzou bylo zjištěno, že v odpovědích účastníků výzkumu jsou rozdíly. Z toho vyplývá, že vnímání seniorů a využívání jejich zkušeností, je ovlivněno pohlavím účastníků výzkumu.

Zajímavým zjištěním je, že nepatrně více mužů vnímá prarodiče jako autoritu a zároveň nejzkušenější členy v rodině. Z toho důvodu asi i více mužů hodnotilo prarodiče, jako svůj životní vzor. Muži pak ve větší míře vnímají tendenci prarodičů radit, jak mají žít. Markantní rozdíl můžeme pozorovat ve vnímání hodnoty rodiny, kde se podstatně větší procento mužů domnívá, že pro prarodiče měla rodina větší hodnotu než pro ně. Dalším zajímavým zjištěním je, že by si nesoběstačného seniora v rodině ponechalo podstatně větší procento dotazovaných mužů než žen. Názory a postoje mužů jsou dle našeho názoru ovlivněny tradiční „tvrdší“ výchovou chlapců.

Ženy dle očekávání ve větší míře vypověděly, že s prarodiči udržují pravidelný kontakt. Zároveň lépe hodnotily vztahy v rodině, více využívají zkušeností prarodičů a zapojují je do výchovy vnoučat. Z toho důvodu jim pravděpodobně více než muži pomáhají, i když nemusejí. Ženy pak ve větší míře dodržují tradice prarodičů, rádi poslouchají jejich historky z dětství a vzpomínají na prázdniny u prarodičů. Názory a postoje žen jsou dle našeho názoru ovlivněny tradiční „citlivější“ výchovou dívek.

Obě pohlaví se pak shodují v názoru, že starší generace žila jinak než ta jejich. Z toho důvodu si pravděpodobně neberou za vzor jejich šetrivost. Zároveň se shodují v tom, že je prarodiče vedli k čestnosti a zajímají se nejen o ně samotné, ale i o jejich úspěchy a životní prohry.

Následující tabulka zaznamenává rozdílnost odpovědí v tvrzeních účastníků výzkumu (ANO x NE) v závislosti na jejich věku.

	do 20ti let			21 - 35 let			36 - 50 let			51 - 60 let			nad 60 let		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	34	8	42	51	12	63	16	7	23	6	3	9	2	0	2
Tradice	24	18	42	48	15	63	17	6	23	7	2	9	2	0	2
Autority	25	17	42	42	21	63	19	4	23	6	3	9	1	1	2
Názory	36	6	42	48	15	63	14	9	23	3	6	9	1	1	2
Kontakt	38	4	42	58	5	63	19	4	23	7	2	9	2	0	2
Zkušenost	19	23	42	27	36	63	15	8	23	6	3	9	1	1	2
Poučování	27	15	42	46	17	63	18	5	23	7	2	9	2	0	2
Vztahy	33	9	42	56	7	63	22	1	23	8	1	9	2	0	2
Rady	13	29	42	16	47	63	8	15	23	2	7	9	1	1	2
Pomoc	38	4	42	51	12	63	16	7	23	6	3	9	1	1	2
Zapojení do výchovy	29	13	42	30	33	63	14	9	23	9	0	9	2	0	2
Výchovné zásady	21	21	42	34	29	63	12	11	23	3	6	9	0	2	2
Rady	32	10	42	46	17	63	14	9	23	6	3	9	0	2	2
Informace od seniorů	34	8	42	50	13	63	20	3	23	9	0	9	1	1	2
Péče o seniory	31	11	42	52	11	63	15	8	23	8	1	9	2	0	2
Finanční výpomoc	33	9	42	53	10	63	15	8	23	6	3	9	2	0	2
Zásah do výchovy	21	21	42	30	33	63	14	9	23	1	8	9	2	0	2
Generační vyprávění	35	7	42	53	10	63	22	1	23	7	2	9	2	0	2
Hodnota rodiny	22	20	42	42	21	63	14	9	23	5	4	9	0	2	2
Rady příbuzným	28	14	42	44	19	63	16	7	23	8	1	9	2	0	2
Vedení k čestnosti	35	7	42	62	1	63	22	1	23	9	0	9	2	0	2
Vzpomínky	38	4	42	53	10	63	21	2	23	8	1	9	2	0	2
Věnování času	35	7	42	55	8	63	22	1	23	9	0	9	2	0	2
Životní vzor	22	20	42	39	24	63	17	6	23	7	2	9	1	1	2
Jinakost žití	37	5	42	59	4	63	22	1	23	9	0	9	2	0	2
Šetřivost	20	22	42	30	33	63	17	6	23	6	3	9	1	1	2
Zájem o nás	37	5	42	61	2	63	21	2	23	9	0	9	2	0	2
Zájem o úspěchy	38	4	42	62	1	63	20	3	23	9	0	9	2	0	2
Specifické zkušenosti	29	13	42	43	20	63	15	8	23	9	0	9	2	0	2
Dědičnost profese	6	36	42	7	56	63	1	22	23	0	9	9	0	2	2

Tabulka č. 4: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na věku účastníků výzkumu (počet odpovědí)

	do 20ti let			21 - 35 let			36 - 50 let			51 - 60 let			nad 60 let		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	80,95238	19,04762	100	80,95238	19,04762	100	69,56522	30,43478	100	66,66667	33,33333	100	100	0	100
Tradice	57,14286	42,85714	100	76,19048	23,80952	100	73,91304	26,08696	100	77,77778	22,22222	100	100	0	100
Autority	59,52381	40,47619	100	66,66667	33,33333	100	82,6087	17,3913	100	66,66667	33,33333	100	50	50	100
Názory	85,71429	14,28571	100	76,19048	23,80952	100	60,86957	39,13043	100	33,33333	66,66667	100	50	50	100
Kontakt	90,47619	9,52381	100	92,06349	7,936508	100	82,6087	17,3913	100	77,77778	22,22222	100	100	0	100
Zkušenost	45,2381	54,7619	100	42,85714	57,14286	100	65,21739	34,78261	100	66,66667	33,33333	100	50	50	100
Poučování	64,28571	35,71429	100	73,01587	26,98413	100	78,26087	21,73913	100	77,77778	22,22222	100	100	0	100
Vztahy	78,57143	21,42857	100	88,88889	11,11111	100	95,65217	4,347826	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Rady	30,95238	69,04762	100	25,39683	74,60317	100	34,78261	65,21739	100	22,22222	77,77778	100	50	50	100
Pomoc	90,47619	9,52381	100	80,95238	19,04762	100	69,56522	30,43478	100	66,66667	33,33333	100	50	50	100
Zapojení do výchovy	69,04762	30,95238	100	47,61905	52,38095	100	60,86957	39,13043	100	100	0	100	100	0	100
Výchovné zásady	50	50	100	53,96825	46,03175	100	52,17391	47,82609	100	33,33333	66,66667	100	0	100	100
Rady	76,19048	23,80952	100	73,01587	26,98413	100	60,86957	39,13043	100	66,66667	33,33333	100	0	100	100
Informace od seniorů	80,95238	19,04762	100	79,36508	20,63492	100	86,95652	13,04348	100	100	0	100	50	50	100
Péče o seniory	73,80952	26,19048	100	82,53968	17,46032	100	65,21739	34,78261	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Finanční výpomoc	78,57143	21,42857	100	84,12698	15,87302	100	65,21739	34,78261	100	66,66667	33,33333	100	100	0	100
Zásah do výchovy	50	50	100	47,61905	52,38095	100	60,86957	39,13043	100	11,11111	88,88889	100	100	0	100
Generační vyprávění	83,33333	16,66667	100	84,12698	15,87302	100	95,65217	4,347826	100	77,77778	22,22222	100	100	0	100
Hodnota rodiny	52,38095	47,61905	100	66,66667	33,33333	100	60,86957	39,13043	100	55,55556	44,44444	100	0	100	100
Rady příbuzným	66,66667	33,33333	100	69,84127	30,15873	100	69,56522	30,43478	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Vedení k čestnosti	83,33333	16,66667	100	98,4127	1,587302	100	95,65217	4,347826	100	100	0	100	100	0	100
Vzpomínky	90,47619	9,52381	100	84,12698	15,87302	100	91,30435	8,695652	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Věnování času	83,33333	16,66667	100	87,30159	12,69841	100	95,65217	4,347826	100	100	0	100	100	0	100
Životní vzor	52,38095	47,61905	100	61,90476	38,09524	100	73,91304	26,08696	100	77,77778	22,22222	100	50	50	100
Jinakost žití	88,09524	11,90476	100	93,65079	6,349206	100	95,65217	4,347826	100	100	0	100	100	0	100
Šetřivost	47,61905	52,38095	100	47,61905	52,38095	100	73,91304	26,08696	100	66,66667	33,33333	100	50	50	100
Zájem o nás	88,09524	11,90476	100	96,8254	3,174603	100	91,30435	8,695652	100	100	0	100	100	0	100
Zájem o úspěchy	90,47619	9,52381	100	98,4127	1,587302	100	86,95652	13,04348	100	100	0	100	100	0	100
Specifické zkušenosti	69,04762	30,95238	100	68,25397	31,74603	100	65,21739	34,78261	100	100	0	100	100	0	100
Dědičnost profese	14,28571	85,71429	100	11,11111	88,88889	100	4,347826	95,65217	100	0	100	100	0	100	100

Tabulka č. 5: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na věku účastníků výzkumu (hodnoty v procentech)

Bivariační analýzou bylo zjištěno, že v odpovědích účastníků výzkumu jsou rozdíly. Z toho vyplývá, že vnímání seniorů a využívání jejich zkušeností, je ovlivněno věkem účastníků výzkumu.

Mladší účastníci výzkumu nevnímají prarodiče jako autoritu, ani jako nejzkušenější členy rodiny. Toto tvrzení opíráme i o teoretickou část této diplomové práce, kdy autoři odborné literatury píšou o skutečnosti, že dnešní generace není vedena k autoritě, ani k hodnotám. Změna nastává ve věku od 36 do 50 let života, kdy účastník výzkumu vnímá autoritu a životní zkušenosti prarodičů nejvíce. Poté opět nastává pokles, který je pravděpodobně způsoben tím, že účastníci výzkumu ve věku nad 50 let prarodiče nemají a ve většině případů se nějakým způsobem starají o své rodiče.

Zajímavým zjištěním je, že účastníci výzkumu do věku 35 let v naprosté většině případů využívají zkušenosti prarodičů, a to i přesto, že jim některé jejich názory přijdou zastaralé. Pokles odpovědí, týkající se využívání těchto zkušeností u dotazovaných nad 35 let věku, je pravděpodobně způsoben tím, že tito lidé už mají své vlastní zkušenosti a nepotřebují využívat zkušeností starší generace. Z dotazníkového šetření totiž nevyplývalo, že by starším účastníkům výzkumu přišly rady a názory prarodičů zastaralé.

Co se týká ponechání si nesoběstačného seniora v rodinné péči, můžeme pozorovat nejmenší četnost pozitivních odpovědí u věku 36 až 50 let. Zřejmě mají tito účastníci výzkumu hodně povinností spojených s výchovou svých vlastních dětí a nedokáží si představit, že by se navíc ještě starali o nesoběstačného seniora.

Vztahy v rodině a udržování pravidelného kontaktu se seniory hodnotí naprostá většina dotazovaných pozitivně bez ohledu na věk. Dále se pak shodují v odpovědích, že rádi poslouchají historky prarodičů z jejich dětství a že rádi vzpomínají na prázdniny u prarodičů. Se stoupajícím věkem účastníků výzkumu můžeme ve větší míře pozorovat využívání tradic. Pozitivním zjištěním je, že čím mladší účastníci výzkumu, tím více vypovídají, že prarodičům pomáhají, i když nemusejí.

Následující tabulka zaznamenává rozdílnost odpovědí v tvrzeních účastníků výzkumu (ANO x NE) v závislosti na jejich nejvyšším dosaženém vzdělání.

	základní			střední s výučním listem			střední s maturitou			vysokoškolské Bc.			vysokoškolské Mgr. / Ing.		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	36	8	44	13	12	25	17	5	22	40	5	45	2	0	2
Tradice	24	20	44	17	8	25	20	2	22	36	9	45	1	1	2
Autority	27	17	44	19	6	25	16	6	22	30	15	45	1	1	2
Názory	37	7	44	13	12	25	13	9	22	35	10	45	2	0	2
Kontakt	38	6	44	21	4	25	22	0	22	40	5	45	2	0	2
Zkušenost	20	24	44	17	8	25	12	10	22	17	28	45	2	0	2
Poučování	29	15	44	16	9	25	17	5	22	37	8	45	0	2	2
Vztahy	35	9	44	22	3	25	21	1	22	42	3	45	2	0	2
Rady	13	31	44	9	16	25	7	15	22	12	33	45	0	2	2
Pomoc	37	7	44	19	6	25	13	9	22	39	6	45	2	0	2
Zapojení do výchovy	29	15	44	15	10	25	10	12	22	28	17	45	1	1	2
Výchovné zásady	22	22	44	12	13	25	13	9	22	21	24	45	1	1	2
Rady	35	9	44	19	6	25	15	7	22	28	17	45	0	2	2
Informace od seniorů	36	8	44	19	6	25	19	3	22	38	7	45	2	0	2
Péče o seniory	33	11	44	21	4	25	16	6	22	34	11	45	2	0	2
Finanční výpomoc	36	8	44	19	6	25	16	6	22	38	7	45	1	1	2
Zásah do výchovy	20	24	44	12	13	25	8	14	22	24	21	45	2	0	2
Generační vyprávění	35	9	44	21	4	25	19	3	22	43	2	45	2	0	2
Hodnota rodiny	24	20	44	15	10	25	12	10	22	28	17	45	1	1	2
Rady příbuzným	28	16	44	19	6	25	21	1	22	29	16	45	2	0	2
Vedení k čestnosti	38	6	44	25	0	25	22	0	22	44	1	45	2	0	2
Vzpomínky	38	6	44	22	3	25	21	1	22	38	7	45	2	0	2
Věnování času	36	8	44	25	0	25	20	2	22	38	7	45	2	0	2
Životní vzor	24	20	44	19	6	25	15	7	22	26	19	45	2	0	2
Jinakost žití	39	5	44	24	1	25	20	2	22	43	2	45	2	0	2
Šetřivost	20	24	44	18	7	25	12	10	22	20	25	45	1	1	2
Zájem o nás	38	6	44	25	0	25	21	1	22	43	2	45	2	0	2
Zájem o úspěchy	39	5	44	24	1	25	21	1	22	44	1	45	2	0	2
Specifické zkušenosti	30	14	44	19	6	25	16	6	22	32	13	45	1	1	2
Dědičnost profese	7	37	44	1	24	25	0	22	22	6	39	45	0	2	2

Tabulka č. 6: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání účastníků výzkumu (počet odpovědí)

	základní			střední s výučním listem			střední s maturitou			vysokoškolské Bc.			vysokoškolské Mgr. / Ing.		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	81,81818	18,18182	100	52	48	100	77,27273	22,72727	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Tradice	54,54545	45,45455	100	68	32	100	90,90909	9,090909	100	80	20	100	50	50	100
Autority	61,36364	38,63636	100	76	24	100	72,72727	27,27273	100	66,66667	33,33333	100	50	50	100
Názory	84,09091	15,90909	100	52	48	100	59,09091	40,90909	100	77,77778	22,22222	100	100	0	100
Kontakt	86,36364	13,63636	100	84	16	100	100	0	100	88,88889	11,11111	100	100	0	100
Zkušenost	45,45455	54,54545	100	68	32	100	54,54545	45,45455	100	37,77778	62,22222	100	100	0	100
Poučování	65,90909	34,09091	100	64	36	100	77,27273	22,72727	100	82,22222	17,77778	100	0	100	100
Vztahy	79,54545	20,45455	100	88	12	100	95,45455	4,545455	100	93,33333	6,666667	100	100	0	100
Rady	29,54545	70,45455	100	36	64	100	31,81818	68,18182	100	26,66667	73,33333	100	0	100	100
Pomoc	84,09091	15,90909	100	76	24	100	59,09091	40,90909	100	86,66667	13,33333	100	100	0	100
Zapojení do výchovy	65,90909	34,09091	100	60	40	100	45,45455	54,54545	100	62,22222	37,77778	100	50	50	100
Výchovné zásady	50	50	100	48	52	100	59,09091	40,90909	100	46,66667	53,33333	100	50	50	100
Rady	79,54545	20,45455	100	76	24	100	68,18182	31,81818	100	62,22222	37,77778	100	0	100	100
Informace od seniorů	81,81818	18,18182	100	76	24	100	86,36364	13,63636	100	84,44444	15,55556	100	100	0	100
Péče o seniory	75	25	100	84	16	100	72,72727	27,27273	100	75,55556	24,44444	100	100	0	100
Finanční výpomoc	81,81818	18,18182	100	76	24	100	72,72727	27,27273	100	84,44444	15,55556	100	50	50	100
Zásah do výchovy	45,45455	54,54545	100	48	52	100	36,36364	63,63636	100	53,33333	46,66667	100	100	0	100
Generační vyprávění	79,54545	20,45455	100	84	16	100	86,36364	13,63636	100	95,55556	4,444444	100	100	0	100
Hodnota rodiny	54,54545	45,45455	100	60	40	100	54,54545	45,45455	100	62,22222	37,77778	100	50	50	100
Rady příbuzným	63,63636	36,36364	100	76	24	100	95,45455	4,545455	100	64,44444	35,55556	100	100	0	100
Vedení k čestnosti	86,36364	13,63636	100	100	0	100	100	0	100	97,77778	2,222222	100	100	0	100
Vzpomínky	86,36364	13,63636	100	88	12	100	95,45455	4,545455	100	84,44444	15,55556	100	100	0	100
Věnování času	81,81818	18,18182	100	100	0	100	90,90909	9,090909	100	84,44444	15,55556	100	100	0	100
Životní vzor	54,54545	45,45455	100	76	24	100	68,18182	31,81818	100	57,77778	42,22222	100	100	0	100
Jinakost žití	88,63636	11,36364	100	96	4	100	90,90909	9,090909	100	95,55556	4,444444	100	100	0	100
Šetřivost	45,45455	54,54545	100	72	28	100	54,54545	45,45455	100	44,44444	55,55556	100	50	50	100
Zájem o nás	86,36364	13,63636	100	100	0	100	95,45455	4,545455	100	95,55556	4,444444	100	100	0	100
Zájem o úspěchy	88,63636	11,36364	100	96	4	100	95,45455	4,545455	100	97,77778	2,222222	100	100	0	100
Specifické zkušenosti	68,18182	31,81818	100	76	24	100	72,72727	27,27273	100	71,11111	28,88889	100	50	50	100
Dědičnost profese	15,90909	84,09091	100	4	96	100	0	100	100	13,33333	86,66667	100	0	100	100

Tabulka č. 7: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání účastníků výzkumu (hodnoty v procentech)

Bivariační analýzou bylo zjištěno, že v odpovědích účastníků výzkumu jsou drobné rozdíly. Z toho vyplývá, že vnímání seniorů a využívání jejich zkušeností, je částečně ovlivněno vzděláním účastníků výzkumu.

Prarodiče jako autoritu a nejzkušenější členy v rodině hodnotí účastníci výzkumu, kteří dosáhli středního vzdělání. Současně pak ve větší míře vypovídají, že vnímají prarodiče jako životní vzory a za vzor si berou i jejich šetrivost. Proto je pro nás překvapením, že v nejmenší míře využívají jejich zkušeností.

Účastníci výzkumu, kteří dosáhli základního nebo vysokoškolského vzdělání, nemají prarodiče jako životní vzory. Pravděpodobně je to tím, že je nevnímají jako autoritu, ani jako nejzkušenější členy rodiny. Za vzor si pak neberou ani jejich šetrivost. Zajímavé ovšem je, že v největší míře vypovídají, že jim prarodiče v případných finančních potížích vypomohou. Obě tyto skupiny účastníků výzkumu pak shodně vypovídají, že zkušenosti seniorů využívají.

Čím vyšší je vzdělání účastníků výzkumu, tím lépe hodnotí vztahy v rodině. Současně pak v menší míře vypovídají, že jim mají prarodiče tendenci radit. Z toho důvodu s nimi nejspíše ve větší míře udržují pravidelný kontakt. Vysokoškolsky vzdělaní účastníci výzkumu navíc v největší míře vypovídají, že prarodičům pomáhají, i když nemusejí.

V otázce ponechání si nesoběstačného seniora v rodinné péči nepozorujeme markantní rozdíly. Dotazovaní účastníci výzkumu odpověděli téměř shodně. Pozorujeme preferenci ponechání si nesoběstačného seniora v domácí péči v 75 %, bez ohledu na vzdělání.

Následující tabulka zaznamenává rozdílnost odpovědí v tvrzeních účastníků výzkumu (ANO x NE) v závislosti na skutečnosti, zdali žijí ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv.

	Senior v domácnosti - ANO			Senior v domácnosti - NE		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	28	6	34	80	24	104
Tradice	28	6	34	70	34	104
Authority	27	7	34	66	38	104
Názory	27	7	34	73	31	104
Kontakt	31	3	34	92	12	104
Zkušenost	18	16	34	50	54	104
Poučování	25	9	34	74	30	104
Vztahy	32	2	34	90	14	104
Rady	11	23	34	29	75	104
Pomoc	28	6	34	82	22	104
Zapojení do výchovy	22	12	34	61	43	104
Výchovné zásady	18	16	34	51	53	104
Rady	23	11	34	75	29	104
Informace od seniorů	27	7	34	76	28	104
Péče o seniory	29	5	34	78	26	104
Finanční výpomoc	27	7	34	83	21	104
Zásah do výchovy	17	17	34	48	56	104
Generační vyprávění	31	3	34	89	15	104
Hodnota rodiny	15	19	34	66	38	104
Rady příbuzným	21	13	34	75	29	104
Vedení k čestnosti	33	1	34	98	6	104
Vzpomínky	31	3	34	90	14	104
Věnování času	30	4	34	92	12	104
Životní vzor	20	14	34	65	39	104
Jinakost žití	31	3	34	97	7	104
Šetřivost	20	14	34	51	53	104
Zájem o nás	33	1	34	96	8	104
Zájem o úspěchy	32	2	34	98	6	104
Specifické zkušenosti	26	8	34	73	31	104
Dědičnost profese	5	29	34	8	96	104

Tabulka č. 8: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali žijí účastníci výzkumu ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv (počet odpovědí)

	Senior v domácnosti - ANO			Senior v domácnosti - NE		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	82,35294	17,64706	100	76,92308	23,07692	100
Tradice	82,35294	17,64706	100	67,30769	32,69231	100
Authority	79,41176	20,58824	100	63,46154	36,53846	100
Názory	79,41176	20,58824	100	70,19231	29,80769	100
Kontakt	91,17647	8,823529	100	88,46154	11,53846	100
Zkušenost	52,94118	47,05882	100	48,07692	51,92308	100
Poučování	73,52941	26,47059	100	71,15385	28,84615	100
Vztahy	94,11765	5,882353	100	86,53846	13,46154	100
Rady	32,35294	67,64706	100	27,88462	72,11538	100
Pomoc	82,35294	17,64706	100	78,84615	21,15385	100
Zapojení do výchovy	64,70588	35,29412	100	58,65385	41,34615	100
Výchovné zásady	52,94118	47,05882	100	49,03846	50,96154	100
Rady	67,64706	32,35294	100	72,11538	27,88462	100
Informace od seniorů	79,41176	20,58824	100	73,07692	26,92308	100
Péče o seniory	85,29412	14,70588	100	75	25	100
Finanční výpomoc	79,41176	20,58824	100	79,80769	20,19231	100
Zásah do výchovy	50	50	100	46,15385	53,84615	100
Generační vyprávění	91,17647	8,823529	100	85,57692	14,42308	100
Hodnota rodiny	44,11765	55,88235	100	63,46154	36,53846	100
Rady příbuzným	61,76471	38,23529	100	72,11538	27,88462	100
Vedení k čestnosti	97,05882	2,941176	100	94,23077	5,769231	100
Vzpomínky	91,17647	8,823529	100	86,53846	13,46154	100
Věnování času	88,23529	11,76471	100	88,46154	11,53846	100
Životní vzor	58,82353	41,17647	100	62,5	37,5	100
Jinakost žití	91,17647	8,823529	100	93,26923	6,730769	100
Šetřivost	58,82353	41,17647	100	49,03846	50,96154	100
Zájem o nás	97,05882	2,941176	100	92,30769	7,692308	100
Zájem o úspěchy	94,11765	5,882353	100	94,23077	5,769231	100
Specifické zkušenosti	76,47059	23,52941	100	70,19231	29,80769	100
Dědičnost profese	14,70588	85,29412	100	7,692308	92,30769	100

Tabulka č. 9: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali žijí účastníci výzkumu ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv (hodnoty v procentech)

Bivariační analýzou bylo zjištěno, že v odpovědích účastníků výzkumu není markantní rozdíl. Rozdílnost odpovědí můžeme pozorovat pouze v některých bodech. Z toho vyplývá, že vnímání seniorů a využívání jejich zkušeností, není ovlivněno tím, zdali účastníci výzkumu žijí ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv.

Přestože nepozorujeme rozdílnost odpovědí ve vnímání prarodičů, jako nejzkušenějších členů rodiny, tak můžeme pozorovat markantní rozdíl ve vnímání jejich autority. Účastníci výzkumu, kteří žijí se seniorem ve společné domácnosti, v podstatně větší míře vnímají jejich autoritu, oproti účastníkům výzkumu, kteří ve společné domácnosti se seniory nežijí. Současně pak ve větší míře využívají i jejich zkušeností a zapojují je do výchovy vnoučat.

Zajímavá je preference názoru u tvrzení „Pro naše prarodiče měla rodina větší hodnotu než pro nás“, který převažuje u těch účastníků výzkumu, kteří nežijí ve společné domácnosti s osobou seniorského věku. Tito účastníci výzkumu se pak i ve větší míře domnívají, že mají senioři tendenci radit mladším generacím, jak mají žít.

Z dotazníkového šetření dále vyplývá pozitivní informace, že účastníci výzkumu, kteří nežijí ve společné domácnosti s osobou seniorského věku, s prarodiči udržují pravidelný kontakt.

Následující tabulka zaznamenává rozdílnost odpovědí v tvrzeních účastníků výzkumu (ANO x NE) v závislosti na skutečnosti, zdali mají vlastní děti či nikoliv.

	Děti - NE			Děti - ANO		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	30	11	41	78	19	97
Tradice	31	10	41	67	30	97
Autority	28	13	41	65	32	97
Názory	23	18	41	77	20	97
Kontakt	35	6	41	88	9	97
Zkušenost	22	19	41	46	51	97
Poučování	32	9	41	67	30	97
Vztahy	38	3	41	84	13	97
Rady	11	30	41	29	68	97
Pomoc	28	13	41	82	15	97
Zapojení do výchovy	28	13	41	55	42	97
Výchovné zásady	19	22	41	50	47	97
Rady	27	14	41	71	26	97
Informace od seniorů	36	5	41	77	20	97
Péče o seniory	30	11	41	77	20	97
Finanční výpomoc	29	12	41	81	16	97
Zásah do výchovy	21	20	41	44	53	97
Generační vyprávění	37	4	41	83	14	97
Hodnota rodiny	24	17	41	58	39	97
Rady příbuzným	32	9	41	65	32	97
Vedení k čestnosti	40	1	41	91	6	97
Vzpomínky	36	5	41	85	12	97
Věnování času	39	2	41	83	14	97
Životní vzor	28	13	41	57	40	97
Jinakost žití	40	1	41	88	9	97
Šetřivost	27	14	41	46	51	97
Zájem o nás	39	2	41	90	7	97
Zájem o úspěchy	38	3	41	92	5	97
Specifické zkušenosti	30	11	41	68	29	97
Dědičnost profese	1	40	41	13	84	97

Tabulka č. 10: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali mají účastníci výzkumu vlastní děti či nemají (počet odpovědí)

	Děti - NE			Děti - ANO		
	Ano	Ne	Celkem	Ano	Ne	Celkem
Využívání zkušeností	73,17073	26,82927	100	80,41237	19,58763	100
Tradice	75,60976	24,39024	100	69,07216	30,92784	100
Authority	68,29268	31,70732	100	67,01031	32,98969	100
Názory	56,09756	43,90244	100	79,38144	20,61856	100
Kontakt	85,36585	14,63415	100	90,72165	9,278351	100
Zkušenost	53,65854	46,34146	100	47,42268	52,57732	100
Poučování	78,04878	21,95122	100	69,07216	30,92784	100
Vztahy	92,68293	7,317073	100	86,59794	13,40206	100
Rady	26,82927	73,17073	100	29,89691	70,10309	100
Pomoc	68,29268	31,70732	100	84,53608	15,46392	100
Zapojení do výchovy	68,29268	31,70732	100	56,70103	43,29897	100
Výchovné zásady	46,34146	53,65854	100	51,54639	48,45361	100
Rady	65,85366	34,14634	100	73,19588	26,80412	100
Informace od seniorů	87,80488	12,19512	100	79,38144	20,61856	100
Péče o seniory	73,17073	26,82927	100	79,38144	20,61856	100
Finanční výpomoc	70,73171	29,26829	100	83,50515	16,49485	100
Zásah do výchovy	51,21951	48,78049	100	45,36082	54,63918	100
Generační vyprávění	90,2439	9,756098	100	85,56701	14,43299	100
Hodnota rodiny	58,53659	41,46341	100	59,79381	40,20619	100
Rady příbuzným	78,04878	21,95122	100	67,01031	32,98969	100
Vedení k čestnosti	97,56098	2,439024	100	93,81443	6,185567	100
Vzpomínky	87,80488	12,19512	100	87,62887	12,37113	100
Věnování času	95,12195	4,878049	100	85,56701	14,43299	100
Životní vzor	68,29268	31,70732	100	58,76289	41,23711	100
Jinakost žití	97,56098	2,439024	100	90,72165	9,278351	100
Šetřivost	65,85366	34,14634	100	47,42268	52,57732	100
Zájem o nás	95,12195	4,878049	100	92,78351	7,216495	100
Zájem o úspěchy	92,68293	7,317073	100	94,84536	5,154639	100
Specifické zkušenosti	73,17073	26,82927	100	70,10309	29,89691	100
Dědičnost profese	2,439024	97,56098	100	13,40206	86,59794	100

Tabulka č. 11: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali mají účastníci výzkumu vlastní děti či nemají (procenta odpovědí)

Bivariační analýzou bylo zjištěno, že v odpovědích účastníků výzkumu není markantní rozdíl. Rozdílnost odpovědí můžeme pozorovat pouze v některých bodech. Z toho vyplývá, že vnímání seniorů a využívání jejich zkušeností, není ovlivněno tím, jestli účastníci výzkumu mají či nemají děti.

Ve vnímání prarodičů jako autority a jako nejzkušenějších členů rodiny nepozorujeme žádný rozdíl. Jejich životních zkušeností pak využívá nepatrně větší procento těch účastníků, kteří mají děti. Za pozitivní vnímáme, že většina účastníků výzkumu hodnotí vztahy v rodině jako dobré a se seniory udržují pravidelný kontakt.

Tendenci seniorů radit, jak mají zástupci mladší generace žít, vnímají spíše Ti účastníci výzkumu, kteří nemají děti. Možná právě z tohoto důvodu můžeme pozorovat, že prarodičům pomáhají, a to i když nemusejí, Ti účastníci výzkumu, kteří děti mají.

Naprostá většina dotazovaných se domnívá, že současní senioři žili jiným způsobem, než se žije dnes. To potvrzuje i fakt, že nadpoloviční většina je přesvědčena, že pro současné seniory měla rodina větší hodnotu než pro nás. Je zajímavé, že se odpovědi vůbec neliší a účastníci výzkumu odpověděli shodně, bez ohledu na skutečnost zdali mají či nemají vlastní děti.

V otázce ponechání si nesoběstačného seniora v domácí péči, též nepozorujeme rozdíl. I u tohoto bodu jsme předpokládali rozdílnost odpovědí, ale účastníci výzkumu odpověděli téměř shodně. Preference ponechání si nesoběstačného seniora v domácí péči převažuje téměř v 80 %, a to bez rozdílu, zdali účastníci výzkumu mají či nemají vlastní děti.

5.4 Verifikace hypotéz

H1(0): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a vnímáním zkušeností seniorů v rodině neexistuje vztah.

H1(A): Mezi pohlavím účastníků výzkumu a vnímáním zkušeností seniorů v rodině existuje vztah.

	Muži	Ženy	Σ
Ano	14	54	68
Ne	8	62	70
Σ	22	116	138

Tabulka č. 12: Čtyřpolní tabulka - souvislost pohlaví a vnímání zkušenosti seniora

$x^2 = \text{chí}$

$\Sigma = \text{suma}$

$o = \text{očekávané četnosti}$

$p = \text{pozorované četnosti}$

$$x^2 = \sum \frac{(p - o)^2}{o}$$

$$1. o = \frac{22 * 68}{138} = 10,84$$

$$2. o = \frac{22 * 70}{138} = 11,15$$

$$3. o = \frac{116 * 68}{138} = 57,16$$

$$4. o = \frac{116 * 70}{138} = 58,84$$

Pohlaví je nominální hodnota (muž x žena), zkušenost seniora je též nominální hodnota (ANO x NE). Všechny teoretické četnosti splňují podmínky dobré aproximace, jsou tedy větší než 5. Tím jsou splněny podmínky pro použití testu chí-kvadrát.

$$1. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(14 - 10,84)^2}{10,84} = \frac{9,98}{10,84} = 0,920$$

$$2. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(8 - 11,15)^2}{11,15} = \frac{9,92}{11,15} = 0,889$$

$$3. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(54 - 57,16)^2}{57,16} = \frac{9,98}{57,16} = 0,174$$

$$4. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(62 - 58,84)^2}{58,84} = \frac{9,98}{58,84} = 0,169$$

$$x^2 = \Sigma = 0,920 + 0,889 + 0,174 + 0,169 = \mathbf{2,152}$$

Hladina významnosti stanovena 0,05 a stupeň volnosti vychází 1. Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota x^2 je nižší, než hodnota kritická $x^2(1) = 3,841$. **Přijímáme $H_1(0)$ - Mezi pohlavím účastníků výzkumu a vnímáním zkušeností seniorů v rodině neexistuje vztah.**

$H_2(0)$: Mezi pohlavím účastníků výzkumu a ponecháním si nesoběstačných seniorů v rodinné péči neexistuje vztah.

$H_2(A)$: Mezi pohlavím účastníků výzkumu a ponecháním si nesoběstačných seniorů v rodinné péči existuje vztah.

	Muži	Ženy	Σ
Ano	21	85	106
Ne	1	31	32
Σ	22	116	138

Tabulka č. 13: Čtyřpolní tabulka - souvislost pohlaví a péče o seniora

$x^2 = \text{chí}$

$\Sigma = \text{suma}$

$o = \text{očekávané četnosti}$

$p = \text{pozorované četnosti}$

$$x^2 = \Sigma \frac{(p - o)^2}{o}$$

$$1. o = \frac{22 * 106}{138} = 16,89$$

$$2. o = \frac{22 * 32}{138} = 5,10$$

$$3. o = \frac{116 * 106}{138} = 89,10$$

$$4. o = \frac{116 * 32}{138} = 26,89$$

Pohlaví je nominální hodnota (muž x žena), péče o seniora je též nominální hodnota (ANO x NE). Všechny teoretické četnosti splňují podmínky dobré aproximace, jsou tedy větší než 5. Tím jsou splněny podmínky pro použití testu chí-kvadrát.

$$1. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(21 - 16,89)^2}{16,89} = \frac{16,89}{16,89} = 1$$

$$2. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(1 - 5,10)^2}{5,10} = \frac{16,81}{5,10} = 3,296$$

$$3. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(85 - 89,10)^2}{89,10} = \frac{16,81}{89,10} = 0,188$$

$$4. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(31 - 26,89)^2}{26,89} = \frac{17,13}{26,89} = 0,637$$

$$x^2 = \sum = 1 + 3,296 + 0,188 + 0,637 = \mathbf{5,121}$$

Hladina významnosti stanovena 0,05 a stupeň volnosti vychází 1. Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota x^2 je vyšší, než hodnota kritická $x^2(1) = 3,841$. **Zamítáme H2(0) ve prospěch H2(A):** Mezi pohlavím účastníků výzkumu a ponecháním si nesoběstačných seniorů v rodinné péči existuje vztah.

H3(0): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a vnímáním hodnoty rodiny neexistuje vztah.

H3(A): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a vnímáním hodnoty rodiny existuje vztah.

	Senior ANO	Senior NE	Σ
Ano	15	66	81
Ne	19	38	57
Σ	34	104	138

Tabulka č. 14: Čtyřpolní tabulka - souvislost společného soužití se seniorem a hodnoty rodiny

$x^2 = \text{chí}$

$\Sigma = \text{suma}$

$o = \text{očekávané četnosti}$

p = pozorované četnosti

$$x^2 = \sum \frac{(p - o)^2}{o}$$

$$1. o = \frac{34 * 81}{138} = 19,95$$

$$2. o = \frac{34 * 57}{138} = 14,04$$

$$3. o = \frac{104 * 81}{138} = 61,04$$

$$4. o = \frac{104 * 57}{138} = 42,95$$

Společné soužití se seniorem je nominální hodnota (ANO x NE), hodnota rodiny je též nominální hodnota (ANO x NE). Všechny teoretické četnosti splňují podmínky dobré aproximace, jsou tedy větší než 5. Tím jsou splněny podmínky pro použití testu chí-kvadrát.

$$1. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(15 - 19,95)^2}{19,95} = \frac{24,50}{19,95} = 1,228$$

$$2. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(19 - 14,04)^2}{14,04} = \frac{24,60}{14,04} = 1,752$$

$$3. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(66 - 61,04)^2}{61,04} = \frac{24,60}{61,04} = 0,403$$

$$4. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(38 - 42,95)^2}{42,95} = \frac{24,50}{42,95} = 0,570$$

$$x^2 = \sum = 1,228 + 1,752 + 0,403 + 0,570 = \mathbf{3,953}$$

Hladina významnosti stanovena 0,05 a stupeň volnosti vychází 1. Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota x^2 je vyšší, než hodnota kritická $x^2(1) = 3,841$. **Zamítáme $H_3(0)$ ve prospěch $H_3(A)$ - Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a vnímáním hodnoty rodiny existuje vztah.**

H4(0): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.

H4(A): Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách existuje vztah.

	Senior - Ano	Senior - Ne	Σ
Ano	28	80	108
Ne	6	24	30
Σ	34	104	138

Tabulka č. 15: Čtyřpolní tabulka - souvislost společného soužití se seniorem a využívání zkušeností seniorů

$$x^2 = \sum \frac{(p - o)^2}{o}$$

$$1. o = \frac{34 * 108}{138} = 26,60$$

$$2. o = \frac{34 * 30}{138} = 7,39$$

$$3. o = \frac{104 * 108}{138} = 81,39$$

$$4. o = \frac{104 * 30}{138} = 22,60$$

Společné soužití se seniorem je nominální hodnota (ANO x NE), využívání zkušeností je též nominální hodnota (ANO x NE). Všechny teoretické četnosti splňují podmínky dobré aproximace, jsou tedy větší než 5. Tím jsou splněny podmínky pro použití testu chí-kvadrát.

$$1. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(28 - 26,60)^2}{26,60} = \frac{1,96}{26,60} = 0,073$$

$$2. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(6 - 7,39)^2}{7,39} = \frac{1,93}{7,39} = 0,261$$

$$3. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(80 - 81,39)^2}{81,39} = \frac{1,93}{81,39} = 0,023$$

$$4. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(24 - 22,60)^2}{22,60} = \frac{1,96}{22,60} = 0,086$$

$$x^2 = \Sigma = 0,073 + 0,261 + 0,023 + 0,086 = \mathbf{0,443}$$

Hladina významnosti stanovena 0,05 a stupeň volnosti vychází 1. Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota χ^2 je nižší, než hodnota kritická $\chi^2(1) = 3,841$. **Přijímáme $H_4(0)$ - Mezi soužitím účastníků výzkumu se seniory ve vlastní rodině a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.**

$H_5(0)$: Mezi tím, jestli mají účastníci výzkumu děti či nemají a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.

$H_5(A)$: Mezi tím, jestli mají účastníci výzkumu děti či nemají a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách existuje vztah.

	Děti - Ano	Děti - Ne	Σ
Ano	78	30	108
Ne	19	11	30
Σ	97	41	138

Tabulka č. 16: Čtyřpolní tabulka - souvislost přítomnosti vlastních dětí v rodině a využívání zkušeností seniorů

$$\chi^2 = \sum \frac{(p - o)^2}{o}$$

$$1. o = \frac{97 * 108}{138} = 75,91$$

$$2. o = \frac{97 * 30}{138} = 21,08$$

$$3. o = \frac{41 * 108}{138} = 32,08$$

$$4. o = \frac{41 * 30}{138} = 8,91$$

Vlastní děti v rodině jsou nominální hodnota (ANO x NE), využívání zkušeností je též nominální hodnota (ANO x NE). Všechny teoretické četnosti splňují podmínky dobré aproximace, jsou tedy větší než 5. Tím jsou splněny podmínky pro použití testu chí-kvadrát.

$$1. \chi^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(78 - 75,91)^2}{75,91} = \frac{4,36}{75,91} = 0,057$$

$$2. \chi^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(19 - 21,08)^2}{21,08} = \frac{4,32}{21,08} = 0,204$$

$$3. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(30 - 32,08)^2}{32,08} = \frac{4,32}{32,08} = 0,134$$

$$4. x^2 = \frac{(p - o)^2}{o} = \frac{(11 - 8,91)^2}{8,91} = \frac{4,36}{8,91} = 0,489$$

$$x^2 = \Sigma = 0,057 + 0,204 + 0,134 + 0,489 = \mathbf{0,884}$$

Hladina významnosti stanovena 0,05 a stupeň volnosti vychází 1. Zjišťujeme, že vypočítaná hodnota x^2 je nižší, než hodnota kritická $x^2(1) = 3,841$. **Přijímáme $H_5(0)$ - Mezi tím, jestli mají účastníci výzkumu děti či nemají a využíváním zkušeností seniorů v jejich rodinách neexistuje vztah.**

ZÁVĚR

Cílem výzkumu bylo zjistit, jak lidé (účastníci výzkumu) vnímají seniory ve svých rodinách, jaké jsou vztahy rodinných příslušníků se seniory a jak se využívají životní zkušenosti seniorů mladšími členy rodiny.

Výzkum potvrdil slova autorky Haškovcové (2012), která tvrdí, že k seniorům ze svých rodin, tedy k vlastním babičkám a dědečkům, mají účastníci výzkumu většinou velmi hezký vztah. Její další tvrzení, kde tvrdí, že opačný postoj mají k tzv. anonymním seniorům, potvrdit ani vyvrátit nemůžeme, jelikož byl výzkum zaměřen pouze na vnímání senioru ve svých vlastních rodinách.

Z našeho pohledu přinesl výzkum pozitivní výsledky:

- 93% dotazovaných hodnotí vlastní zkušenosti se seniory v rodině pozitivně,
- 90% dotazovaných hodnotí mezigenerační vztahy v rodině jako dobré,
- 90% dotazovaných udržuje s prarodiči pravidelný kontakt,
- 80% dotazovaných využívá zkušeností seniorů,
- 70% dotazovaných vnímalo prarodiče jako autoritu v rodině,
- 80% dotazovaných pomáhá prarodičům, i když to není zapotřebí,
- 80% dotazovaných by si nesoběstačného seniora ponechala v domácí péči.

U posledního bodu nás překvapilo zjištění, že by si nesoběstačného seniora v rodině ponechalo podstatně větší procento dotazovaných mužů než žen.

Porovnáme-li výsledky našeho výzkumu s teoretickou částí této práce, musíme říci, že vyvrací názory některých autorů odborné literatury, kteří píšou o oslabení mezigeneračních vztahů v rodině. Dále vyvrací tvrzení, že mladší generace nevyužívají zkušeností starší generace. Dle tohoto výzkumu tyto zkušenosti využívají v největší míře právě ti nejmladší účastníci výzkumu. Dalším pozitivním zjištěním je skutečnost, že je preference ponechání si nesoběstačného seniora v domácí péči. Výzkum pak v globálním pohledu přináší podstatně pozitivnější tvrzení, než odborná literatura.

Na druhou stranu může být výzkum nepatrně zkreslen skutečností, že část účastníků výzkumu patří mezi naše známé či příbuzné a ač je dotazník anonymní, mohli někteří tito účastníci na některé své tvrzení odpovědět pozitivněji, než je skutečnost. Z důvodu objektivnosti práce, bychom příště oslovili více účastníků výzkumu.

Souhlasíme s autory odborné literatury v jejich tvrzeních, že je potřeba posilovat mezigenerační vztahy. Je třeba pamatovat na Konfucia, který hlásal, že kdyby se každý choval řádně ve svém rodinném životě, tak by přibylo štěstí a prosperity. A to proto, že je rodina základní jednotkou každé lidské společnosti.

I přesto, že naše výsledky výzkumu vychází poměrně pozitivně, je otázka vnímání seniorů v rodinách závažným edukačním a sociálním faktorem. V rámci návrhů a opatření lze v souladu s odbornou literaturou konstatovat následující:

- integrovat otázku mezigenerační výchovy na všechny typy škol,
- organizovat společenské a výchovná setkání se seniory v prostředí základních škol či v místě bydliště,
- zřizovat poradenská centra pro mediaci mezigeneračních konfliktů,
- zapojovat seniory do společenského života v místě bydliště,
- vytvářet společné volnočasové programy, které by zapojovaly všechny generace v rodině.

6 BIBLIOGRAFIE

1. HAŠKOVCOVÁ, H. *Sociální gerontologie aneb senioři mezi námi*. Praha: Galén, 2012, 194 s., ISBN 978-80-7262-900-8.
2. HATÁR, C. *Seniori v systéme rezidencálnej sociálno-edukačnej starostlivosti*. Vydání 1., Praha: Rozlet, 2011, 130 s., ISBN 978-80-904824-1-8.
3. JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 185 s., ISBN 978-80-87182-02-4.
4. KOHOUTEK, R. *Pedagogická psychologie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006, 267 s., ISBN neuděleno.
5. KRATOCHVÍL, S. *Manželská a párová terapie*. Vydání 1., Praha: Portál, 2009, 280 s., ISBN 978-807367-646-9.
6. KRAUS, B.; SÝKORA, P. *Sociální pedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 63 s., ISBN neuděleno.
7. KRAUS, B.; POLÁČKOVÁ, V. *Člověk, prostředí, výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido – edice pedagogické literatury, 2011, 199 s., ISBN 807315-004-2.
8. KRAUS, B.; JŮZL, M.; TANNENBERGEROVÁ, M. *Teorie výchovy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2011, 92 s., ISBN 978-80-87182-04-8.
9. MACHALOVÁ, M. *Biodromálna psychológia pre pomáhajúce profesie*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 219 s. ISBN 978-80-87182-10-9.
10. MAŘÍKOVÁ, H. *Proměny současné české rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000, 170 s., ISBN 80-85850-93-1.
11. MATOUŠEK, O. a kol. *Děti a rodiče v rozvodu*. Vydání 1., Praha: Portál, 2015, 256 s., ISBN 978-80-262-0968-3.
12. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. Vydání 2., Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, 312 s., ISBN 978-80-86429-87-8.
13. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2002, 250 s., ISBN 80-86429-05-9.
14. MÜHLPACHR, P. *Gerontopedagogika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009, 203 s., ISBN neuděleno.
15. ORT, J. *Kapitoly ze sociologie stáří*. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 2004, 106 s., ISBN 80-7044-636-6.

16. PELIKÁN, J. *Výchova pro život*. Vydání 2., Praha: ISV nakladatelství, 2004, 123 s., ISBN 80-86642-31-3.
17. PEMOVÁ, T.; PTÁČEK, R. *Zanedbávání dětí*. Vydání 1., Praha: Grada, 2016, 200 s., ISBN 978-80-271-9487-2.
18. PIDRMAN, V.; KOLIBÁŠ, E. *Změny jednání seniorů*. Vydání 1., Praha: Galén, 2005, 179 s., ISBN 80-7262-363-X.
19. RABUŠICOVÁ, M.; KAMANOVÁ, L.; PEVNÁ K. *O mezigeneračním učení*. Vydání 1., Brno: Masarykova univerzita, 2011, 205 s., ISBN 978-80-210-5750-0.
20. SATIR, V. *Společná terapie rodiny*. Vydání 1., Praha: Portál, 2007, 216 s., ISBN 978-80-7367-303-1.
21. SULLEROTOVÁ, E. *Krize rodiny*. Praha: Nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998, 61 s., ISBN 80-7184-647-3.
22. SVOBODA, M.; KREJČÍŘOVÁ, D.; VÁGNEROVÁ, M. *Psychodiagnostika dětí a dospívajících*. Praha: Portál, 2015, 792 s., ISBN: 978-80-262-0899-0.
23. ŠMÍDOVÁ, M.; VÁVRA, M. *Hodnotová a sociální reprodukce v rodině: první výsledky z výzkumu dvou generací*. Vydání 1., Kyjov: Studio atd., 2010, 101 s., ISBN 978-80-904138-2-5.
24. VALIŠOVÁ, A. a kol. *Autorita v edukační a sociální práci*. Vydání 1., Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012, 411 s., ISBN 978-80-7395-507-6.
25. VAVŘÍK, M. *Vybrané sociologické problémy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010, 66 s., ISBN neuděleno.
26. VENGLÁŘOVÁ, M. *Problematické situace v péči o seniory*. Vydání 1., Praha: Grada, 2007, 96 s., ISBN 978-80-247-2170-5.
27. VIDOVIČOVÁ, L. *Stárnutí, věk a diskriminace – nové souvislosti*. Vydání 1., Brno: Masarykova univerzita, 2008, 233 s., ISBN 978-80210-4627-6.

SEZNAM GRAFŮ

- Graf č. 1: pohlaví účastníků výzkumu.
- Graf č. 2: věk účastníků výzkumu.
- Graf č. 3: oblast České republiky, z které účastníci výzkumu pocházejí.
- Graf č. 4: nejvyšší dosažené vzdělání účastníků výzkumu.
- Graf č. 5: současné bydliště účastníků výzkumu.
- Graf č. 6: soužití účastníků výzkumu s osobou seniorského věku.
- Graf č. 7: oblast, ve které jsou účastníci výzkumu aktivní.
- Graf č. 8: rodičovství účastníků výzkumu.
- Graf č. 9: rodinný stav účastníků výzkumu.
- Graf č. 10: hodnocení zkušeností se seniory účastníků výzkumu.
- Graf č. 11: využívání zkušeností prarodičů v rodinách účastníků výzkumu.
- Graf č. 12: dodržování tradic prarodičů účastníky výzkumu.
- Graf č. 13: autorita prarodičů pro účastníky výzkumu.
- Graf č. 14: zastaralost názorů prarodičů pro účastníky výzkumu.
- Graf č. 15: udržování pravidelného kontaktu účastníků výzkumu s prarodiči.
- Graf č. 16: vnímání seniorů v rodině účastníky výzkumu.
- Graf č. 17: poučování účastníků výzkumu ze strany seniorů.
- Graf č. 18: mezigenerační vztahy v rodinách účastníků výzkumu.
- Graf č. 19: chození účastníků výzkumu pro rady k prarodičům.
- Graf č. 20: pomoc vlastním prarodičům ze strany účastníků výzkumu.
- Graf č. 21: zapojení prarodičů účastníků výzkumu do výchovy vnoučat.
- Graf č. 22: vnímání výchovných zásad prarodičů účastníky výzkumu.
- Graf č. 23: tendence prarodičů radit účastníkům výzkumu.
- Graf č. 24: informovanost účastníků výzkumu ze strany seniorů.
- Graf č. 25: preference péče o nesoběstačné seniory z rodin účastníků výzkumu.
- Graf č. 26: finanční výpomoc prarodičů v nouzi účastníků výzkumu.
- Graf č. 27: absence zásahu do výchovy dětí účastníků výzkumu ze strany prarodičů.
- Graf č. 28: poslech historek z dětství prarodičů účastníků výzkumu.
- Graf č. 29: hodnota rodiny pro prarodiče účastníků výzkumu.
- Graf č. 30: všeobecné vnímání tendence seniorů radit účastníkům výzkumu.
- Graf č. 31: vedení účastníků výzkumu k čestnosti od starší generace.
- Graf č. 32: vzpomínky rodiny na prázdniny u prarodičů účastníků výzkumu.

- Graf č. 33: věnování času vnoučatům účastníků výzkumu.
- Graf č. 34: prarodič jako životní vzor pro účastníky výzkumu.
- Graf č. 35: vnímání jinakosti žití účastníků výzkumu a jejich prarodičů.
- Graf č. 36: šetrivost prarodičů jako životní vzor účastníků výzkumu.
- Graf č. 37: zájem prarodičů o to, co bude z účastníků výzkumu.
- Graf č. 38: zájem prarodičů o úspěchy a prohry účastníků výzkumu.
- Graf č. 39: používání receptů prarodičů v rodinách účastníků.
- Graf č. 40: dědění profese prarodičů na účastníky výzkumu.

SEZNAM TABULEK

- Tabulka č. 1: přehled závisle proměnných u jednotlivých tvrzení.
- Tabulka č. 2: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na pohlaví účastníků výzkumu (počet odpovědí).
- Tabulka č. 3: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na pohlaví účastníků výzkumu (hodnoty v procentech).
- Tabulka č. 4: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na věku účastníků výzkumu (počet odpovědí).
- Tabulka č. 5: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na věku účastníků výzkumu (hodnoty v procentech).
- Tabulka č. 6: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání účastníků výzkumu (počet odpovědí).
- Tabulka č. 7: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na nejvyšším dosaženém vzdělání účastníků výzkumu (hodnoty v procentech).
- Tabulka č. 8: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali žijí účastníci výzkumu ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv (počet odpovědí).
- Tabulka č. 9: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali žijí účastníci výzkumu ve společné domácnosti se seniorem či nikoliv (hodnoty v procentech).
- Tabulka č. 10: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali mají účastníci výzkumu vlastní děti či nemají (počet odpovědí).
- Tabulka č. 11: Zpracování bivariační analýzy v závislosti na skutečnosti, zdali mají účastníci výzkumu vlastní děti či nemají (procenta odpovědí).
- Tabulka č. 12: Čtyřpolní tabulka - souvislost pohlaví a vnímání zkušenosti seniora.
- Tabulka č. 13: Čtyřpolní tabulka - souvislost pohlaví a péče o seniora.
- Tabulka č. 14: Čtyřpolní tabulka - souvislost společného soužití se seniorem a hodnoty rodiny.
- Tabulka č. 15: Čtyřpolní tabulka - souvislost společného soužití se seniorem a využívání zkušeností seniorů.
- Tabulka č. 16: Čtyřpolní tabulka - souvislost přítomností vlastních dětí v rodině a využívání zkušeností seniorů.

SEZNAM PŘÍLOH

- Příloha č. 1: Dotazník vlastní konstrukce.

PŘÍLOHA Č. 1: DOTAZNÍK VLASTNÍ KONSTRUKCE

Vážená paní, vážený pane,

obracíme se na Vás se žádostí o vyplnění anonymního dotazníku, který je zaměřen na to, jakým způsobem jsou životní zkušenosti seniorů využívány v rodinách. Dle našeho mínění je to velmi zajímavé téma a proto prosíme o pomoc při vyplnění dotazníku. Nejlépe je zatrhnout pouze jednu odpověď z nabízených. Za čas strávený vyplňováním a za snahu pomoci tuto analýzu realizovat děkujeme.

Za realizační tým

Bc. Lukáš Burkoň (UTB Zlín)

1) Pohlaví:

- c) Žena
- d) Muž

2) Váš věk:

- f) do 20ti let
- g) 21 – 35 let
- h) 36 – 50 let
- i) 51 –60 let
- j) nad 60 let

3) Z jaké oblasti České republiky pocházíte:

- d) Čechy
- e) Morava
- f) Slezsko

4) Vaše nejvyšší dosažené vzdělání:

- f) základní vzdělání
- g) střední vzdělání ukončené výučním listem
- h) střední vzdělání ukončené maturitní zkouškou
- i) vysokoškolské bakalářské vzdělání
- j) vysokoškolské magisterské/inženýrské vzdělání

5) Vaše současné bydliště

- a) vesnice
- b) malé město
- c) velké město

6) Žijete ve společné domácnosti s osobou seniorského věku?

- c) ano
- d) ne

7) V jaké oblasti jste profesně aktivní

- a) profesně neaktivní (student, žák)
- b) neaktivní (v domácnosti, v důchodu, na rodičovské dovolené, nezaměstnaný apod.)
- c) v oblasti průmyslového odvětví
- d) v oblasti zemědělství
- e) v oblasti státní správy
- f) ve zdravotnictví, školství, kultuře
- g) v jiné oblasti, jaké:

8) Máte děti?

- a) ano
- b) ne

9) Váš rodinný stav:

- a) svobodná/svobodný
- b) vdaná/ženatý
- c) rozvedená/rozvedený
- d) vdova/vdovec
- e) jiný

10) Jak obecně hodnotíte vlastní zkušenosti se seniory?

- a) jako velmi pozitivní
- b) jako spíše pozitivní
- c) jako spíše negativní
- d) jako velmi negativní

V následující tabulce je několik tvrzení, se kterými souhlasíte či nesouhlasíte. Označte křížkem volné políčko v rámci nabízené volby ANO – NE (vždy jen jednu variantu odpovědi).

TVRZENÍ	ANO	NE
V naší rodině se zkušenosti prarodičů využívají		
Dodržujeme tradice prarodičů, které nás v dětství naučili		
Babička a dědeček byli vždycky autoritami v naší rodině		
Některé názory prarodičů jsou zastaralé a neřídíme se jimi		
S prarodiči udržujeme pravidelný kontakt		
Senior v rodině je považován za nejzkušenějšího člena rodiny		
Občas nám vadí tendence seniorů nás poučovat		
Vztahy mezi generacemi jsou v naší rodině dobré		
Chodíme pravidelně pro rady k našim prarodičům		
Pomáháme prarodičům vždy, i když to není zapotřebí		
Prarodiče jsou zapojeni do výchovy vnoučat		
Výchovné zásady prarodičů jsou zastaralé		
Prarodiče mají tendenci nám neustále radit		
Řadu informací z dávnější doby máme právě od seniorů		
Nesoběstačné seniory si ponecháme v rodinné péči		
V případě finanční nouze nám prarodiče vypomohou		
Prarodiče nám do výchovy dětí nezasahují		
Rádi posloucháme poutavé historky prarodičů z jejich dětství		
Pro naše prarodiče měla rodina větší hodnotu než pro nás		
Senioři mají tendenci svým dětem a vnoučatům radit jak mají žít		
Rodiče a prarodiče nás vždycky vedli k tomu být čestný člověkem		
Na prázdniny u prarodičů vzpomínají všichni členové rodiny		
Svým vnoučatům chci věnovat tolik času jako moji prarodiče mě		
Prarodiče jsou pro nás životním vzorem		
Starší generace žije jinak než ta naše		
V životě si bereme za vzor šetřivost našich prarodičů		
Prarodiče mají o nás zájem a zejména co z nás bude		
Prarodiče mají zájem o naše životní úspěchy i prohry		
V naší rodině se často peče a vaří podle receptů našich prarodičů		
V naší rodině se „dědí“ profese z generace na generaci		